

Minna Ahonen

**SOTATILALAIN VASTAINEN RIKOLLISUUS JYVÄSKYLÄN KAUPUNGISSA
JA MAALAISKUNNASSA VUOSINA 1939-1947**

Suomen historian pro gradu -tutkielma
Jyväskylän yliopistossa
historian laitoksella
maaliskuussa 2000

Sisältö

1. Johdanto	1
1.1. Aikaisempi tutkimus	1
1.2. Jyväskylän kaupunki ja maalaiskunta vuosina 1939-1947	6
1.3. Tutkimustehtävä ja metodi	8
1.4. Lähteet	15
2. Lain määräysten valvonta Jyväskylän kaupungissa ja maalaiskunnassa	18
2.1. Valvontaviranomaiset	18
2.2. Ratsioita ja työleirejä	26
3. Sota-ajan rajoitettua elämää	33
3.1. Kuponkipeliä	33
3.2. Lapioon nojailua	50
3.3. Verhot kiinni	59
4. Rangaistusten vaihteleva kirjo ja rikoksen tekijän muotokuva	68
4.1. Sakot tai vankeutta	68
4.2. Hameväkeä ja työläisiä	77
5. Päätäntö	84
Liitteet	88
Lähteet	91

1. JOHDANTO

1.1. AIKAISEMPI TUTKIMUS

Kriminologinen tutkimus alkaa rikollisesta teosta. Rikosoikeudellisen määritelmän mukaan rikos on tarkoituksellinen teko, joka rikos- tai muussa lainsäädännössä määritellään rangaistavaksi ja johon valtiolla on rankaisuoikeus. Viime vuosikymmeninä historiantutkimuksessa on alettu paneutua enemmän rikollisuuden historiaan. Oikeudellinen lähdemateriaali tarjoaa mahdollisuuden saada lisää tietoja siltä saralta. Rikollisuus ei ole erillinen ilmiö, vaan se valottaa myös useita yhteiskunnallisia teemoja, esimerkiksi kansalaisten asenteita.¹

Kriminologiassa ja historiantutkimuksessa on keskusteltu paljon siitä, kuinka hyvin oikeuslaitoksen tai poliisin tietoon tullut rikollisuus vastaa todellista tilannetta. Kokonaisrikollisuus eli faktinen rikollisuus muodostuu kahdesta osasta. Toinen osa on poliisin tietoon tullut ilmirikollisuus. Toinen osa on taas piilorikollisuus, eli rikollisuus, josta viranomaisilla ei ole tietoja. Jälkimmäinen on aiheuttanut päänvaivaa tutkijoille. Päätelmät tehdään kuitenkin pitkälti poliisin tietoon tulleiden tapausten eli ilmirikollisuuden perusteella. Tieteellisesti on vaikea tutkia asiaa, josta ei ole tietoja tai jota ei ehkä ole ollut olemassakaan. Piiloluku on kuitenkin otettava huomioon päätelmiä tehtäessä. Jos poliisin tietoon tullut rikollisuus on kasvanut, ei siitä voi suoralta kädeltä sanoa, että rikollisuus yleensä on kasvanut. Ilmirikollisuudessa tapahtuneet muutokset voivat johtua monista muista tekijöistä kuin koko faktisen rikollisuuden muuttumisesta, esimerkiksi poliisin henkilökuntaa on lisätty, mikä on lisännyt valvonnan tehokkuutta.²

¹ Anttila & Törnudd 1983, 15; Laine 1991, 25; Rakkolainen 1996, 12.

² Karonen 1996, 61-62; Laine 1991, 28-29.

Piilorikollisuuden ääritapaus on, että kukaan ei ehkä huomaa koko rikoksen tapahtumista. Yleistä on myös, ettei rikosta ilmoiteta poliisille, vaikka tekijä tiedettäisiinkin. Rikos esimerkiksi halutaan antaa anteeksi. Yhteiskuntaa kohtaan tehdyissä rikoksissa piiloon jäämisen tavallisin syy on, ettei valvonnasta vastaavat viranomaiset ole havainneet teon tapahtumista. Kaupungistuminen, yleisön sietokyvyn muuttuminen ja erityisesti valvontaviranomaisten mielenkiinnon tai voimavarojen vaihtelut vaikuttavat rekisteröityjen rikosten osuuteen. Myös yleisön alttius ilmoittaa rikokset poliisille vaihtelee sekä rikoslajeittain että ajankohdittain.³

Rikollisuuden selitysmallit jaetaan yleensä kahtia: biologisiin ja sosiologisiin selityksiin. Biologisen selitysmallin mukaan rikollisuuden katsotaan johtuvan synnynnäisistä ominaisuuksista. Tässä työssä sotatilalain vastaisen rikollisuuden selittäjäksi näyttäisi sopivan paremmin sosiologiset selitysmallit, joissa etsitään rikollisuuteen johtaneita tekijöitä yhteiskunnasta. Biologiset teoriat koskevat enimmäkseen rikoksen tekijöiksi valikoitumista ja sotatilalakia vastaan rikkoneet tuskin erosivat valtaväestöstä biologisilta tai psykiatrisilta ominaisuuksiltaan. Sosiologiset selitysmallit koskevat yleensä rikollisuuden tasoa ja kehityksen yleisiä säännönmukaisuuksia. Rikollisuuden on todettu lisääntyvän tietyissä tilanteissa, kun normijärjestelmää ylläpitävät instituutiot muuttuvat tai häviävät.⁴ Tämä vaikutti luultavasti sotatilalain vastaiseen rikollisuuteen, sillä ainakin yhden instituution, poliisin, toimintakyky heikkeni, kun suuri osa henkilökunnasta joutui rintamalle.

Eräs rikollisuuden sosiologinen selitysmalli on kontrolliteoria. Sen mukaan rikollisen toiminnan pidäkkeenä toimivat usein ympäristön lainkuuliaiset henkilöt. On osoitettu rikollisuuden voimistuvan sellaisissa olosuhteissa, missä

³ Anttila & Törnudd 1983, 64-65.

⁴ Anttila & Törnudd 1983, 25-26, 31 ja 33.

pienyhteisön lähikontrolli on heikentynyt.⁵ Esimerkiksi sodan kestäessä mustan pörssin kauppaan suhtautuminen muuttui ja yhteisön kontrolli varmasti löystyi, kun ei haluttu itsekään jäädä kiinni salakaupasta.

Rikosten määrään vaikuttaa siis keskeisesti sosiaalisen käyttäytymisen sääntelyn eli kontrollin määrä yhteisössä. Osa tutkijoista onkin sitä mieltä, että muutokset rikosmäärissä ovat vahvasti sidoksissa valvonnan tehokkuuteen. Valvonnan tiukkenemisen seurauksena rikollisuuden määrä yleensä lisääntyy. Rikollisuuden määrä on suhteessa myös rikoslakiin. Kun jotkut rikokset lisääntyvät huomattavasti, joudutaan tilanteeseen puuttumaan tehokkaamman lainsäädännön avulla.⁶ Sotatilalakia ei erityisemmin tiukennettu enää sodan aikana, mutta säännöstely- ja työvelvollisuusrikoksiin liittyvää lainsäädäntöä tiukennettiin useaan otteeseen sotavuosien aikana. Nämä toimenpiteet ja poliisin henkilökunnan lisääminen sodan jälkeen vaikuttivat rikollisuuden määrään.

Sen sijaan disfunktio-mallin mukaan muutokset rikosmäärissä ovat seurausta epävakasta yhteiskunnallisista olosuhteista. Sota ja sen vaikutukset yhteiskuntaan on tutkijoiden mukaan yksi rikosmäärään vaikuttava tekijä. Samanlainen vaikutus näyttäisi olevan pulavuosilla.⁷ Tässä tutkimuksessa sodan merkitys rikollisuuden määrään on aivan kiistaton, sillä sotatilalain vastaista rikollisuutta ei yksinkertaisesti voinut tapahtua, ellei maa ollut julistettu sotatilaan. Sodan kestäessä tuli luonnollisesti pula kaikista keskeisistä tarvikkeista, mikä johti toisten kohdalla rikolliseen toimintaan.

Ns. differentiaalisen odotuksen teoria selittää, että yksilön rikollisuus tai lainkuuliaisuus määräytyy sen mukaan, mitä hän näistä eri elämäntavoista

⁵ Anttila & Törnudd 1983, 36.

⁶ Laine 1991, 34.

⁷ Rakkolainen 1996, 17 ja 19.

odottaa hyötyvänsä. Jos rikoksen kautta saavutettu tyydytys näyttää niin suurelta, että se ylittää tilanteeseen liittyvät epämieluisat odotukset, tämä lisää rikollisuusriskiä.⁸ Tätä teoriaa voi selvästi hyödyntää, kun ajatellaan säännöstelyrikollisuuden lisääntymistä. Sodan kestäessä ja elintarvikepulpan lisääntyessä mustan pörssin kautta saadun lisäruuan aiheuttama tyydytys kasvoi varmasti niin suureksi, että tekijä unohti mahdollisesta kiinnijäämisestä koituvat ankarat rangaistukset. Sama tilanne oli työvelvollisuusrikollisuuden kohdalla, kun työpaikkaa vaihdettiin paremman palkan vuoksi, eikä ajateltu siitä aiheutuvia seurauksia.

Joskus rikostilaisuuksien vaikutus rikollisuuden määrään on ilmiselvä. Yleensä ajatellaan, että kaupungistumisen myötä fyysiset rikosten tekemahdollisuudet lisääntyvät, sosiaalinen kontrolli heikkenee ja eräissä rikoksissa myös yleisön ja viranomaisten sietokynnys alenee.⁹ Näiden samojen seikkojen voi olettaa lisänneen rikollisuutta sota-aikana niin kaupungeissa kuin maaseudullakin.

Useimmat tutkijoista näkevät rikollisuuden syyt hyvin moninaisiksi. Vain harvat turvautuvat tutkimuksessaan vain yhteen tiettyyn malliin tai teoriaan. Suomalaista rikollisuuden historiaa tutkittaessa päästään varmasti parhaimpiin tuloksiin, kun muistetaan ettei rikollisuus ole erillinen ilmiö yhteiskunnassa, vaan se tulee liittää muihin ajan sosiaalisiin ilmiöihin.¹⁰

Suomen kotirintaman rikollisuutta toisen maailmansodan ajalta on tutkittu varsin vähän. Suomen rikollisuutta tuolta ajalta on laajemmin tutkinut vain kriminologi Veli Verkko. Hän on kuitenkin sivuuttanut lähes tyystin säännöstelyrikkomusten tutkimisen. Verkko keskittyy teoksessaan "Maamme rikollisuuden kehitys pitäen erikoisesti silmällä talvisodan vaikutuksia" siihen,

⁸ Anttila & Törnudd 1983, 37.

⁹ Anttila & Törnudd 1983, 79 ja 81.

¹⁰ Rakkolainen 1996, 20-21.

kuinka talvisodan jälkeen varkausrikollisuus kasvoi erittäin suuriin lukemiin. Vuonna 1945 hän käsittelee toisessa tutkimuksessaan jatkosodan aikaista rikollisuutta ja myös vuoden 1944 rauhansopimuksen jälkeen syntynyttä uutta rikollisuuskriisiä. Siinäkin tutkimuksessa Verkko keskittyy pohtimaan omaisuus- ja henkirikoksissa tapahtuneita muutoksia ja jättää huomioimatta sota-ajalle tyypillisten rikosten osuuden rikostilastoissa.

Varsinaisesti Jyväskylän sotatilalain vastaista rikollisuutta ei ole tutkittu aiemmin. Suomen virallisesta tilastosta löytyy kyllä rikosmäärät ja siinä on eritelty myös säännöstelyrikkomukset. Kaiken kaikkiaan Jyväskylän kaupungista ja maalaiskunnasta on varsin vähän tutkimusta sotavuosilta. Aikaisempaa tutkimusta löytyy jonkin verran lähialueiden paikallishistorioista. Säynäsalolaisten kirjassa on tutkittu alueen sota-ajan rikollisuutta. Samoin Petäjäveden historiassa on sivuttu aihetta. Jämsän historiassa on huomioitu säännöstelyrikosten ohella myös muu sotatilalain vastainen rikollisuus, kuten pimennysmääräyksien rikkominen.

Sotatilalain määrittämiseen on käytetty Suomen asetuskokoelmaa vuodelta 1930 ja parlamentaarisen sotatilalakikomitean mietintöä. Jyväskylästä tarjoaa tietoja erityisesti Päiviö Tommilan Jyväskylän kaupungin historia. Siinä on esitetty selkeästi eri tekijöitä, kuten pimennysharjoitukset ja säännöstelyn kiristyminen, jotka vaikuttivat kansalaisten elämään sota-aikana. Jussi T. Lappalaisen Maalaiskunnan kirja ei sisällä yhtä kattavaa tutkimusta Jyväskylän maalaiskunnan sodanaikaisesta historiasta.

Kansakunta sodassa -teos ja siinä erityisesti Silvo Hietasen osuus on erittäin tärkeä lähde. Siinä pohditaan rikollisuutta sota-ajan yhteiskunnassa. Tulokset poikkeavat esimerkiksi Veli Verkon tutkimuksista, sillä niissä huomioidaan juuri sotatilalain vastainen rikollisuus. Hietanen pohtii kyseisen rikollisuuden syitä sekä esittää rikoksista annettuja tuomioita. Hän tuo esille myös naisten

lisääntyneen rikollisuuden sota-aikana, minkä tosin myös Veli Verkko totesi tutkimuksissaan. Osmo Kontula pohtii teoksessaan poikkeusolojen rikollisuutta ja tarjoaa varsin hyviä näkökulmia aiheesta. Sotatilalain vastaista rikollisuutta voi todella pitää poikkeuksellisen ajan rikollisuutena. Kontula esittää hyvin kattavasti mm. säännöstelyrikollisuutta ja siihen johtaneita tekijöitä ja hänkin ottaa esille naisten lisääntyneen alttiuden rikollisuuteen sota-aikana.

1.2. JYVÄSKYLÄN KAUPUNKI JA MAALAIKUNTA VUOSINA 1939-1947

Jyväskylällä oli vahva koulukaupungin leima 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. 1920-luvulta lähtien myös työväestön määrä lisääntyi siten, että vuonna 1940 kaupungin väestöstä kuului jo 45 prosenttia teollisuusväestöön. Jyväskylä oli lehtoreiden ja työmiesten kaupunki 1930-luvun lopulla.¹¹ Jyväskylän väkiluku ei ollut kovin suuri, vuonna 1939 kaupungissa oli 9 655 asukasta. Vuoden 1941 kuntaliitoksessa kaupunki sai 6 500 uutta asukasta. Tuolloin kaupunkiin liitettiin maalaiskunnan puolella olleet esikaupunkialueet Nisula, Tourula, Lohikoski ja Halssila. Talvisodan jälkeen kaupungin väkiluku kasvoi myös sinne sijoitetun siirtoväen vuoksi. Vuoden 1940 lopussa Jyväskylässä laskettiin olleen noin 5 000 siirtoväkeen kuuluvaa henkilöä. Pysyvä siirtoväen asutus tapahtui kuitenkin vasta syksyllä 1944 välirauhan solmimisen jälkeen. Vuoden 1945 alussa kaupungissa oli siirtoväkeä 3 100 henkeä ja määrä vakiintui vuoden 1946 alussa noin 3 800 hengeksi. Jyväskylään evakuoitunut karjalaiset olivat kotoisin pääasiassa Sortavalan seudulta.¹²

¹¹ Tommila 1972, 296.

¹² Lappalainen 1977, 28; Tommila, 1972, 576-577.

1930-luvun lopulla Jyväskylän seutua pidettiin sopivana armeijan teollisuuskeskukseksi. Sijaintia keskellä maata pidettiin tuolloisten käsitysten mukaan turvallisena. Kun teollisuutta oli runsaasti jo ennestään, oli työväkeä hyvin saatavissa. Jyväskylän ympäristöön perustettiin ruuti- ja kivääritehtaat 1920-luvulla sekä lisäksi vuonna 1936 perustettiin tykkitehdas kaupungin alueelle.¹³

Tykkitehtaan sijoittaminen Jyväskylään lisäsi kaupungin sotilaallista merkitystä. Siksi kaupunki joutui tuhoisien pommitusten kohteeksi talvisodan aikana joulukuun lopussa 1939. Pommituksia oli oikeastaan vain kahtena päivänä, 29. ja 31. joulukuuta. Jatkosodan aikana pommituksia ei enää sattunut. Hälytyksiä oli joskus, erityisesti vuoden 1944 aikana, mutta varsinaisia pommituksia ei enää tapahtunut.¹⁴

Jyväskylän maalaiskunta oli hyvin teollistunut sodan syttymisen kynnyksellä, vuonna 1940 teollisuudesta sai elantonsa peräti 52 prosenttia kunnan väestöstä. Vaajakosken teollisen yhdyskunnan väkiluku kasvoi syrjempänä olevien maalaiskylien kustannuksella. Vuonna 1940 kunnan väkiluku oli 18 751 asukasta. Alueliitokset vaikuttivat eniten kunnan väestökehitykseen. Vuoden 1941 kuntaliitoksessa maalaiskunta menetti siis asukkaita kaupungille, mutta jatkosodan jälkeen suuren lisäyksen väkilukuun toi karjalainen siirtoväki, joka tuli pääasiassa Sortavalasta. Siirtolaiskysymys osoittautui vaikeaksi, sillä vuonna 1945 maalaiskunnassa laskettiin olevan noin 3 000 siirtolaista ja seuraavana vuonna jo peräti 4 000 siirtolaista.¹⁵

Vuodet 1939-1947 olivat todellista kriisiaikaa maassamme. Vaikka varsinainen sota päättyi jo vuonna 1944, sodasta selviäminen ja paluu rauhan

¹³ Tommila 1972, 485-487; Talvisodan historia 4 1979, 242.

¹⁴ Tommila 1972, 561, 568 ja 569.

¹⁵ Lappalainen 1977, 18, 28-29 ja 157.

aikaan ei tapahtunut hetkessä. Kotirintaman selviäminen tuosta poikkeuksellisesta ajasta on mielenkiintoinen tutkimusaihe. Sotatilalaki toi tuohon aikaan oman kehyksensä, jonka puitteissa ihmisten tuli toimia. Kotirintaman selviytymistä ja erästä “selviytymiskeinoa”, sotatilalain vastaista rikollisuutta, ei ole aiemmin tutkittu Jyväskylän seudulta. Kaupungin lisäksi oli mielenkiintoista ja tärkeää ottaa tutkimuskohteeksi myös Jyväskylän maalaiskunta, sillä tuohon aikaan kaupungin ja maaseudun välinen ero ei ollut yhtä selvä kuin nykyään. Jyväskylä oli pieni kaupunki Sisä-Suomessa, missä harjoitettiin myös maataloutta. Toisaalta Jyväskylän maalaiskunta oli hyvin teollistunutta aluetta. Jyväskylän kaupunki ja maalaiskunta muodostivat kiinteän alueen.

1.3. TUTKIMUSTEHTÄVÄ JA METODI

Tässä työssä tutkitaan Jyväskylän kaupungin ja maalaiskunnan sotatilalain vastaista rikollisuutta vuosina 1939-1947. Ensinnäkin on selvitettävä, miten valtio pyrki ehkäisemään rikollisuutta. Tämä tapahtuu toisaalta lainsäädännön avulla ja toisaalta tarkkailujärjestelmän avulla. Vuonna 1930 säädetty sotatilalaki on lähtökohta, joka määrittäi normit ajalle, jolloin sotatila oli voimassa.

Sota samoin kuin kapinakin voivat saattaa valtion ja kansakunnan sellaiseen hätätilaan, että niiden on ponnistettava kaikki henkiset ja aineelliset voimansa maan puolustuskyvyn tehostamiseksi. Hallitusmuodon säätämisen jälkeen katsottiin, että oikeusjärjestelmän tulee sisältää säännöksiä hallituksen ja viranomaisten toimivallasta tällaisissa tapauksissa, ettei hallitus joudu hätätilan johdosta omalla vastuullaan sivuuttamaan voimassa olevia oikeussäännöksiä ja sitten pyytämään eduskunnalta vastuuvapautta.

Sotatilalain valmistelu aloitettiin heti nykyisen hallitusmuodon vahvistamisen jälkeen syksyllä 1919. Laki hyväksyttiin kuitenkin vasta 26. syyskuuta 1930. Sotatilalain pitkä valmisteluvaihe osoittaa sitä jännitystä ja epäluuloa, mikä tuolloin vallitsi eri kansankerrosten ja poliittisten ajatussuuntien välillä. Laki on yhdistelmä alun perin Ranskassa kehitellystä piiritys- ja sotatilainstituutiosta sekä toisaalta ensimmäisen maailmansodan aikaisista taloudellisista valtuuslaeista. Piiritys- tai sotatilainstituutioon viittaavat esimerkiksi lain soveltamisedellytykset siitä, että lakia voidaan soveltaa vasta, kun presidentti on julistanut sotatilan. Sotatilalaki antaa viranomaisille myös taloudellisia poikkeusvaltuuksia, jotka tähtäävät sekä armeijan materiaalitarpeen tyydyttämiseen että siviilitalouden sääntelyyn.¹⁶

Vaikka sodan syttyminen Neuvostoliiton ja Suomen välillä olikin monille aikalaisille yllätys, siihen johtanut kriisi oli ollut yleisesti havaittavissa. Koska sodanuhka kesti pitkään, aikaa jäi lainsäädännöllisille valmisteluille ja sotilaallisen valmiuden tehostamiseen. Sotatilalakiin tehtiin useita muutoksia ja lisäyksiä vuoden 1939 aikana. 16.6.1939 säädettiin laki puolustusvalmiuden tehostamisesta sodan vaaran uhatessa eli laki oli tarkoitettu sotatilan julistamista edeltävään tilanteeseen. Samana päivänä säädettiin myös laki yleisestä työvelvollisuudesta sodan aikana. Huomattava osa sotatilalain säännöksistä kuitenkin uusittiin lisävaltuuksien antamiseksi ja olemassa olevien valtuuksien selvittämiseksi lailla 29.9.1939. Sotatilalaki säilyi sodan ajan lähes muuttumattomana vuoden 1939 muodossaan. 6.10. 1939 säädetty tasavallan suojelulaki täydensi sotatilalain yleistä järjestystä ja turvallisuutta koskevia säännöksiä.¹⁷

¹⁶ Parlamentaarisen sotatilalakikomitean mietintö 1988:40, 41-44.

¹⁷ Parlamentaarisen sotatilalakikomitean mietintö 1988:40,41 ja 46; Tuori & Scheinin 1989, 85.

Tasavallan presidentti voi sodan tai kapinan aikana sekä sellaisen uhatessa julistaa valtakunnan tai osan siitä sotatilaan.¹⁸ Näin tapahtuikin 30. marraskuuta 1939. Pariisin rauhansopimus allekirjoitettiin 10.2.1947 ja se tuli maassamme valtiosisäisesti voimaan 16.9.1947. Tasavallan presidentti julisti sotatilan lakkaamisesta 26.9.1947. Sotatila säilyi siis myös Moskovan rauhan ja jatkosodan välisen ajan sekä pitkään jatkosodan jälkeen. Kuitenkin laki puolustusvalmiuden tehostamisesta sodan vaaran uhatessa sekä tasavallan suojelulaki sisältävät pitkälle meneviä valtuuksia presidentille, joten sotatilaa ei välttämättä olisi tarvinnut pitää voimassa välirauhan aikana.¹⁹

Sotatilalain soveltaminen onnistui tyydyttävästi, tosin sensuuri sai osakseen kritiikkiä. Maamme talouselämän ja väestön toimeentulon turvaamiseen tarpeelliset säännöstelytoimenpiteet todettiin kuitenkin riittämättömiksi. Laki kohtuuttomien hintojen ehkäisemisestä eli ns. kiskurilaki annettiin 25.9.1939. Siinä kiellettiin olosuhteisiin nähden kohtuuttomien hintojen ottaminen yleisistä tarvikkeista. Riittämätöntä tilannetta helpottamaan säädettiin laki talouselämän säännöstelystä poikkeusoloissa eli ns. taloudellinen valtalaki 6.5.1941. Samana päivänä annettiin myös laki väestön toimeentuloa vaarantavien rikosten rankaisemisesta, joka kumosi kiskurilain. Tuolloin kiellettiin kohtuuttomien hintojen ottaminen kaikista tuotteista. Tämä laki korvattiin vielä 30.12.1943 annetulla lailla säännöstelyrikosten rankaisemisesta.²⁰

Valtioneuvostolla oli toimivalta rajoittaa tai kieltää erilaisten tarvittavien esineiden, valuutan, arvopapereiden, raaka-aineiden ja teollisuustuotteiden vientiä, jos niitä tarvittiin sotaväen varustamiseen. Sillä oli myös valta julistaa takavarikkoja, säännöstellä hintoja, rajoittaa tai kieltää määrättyjen tavaroiden

¹⁸ Suomen asetuskokoelma 1930, laki sotatilasta, § 303; Tuori & Scheinin 1989, 84

¹⁹ Parlamentaarisen sotatilalakikomitean mietintö 1988:40, 49.

²⁰ Parlamentaarisen sotatilalakikomitean mietintö 1988:40, 50; Väyrynen 1990, 36, 40 ja 43.

tuontia sekä määrätä tiettyjen tavaroiden tuomisesta tullitta. Tuonnin ja viennin säännöstelyä pidettiin kiireellisimpänä. Tarkoituksena oli myös ehkäistä kohtuuttomien hintojen periminen ja toteuttaa tavaroiden tarkoituksenmukainen jakelu. Varautuminen tavaroiden niukkuuteen aloitettiin jo huhtikuussa 1939 lailla nestemäisten poltto- ja voiteluaineiden varastoimisvelvollisuudesta ja kyseisten tuotteiden säännöstelystä.²¹

Tasavallan suojelulain mukaan henkilö voitiin velvoittaa muuttamaan pois paikkakunnalta tai oleskelemaan tietyssä paikassa. Vangitsemisoikeutta voitiin laajentaa sekä oikeutta toimittaa koti- ja muita etsintöjä. Samalla rajoitettiin myös oikeutta oleskella sotilaallisesti tärkeillä alueilla ja kiellettiin ulkona liikkuminen määrättyinä vuorokauden aikoina.²²

Asetuksella määrättiin painokirjallisuuden julkaisemisesta sekä posti-, puhelin-, radio- ja muiden tiedotusvälineiden käytön valvonnasta.²³ Valtioneuvosto voi ryhtyä toimenpiteisiin vaarallisten lausuntojen levittämisen ehkäisemiseksi.²⁴ Valaistuksen säännöstely aloitettiin 17.10.1939. Pakkotilauksella voitiin hankkia tietyin edellytyksin koneita ja muita laitteita sekä vetoeläimiä tilapäistä työtä varten. Teollisuuslaitokset saivat myös määräykset sodan ajan tuotantovelvollisuuksista.²⁵

Yleinen työvelvollisuus säädettiin 13.10.1939. Se velvoitti kaikki 18-60-vuotiaat tekemään maanpuolustuksen etua tarkoittavaa työtä. Työvelvollisuuslain soveltamisen edellytyksenä oli, että sotatilalain säännökset tai osa niistä oli voimassa. Todistettavasti työstä kieltäytynyt tai sitä laiminlyönyt työvelvollinen voitiin heti vangita ja määrätä erityiseen

²¹ Parlamentaarisen sotatilalakikomitean mietintö 1988:40, 71, 75 ja 78-79.

²² Parlamentaarisen sotatilalakikomitean mietintö 1988:40, 51-52 ja 63

²³ Parlamentaarisen sotatilalakikomitean mietintö 1988:40, 53.

²⁴ Suomen asetuskokoelma 1930, laki sotatilasta § 303.

²⁵ Parlamentaarisen sotatilalakikomitean mietintö 1988:40, 65-66 ja 71.

työmuodostelmaan, missä työvelvollinen oli velvollinen työskentelemään enintään yhden vuoden ajan. Jollei häntä voitu määrätä tällaiseen työmuodostelmaan, hänet voitiin tuomita vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi.²⁶

Työvoimahallinnon organisaatio uudistettiin kesään 1942 mennessä ja eduskunta hyväksyi uuden, aiempaa tehokkaamman työvelvollisuuslain. Uudessa laissa määriteltiin aiempaa tarkemmin ne työt tai toimialat, joihin työvelvollisia oli mahdollista hankkia. Lain mukaan 18-55-vuotias Suomen kansalainen oli työvelvollinen. Lisäksi laissa määriteltiin rajoitetusta työvelvollisuudesta. Vanha työvelvollinen oli 55-70-vuotias, nuori työvelvollinen oli 15-18-vuotias.²⁷ Työmääräystä ei saanut antaa henkilölle, jolla oli jatkuvaa huolenpitoa tarvitseva lapsi tai muu avuton henkilö. Velvollisuudesta vapautui myös henkilö, joka oli sellaisessa virassa, että oli vapautettu asevelvollisuudesta tai joka suoritti sotapalvelusta. Sairaudesta tai vamma saattoi estää työvelvollisuuden suorittamisen.²⁸ Viranomaiset luopuivat työvelvollisuuden käyttämisestä jo lokakuussa 1944.²⁹

Tarkkailujärjestelmän osalta tutkimuksessa keskitytään poliisiviranomaisten ja oikeusistuimen osaan valvoa ja rajoittaa rikollisuutta. Erityiset sotatilaan liittyvät tarkkailuviranomaiset, kansanhuolto- ja työvelvollisuusviranomaiset sekä suojeluskuntalaiset, tulee luonnollisesti esittää tutkimuksessa. Tarkoituksena on tutkia heidän osuuttaan rikollisuuden selvittämisessä. Lisäksi tulee huomioida epämuodollinen sosiaalinen kontrolli eli kuinka yhteisön asukkaat valvoivat toistensa toimia. Oliko sitä ja mikä merkitys sillä oli sotatilalain vastaisen rikollisuuden kontrolloinnissa.

²⁶ Parlamentaarisen sotatilalakikomitean mietintö 1988:40, 81-83.

²⁷ Parlamentaarisen sotatilalakikomitean mietintö 1988:40, 82-83; Saraste 1989, 290-291.

²⁸ Utrio 1994, 51-52.

²⁹ Kontula 1996, 64.

Työssä tutkitaan, millaisia olivat tyypillisimmät sotatilalain vastaiset rikokset. Samalla tutkitaan, kuinka paljon kyseisiä rikoksia tehtiin ja syyllistyyttiinkö ehkä joihinkin tiettyihin rikoksiin enemmän kuin muihin. Lisäksi tutkitaan, millaisia rangaistuksia sotatilalain vastaisista rikoksista määrättiin. Tyypillisesti rikolliselle tuomitaan joko sakkoa tai vankeutta. Työssä tutkitaan, millaisia sakkorangaistuksia ja kuinka pitkiä vankeusrangaistuksia tuomittiin, ja muuttuivatko ne kenties sodan kuluessa sekä poikkesivatko erilaisista sotatilalain vastaisista rikoksista annetut tuomiot keskenään. On myös syytä tutkia, vaikuttivatko jotkut seikat siihen, kuinka lievä tai ankara tuomio rikolliselle määrättiin.

Lopuksi tutkitaan rikoksen tekijän taustaa. Kun suurimman osan tutkimusajasta valtaosa miehistä oli rintamalla, voi olettaa, että se saattaa näkyä rikosten tekijöiden ikä- ja sukupuolijakaumassa jollain tavalla. On myös mielenkiintoista tutkia, näkyykö rikoksiin syyllistyneiden joukossa selvästi joidenkin tiettyjen ammattiryhmien edustajia. Tärkeää on myös selvittää, mikä sai ihmisen päättämään rikolliseen tekoon. Siinä voi pohtia, johtiko esimerkiksi säännöstelyrikoksiin ihmisten pakottava tarve hankkia täydennystä ruokapöytänsä vai muuttuiko ihmisten suhtautuminen yleensä näihin rikoksiin.

Työn aikarajauksena ovat vuodet 1939-1947. Tutkimuksen luonnollisena aloitusaikana on 30. marraskuuta 1939, jolloin syttyi talvisota Suomen ja Neuvostoliiton välillä ja tasavallan presidentti Kyösti Kallio julisti maan sotatilaan. On kuitenkin tärkeää tutkia vuotta 1939 aikaisemmaltakin ajalta, sillä maa alkoi valmistautua sodan uhkaan jo kesällä 1939. Valmistautumista lisäsi luonnollisesti toisen maailmansodan syttyminen syyskuun alussa 1939. Sotatila pysyi voimassa maassamme myös välirauhan aikana Moskovan

välirauhasta 1940 huolimatta. Elämä ei siis muuttunut täysin rauhan ajan tasolle. Tutkimus päättyy syyskuuhun 1947, jolloin sotatila vasta lakkasi.

Tässä työssä on käytetty kvalitatiivista eli laadullista tutkimusmenetelmää. Kvalitatiivisessa analyysissä aineistoa tarkastellaan usein kokonaisuutena. Kvalitatiivinen analyysi vaatii tilastollisesta tutkimuksesta poikkeavaa absoluuttisuutta. Kaikki luotettavina pidetyt ja selvitettävään asiaan kuuluviksi katsotut seikat tulee kyetä selvittämään siten, että ne ei ole ristiriidassa esitetyn tulkinnan kanssa. Näinhän ei ole asian laita tilastollisessa selittämisessä, jossa poikkeukset yleisestä säännöstä sallitaan. Historiantutkimusta on sen sijaan luonnehdittu ideografiseksi tutkimukseksi, jossa pyritään selittämään yksittäistä tapahtumaketjua tai ilmiötä, eikä ajatellakaan että selitys edustaisi jotain yleistä lainalaisuutta.³⁰

Laadullisessa analyysissä havaintojen pelkistäminen tarkoittaa sitä, että aineistoa tarkastellaan aina vain tietyistä teoreettis-metodologisesta näkökulmasta. Aineistoa tarkasteltaessa kiinnitetään huomiota vain siihen, mikä on teoreettisen viitekehyksen ja kulloisenkin kysymyksenasettelun kannalta olennaista, vaikka samassakin tutkimuksessa aineistoa voidaan tarkastella monesta näkökulmasta. Sitten tuotettujen johtolankojen ja käytettävissä olevien vihjeiden pohjalta tehdään merkitystulkinta tutkittavasta ilmiöstä.³¹

Jos tapauksia on riittävän paljon, ei ole mahdollista esittää niitä kaikkia suorina lainauksina aineistosta. Silloin voidaan antaa joitakin esimerkkejä kaikista eri tyypeistä, jotka aineistossa esiintyvät. Kaikki tapaukset on mahdollista esittää eri tyypeihin ryhmiteltyinä taulukkomuodossa. Tässä työssä on päädytty sellaiseen laadulliseen analyysiin, missä käytetään apuna

³⁰ Alasuutari 1995, 28-30.

³¹ Alasuutari 1995, 30-31 ja 35.

Alkuperäislähteenä on käytetty myös Jyväskylän kaupungin raastuvanoikeuden ja Jyväskylän pitäjän kärjäkunnan tuomioluetteloita ja -kirjoja. Raastuvanoikeus toimi yhdessä osastossa aina vuoden 1942 alkuun saakka, jolloin raastuvanoikeus 25.2.1942 annetulla korkeimman oikeuden päätöksellä jaettiin kahdeksi osastoksi. Koska sotatilalain vastaiset rikokset pani vireille virallinen syyttäjä, näitä rikoksia käsiteltiin raastuvanoikeuden toisessa osastossa. Sen tehtäviin kuului organisaatiomuutoksen jälkeen kaikki virallisen syyttäjän vireille laittamat jutut.³⁴

Keski-Suomen ja koko maan tuomiokunnissa käytettiin kahden käräjän järjestelmää. Kevättalvella pidettiin talvikäräjät ja syksyllä syyskäräjät. Käräjillä käsiteltiin kaikkia käräjien tuomiovaltaan kuuluneita asioita. Käräjien väliaikana pidettiin yleensä välikäräjiksi kutsuttuja oikeuden istuntoja. Välikäräjille otettiin yleensä nopeaa ratkaisua vaativia asioita. Välikäräjien käsiteltäväksi saatettiin siirtää myös talvikäräjillä ajan puutteen vuoksi kesken jääneet asiat. Käräjien varsinaisasiolla tarkoitettiin sellaisia riita- ja rikosasioita, jotka on pantu vireille haasteella. Varsinaisasioiden pöytäkirjoihin on kirjattu käräjillä käsitellyt asiat käsittelyjärjestyksessä. Sidosten alkuun on liitetty tuomioluettelo, josta ilmenee syytetyn nimi ja muut henkilötiedot, mitä asia käsitteli ja oliko kyseisestä asiasta annettu päätös. Tuomioluettelot voivat olla myös omina sidoksinaan. Varsinaisasioiden pöytäkirjoja pidetään tuomiokirjasarjoista tärkeimpänä. Erilaisten tapausten käsittely käräjillä heijastelee aikansa rikollisuutta ja riitoja, mutta myös lisäksi vallitsevia arvoja ja näkemyksiä.³⁵

Alkuperäislähteenä on käytetty myös sisäasiainministeriön kiertokirjeitä, jotka lähetettiin yleensä lääninhallituksille. Lääninhallitusten tuli toimittaa kirjeet

³⁴ Kuusanmäki 1962, 56-57.

³⁵ Pitkänen 1995, 36 ja 40.

eteenpäin poliisiviranomaisille. Sotatilalain lisäksi nämä kirjeet määrittivät poliisien toimintavaltuudet sota-aikana ja kirjeiden avulla voidaan selvittää valvontajärjestelmän toimintaa. Kiertokirjeissä tulee ilmi myös kansanhuolto- ja työvoimaviranomaisten toimintavaltuudet ja näiden osuutta täydennetään kirjallisuuden avulla.

Alkuperäislähteenä on käytetty vielä keskisuomalaista sanomalehdistöä. Tutkimuksessa on käytetty Keskisuomalaisen, Sisä-Suomen ja Työn Voiman sivuilta löytyneitä tekstejä kyseiseltä ajalta. Keskisuomalainen ilmestyi aluksi kuusi kertaa viikossa, mutta vuoden 1942 alusta se ilmestyi viikon jokaisena päivänä. Samoin Sisä-Suomi alkoi ilmestyä seitsemän kertaa viikossa vuonna 1942. Sen sijaan työväen sanomalehti Työn Voima ilmestyi vain kuusi kertaa viikossa koko tutkimusajan.³⁶ Elintarvikkeiden ohella myös paperi oli säännösteltyä, mikä vaikutti lehdistön toimintamahdollisuuksiin. Toisaalta sotauutisista ja pula-ajasta lehdet saivat runsaasti kirjoitettavaa. Sanomalehtien kautta saa kosketuksen tavallisten kaupunkilaisten elämään ja tunteuksiin.

³⁶ Tommila 1976, 275-276.

2. LAIN MÄÄRÄYSTEN VALVONTA JYVÄSKYLÄN KAUPUNGISSA JA MAALAIKUNNASSA

2.1. VALVONTAVIRANOMAISET

Sotatila ja sen myötä voimaan tullut sotatilalaki toivat kansalaisille aivan uudenlaisia määräyksiä ja velvollisuuksia, joiden noudattamista valvoivat eri viranomaiset. Poliisitoimintaa johti ja valvoi maaherrat. Kukin kaupunki ja nimismiespiiri muodosti oman poliisipiirin, jossa poliisipäällikkönä toimi joko poliisimestari, nimismies tai poliisikomisario. Poliisipäällikön tehtävänä oli vastata yleisestä järjestyksestä ja turvallisuudesta hallintoalueellaan sekä valvoa ja johtaa alaistensa toimintaa. Poliisiviranomaisten tehtävä oli järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitäminen sekä toimiminen tarvittaessa yleisön neuvojana. Sota-ajan erityistehtävät lisäsivät poliisin tehtäviä huomattavasti talvisodan alkaessa. Jyväskylässä poliisilaitoksen rikososaston erikoistehtävistä keskeisimmäksi muodostui elintarvike- ja hintasäännöstelymääräyksiin kohdistuneiden rikkomusten tutkiminen. Järjestysosaston tehtävänä puolestaan oli poikkeusoloista johtuneiden määräysten, kuten sotavalaistuksen, valvominen.³⁷

Tehtävien lisääntymisen vuoksi Jyväskylän poliisilaitos kärsi jatkuvasti henkilökuntapulasta. Vuonna 1939 tilanne helpottui hieman, kun perustettiin seitsemän uutta konstaapelin virkaa. Poliisihenkilöstö myös vapautettiin upseereita lukuun ottamatta asevelvollisuuden suorittamisesta 19.1.1934 annetulla asetuksella, joka oli voimassa välirauhaan asti. Vain pieni osa poliisimiehistä lähti vapaaehtoisina tai päämajan pyynnöstä siirrettyinä rintamapalvelukseen talvisodan aikana. Silti talvisodan sytyttyä Jyväskylän poliisilaitos menetti useita poliisimiehiä armeijan palvelukseen. Kun reservistä

³⁷ Seppänen 1987, 18; Ylikangas 1996, 273.

saadut varamiehet eivät voineet korvata ammattitaitoista työvoimaa, oli poliisilla vaikeuksia hoitaa työtehtävänsä täydellä teholla. Talvisodan jälkeen tilanne parani, kun poliisilaitos sai kuusi Viipurista siirtynyttä poliisimiestä. Vuoden 1941 esikaupunkiliitoksen ansiosta Jyväskylän poliisilaitos sai 18 uutta poliisitoimenhaltijaa.³⁸

Koska poliisihallinto selvisi kokonaisuudessaan hyvin talvisodan tuomasta tehtävien lisääntymisestä, päätettiin maanpuolustus asettaa valvontatehtävien edelle ja myös poliisikunta liitettiin yleisen asevelvollisuuden piiriin. Poliisihenkilöstöä aiottiin irrottaa maanpuolustuksen tarpeisiin verraten runsaasti, sillä rikollisuuden ja tavanomaisten poliisitehtävien oletettiin vähentyvän mahdollisen sodan aikana, kuten talvisodan aikana tapahtui. Jatkosodan alussa poliisijohto huolehti erityisesti siitä, kuinka jälleen lyhyeksi otaksutun sodan jälkeen selvittää kasvavista tehtävistä.³⁹ Sodan jälkeenhän rikollisuus lisääntyi, mikä lisäsi poliisin työtaakkaa entisestään.

Jyväskylässä suurin osa välirauhan aikana Viipurista siirtyneistä poliisimiehistä komennettiin jatkosodan alussa takaisin entisiin toimiinsa. Lisäksi suuri joukko miehiä kutsuttiin uuden periaatteen mukaan puolustuslaitoksen palvelukseen, joten poliisilaitoksella oli edelleen koko jatkosodan ajan jatkuva miehistöpula. Välirauhan kuukausina lisääntynyt rikollisuus kyllä talttui jatkosodan syttyessä, mutta etenemisvaiheen päätyttyä ja kotiutusten alettua käynnistyi uusi noususuunta rikollisuuden suhteen. Poliisijohto joutui toteamaan, että poliisivoima ei riittänyt tehtävien kunnolliseen suorittamiseen. Lisäksi jatkosota tuli kestämään huomattavasti oletettua kauemmin.⁴⁰

³⁸ Hietaniemi 1992, 206 ja 211; Seppänen 1987, 35.

³⁹ Hietaniemi 1992, 211, 213 ja 219; Hietaniemi 1995, 239.

⁴⁰ Hietaniemi 1995, 239; Seppänen 1987, 36.

Sisäasiainministeriön mukaan poliisitoiminnan tehoa ei saanut sodan aikana päästää laskemaan, vaan järjestystä ja turvallisuutta tuli vaalia kaikin keinoin nimenomaan maanpuolustusta silmällä pitäen. Elokuussa 1941 sisäasiainministeriö määräsi poliisipäälliköt selvittämään piiriensä varapoliisitarpeen. Selvityspyyntö ja useat valitukset eivät tuoneet tuloksia Jyväskylän poliisilaitoksen tilanteeseen. Uudet virkansa kaupunki sai vasta vuonna 1945. Poliisivoima tarvitsikin lisää, sillä vuoden 1944 kotiuttamiskaudista lähtien rikollisuus lähti jälleen nousuun.⁴¹

Elintarvikkeiden kulutuksen ja jakelun säännöstelyä valvomaan perustettiin uusi, oma organisaationsa. Kansanhuoltoministeriö perustettiin 25.9.1939 ja sen tehtävänä oli väestön toimeentulon turvaaminen sekä talouselämän ja työvoiman säännöstely sodan aikana. Valtioneuvoston 30.9.1939 tekemän päätöksen mukaan maa jaettiin kansanhuoltopiireihin silloista läänijakoa noudattaen. Kansanhuoltoministeriön alaisina varsinaisina toimeenpanevina eliminä toimivat kansanhuoltopiirien toimistot ja kansanhuoltolautakunnat.⁴²

Jyväskylän kaupunki ja maalaiskunta kuuluivat aluksi Vaasan kansanhuoltopiiriin, mutta 15.2.1940 piiri jaettiin lähinnä kielirajaa seuraten Vaasan ja Seinäjoen kansanhuoltopiireihin. Jyväskylän alue jäi luonnollisesti Seinäjoen piirin alueelle. Kansanhuoltohallinnon paikallisten tehtävien suorittamista varten jokaisessa kunnassa tuli olla kansanhuoltolautakunta. Sen tehtävänä oli huolehtia elintarvikkeiden jakelusta, niiden tuotannon edistämistoimista ja muista uhkaavan huonon ajan ravinto-ongelmista.⁴³

Asianomaisen kunnan valtuusto valitsi kansanhuoltolautakuntaan vähintään kolme jäsentä, joiden tuli olla perehtyneitä elintarvikkeiden tuotantoon,

⁴¹ Hietaniemi 1992, 220-221; Seppänen 1987, 37-38.

⁴² Utrio 1945, 8; Kontula 1996, 26.

⁴³ Tommila 1972, 570-571; Utrio 1945, 17.

kauppaan ja kulutussuhteisiin. Jyväskylässä lautakunnan puheenjohtajana toimi aluksi johtaja Kalle Järvinen, mutta lokakuusta 1940 lähtien koko sodan ajan kauppias, sittemmin talousneuvos Kalle Rutanen. Vuodesta 1946 lähtien puheenjohtajana oli sementtivalimon hoitaja Eino Palander. Maalaiskunnan kansanhuoltolautakunnan johtajana toimi pitkään Paavo Huttunen. Jyväskylän kansanhuoltolautakunta piti ensimmäisen kokouksensa 14.10.1939.⁴⁴

Kansanhuoltoviranomaisten ja poliisin yhteistyö oli aluksi perin heikkoa. Vuoden 1941 lopulla jopa esitettiin, että koko säännöstelyn valvonta tulisi keskittää ainoastaan yhden viranomaisen hoitoon. Tähän ei kuitenkaan uskaltauduttu, vaan yhteistyötä alettiin tehostamaan. Vastuu säännöstelyrikosten selvittämisestä säilytettiin keväällä 1942 kansanhuollon piiritarkastajille, jotka toimivat yhdysiteenä kansanhuoltopiirin ja poliisin välillä. Poliisin osuus valvontatyössä oli kuitenkin riittämätöntä. Poliisi nimittäin oli siinä käsityksessä, että epäkiitollinen tehtävä valvoa säännöstelymääräysten noudattamista kuului pelkästään kansanhuoltoviranomaisille ja sen omat velvollisuudet rajoittuivat vain virkaavun antamiseen. Myös kansanhuollon aikaansaannokset säännöstelyn valvonnassa todettiin riittämättömiksi. Viranomaisten puutteellisia ja epätäsmällisiä ohjeita sekä viranomaisten menettelyn kirjavuutta pidettiin syynä valvonnan epäonnistumiseen. Viranomaiset tuhlasivat myös liikaa aikaa pikkurikkomusten selvittämiseen, kun olisi pitänyt keskittyä törkeämpiin tapauksiin, kuten ammattimaisen salakaupan rajoittamiseen.⁴⁵

Viranomaisten tehtävien jakoa tarkennettiin. Kansanhuoltoviranomaisten tehtävänä oli suorittaa valvonta ja tarkkailu. Poliisin tuli oma-aloitteisesti vastustaa ja ehkäistä salakauppaa, tutkia ja asettaa syyteeseen tietoonsa saamat rikokset sekä tutkia ja syyttää kansanhuoltoviranomaisten tekemät

⁴⁴ Utrio 1945,19; Tommila 1972, 570 ja 572.

⁴⁵ Hietaniemi 1995, 239-240.

ilmoitukset, samoin kuin antaa virka-apua kansanhuoltoviranomaisille. Epäselvissä tapauksissa sekä erikoiskysymyksiä selvittäessä poliisin tuli pyytää kansanhuoltoviranomaisilta asiantuntija-apua. Poliisin ja kansanhuollon yhteistyö pyrittiin saamaan joka suhteessa kiinteämmäksi ja luottamuksellisemmaksi.⁴⁶ Sillä tavalla pystyttiin puuttumaan tehokkaammin kasvaneeseen rikollisuuteen.

Poliisilla oli paljon tehtävää Jyväskylässä, sillä siellä tapahtui paljon salakauppaa ja ostokorttien kaupusteluja, joiden syytteeseen saaminen oli pääasiassa poliisin vastuulla. Jatkuva henkilökuntapula vaikutti tehokkuuteen selvittää rikoksia. Rikosten määrä lisääntyi huomattavasti heti ensimmäisinä rauhanvuosina, mihin oli syynä paitsi rikollisuuden todellinen lisääntyminen, mutta osaltaan siihen vaikutti varmaan myös uudet poliisimiehet, jotka tehostivat poliisin toimintaa kaupungissa.⁴⁷

Työvelvollisuuden noudattamista valvoi poliisin rinnalla myös oma organisaationsa. Työvelvollisuuden toimeenpanoa johti ja valvoi aluksi kansanhuoltoministeriö, jonka alaisina oli kansanhuoltopiirien toimistot ja kunnalliset työvoimalautakunnat. Näiden tuli pitää työvelvollisista luetteloa ja antaa heille työkirjat. Vuonna 1941 työvoima-asioiden hallinto järjestettiin uudelleen ja se keskitettiin kulkulaitosten ja yleisten töiden ministeriölle. Jokaisessa kunnassa työvoimapäällikkö vastasi, että maanpuolustuksen ja kansanhuollon kannalta tärkeimmiksi katsotut työt tuli ajallaan tehdyiksi.

Työhön sai ilmoittautua joko vapaaehtoisesti tai sitten työpaikka määrättiin viranomaisten toimesta. Työvelvolliset kutsuttiin työhön yleisellä kuulutuksella tai henkilökohtaisesti. Työiässä olevat henkilöt kartoitettiin

⁴⁶ Kansallisarkisto (KA), Sisäasiainministeriön kiertokirje kaikille lääninhallituksille 24.4.1942.

⁴⁷ Jyväskylän maakunta-arkisto (JyMa), Jkylän rikospoliisin rikosilmoituspäiväkirjat 1939-1947.

asutuskeskuksissa keväisin suoritettavissa kutsunnoissa, jolloin työvelvollisten oli määräaikaan mennessä ilmoitettava paikkakunnan työvoimalautakuntaan, missä heidät kortistoititiin. Työvelvollisuuskutsunnat merkitsivät sitä, että jokainen työkykyinen kansalainen sijoitettiin ensisijaisesti tärkeisiin töihin.⁴⁸ Vuoden 1943 alkupuolella korostettiin erityisesti naistyövoiman käytön lisäämistä ja myös heille alettiin järjestää työvelvollisuuskutsuntoja.⁴⁹

Lisäksi varsinkin kaupungeissa kiinnitettiin huomiota huonotapaisiin naisiin ja muuhun irtaimeen väkeen, jota liikkui runsaasti. Tällaisten henkilöiden vapaana liikkuminen haittasi työvoiman tehokasta käyttöä ja poliisiviranomaiset pyrkivät toimittamaan tällaiset henkilöt joko yleisiin töihin tai työlaitoksiin.⁵⁰ Myös maaseudun työvoimatilanne oli erittäin kireä ja sitä vaikeutti työvelvollisten siirtyminen maalta asutuskeskuksiin. Useimmissa kaupungeissa poliisi piti asukaskortistoa. Poliisin piti lähettää viikoittain työvoimapäällikölle luettelo kaikista maaseudulta paikkakunnalle muuttaneista, jotta nämä uudet paikkakuntalaiset saatiin töihin.⁵¹

Poliisien ja työvoimaviranomaisten yhteistyö ei sujunut aluksi aivan mutkattomasti. Eräät poliisiviranomaiset eivät antaneet virka-apua työvoimaviranomaisille, vaan ryhtyivät ensin tutkimaan pyynnön tarkoituksenmukaisuutta. Tällainen toiminta luonnollisesti viivästytti asian selvittämistä. Poliisit määrättiin antamaan virka-apua viivyttelemättä. Poliisivoiman pienuuden vuoksi virka-avun antaminen pyrittiin kuitenkin rajaamaan ainoastaan niihin tehtäviin, jotka edellyttivät poliisin toimivaltaa.

⁴⁸ Suomen sota 1941-45 : Sotatalous 1975, 50 ja 52; Salovaara 1977, 36-37; Keskisuomalainen 11.4.1943, 3. Työvelvollisuuskutsunnat.

⁴⁹ Keskisuomalainen 11.8.1942, 3. Työvelvollisuuslaki koskee myös naisia.

⁵⁰ KA, Sisäasiainministeriön kiertokirje kaikille lääninhallituksille 12.8.1942.

⁵¹ KA, Sisäasiainministeriön kiertokirje kaikille lääninhallituksille 11.3.1943. Katso myös Keskisuomalainen 16.3.1943, 5. Työvelvollisten maaltapako kaupunkiin tullaan estämään.

Niinpä poliisin tuli antaa virka-apua työvelvollisuuslakia vastaan rikkoneiden saattamiseksi täyttämään velvollisuutensa sekä toimia rikkojien syyttämiseksi. Työvelvollisuusviranomaisen, yleensä työvoimapäällikkö, ilmoitti mahdollisesta niskuroinnista työmääräyksiä vastaan asianomaiselle poliisipäällikölle syytteen nostamista varten. Toimitettuaan tarpeelliset kuulustelut poliisiviranomaisen oli nostettava syyte oikeudessa. Poliisin toimenpiteitä työvelvollisuuden valvonnassa pyrittiin tehostamaan ja poliisin tuli pyrkiä hyvään yhteistyöhön työvelvollisuusviranomaisten kanssa.⁵²

Suojeluskuntalaisten toiminnalla oli suuri merkitys väestönsuojelutehtävissä. Yleinen väestönsuojelu käsitti mm. julkisen valaistuksen säännöstelyn. Jyväskylän seudulla suojeluskuntalaiset huolehtivat ennen talvisotaa väestön kouluttamisesta järjestämällä mm. pimennysharjoituksia. Jatkosodan aikana ilmansuojelun johtoelimen ja joukkojen rungon muodosti paikallinen suojeluskunta.⁵³ Suojeluskuntalaiset valvoivat poliisin järjestösaston rinnalla sotavalaistuksen noudattamista.

Viranomaisten toiminnan rinnalla ei sovi unohtaa epämuodollista sosiaalista kontrollia, jota ihmiset harjoittavat keskuudessaan. Tämä epämuodollinen kontrolli oli kuitenkin varsin vähäistä sotatilain vastaisen rikollisuuden kohdalla. Onkin ilmennyt, että yleensä kriisitilanteissa epävirallisen sosiaalisen kontrollin merkitys ja tehokkuus vähenee yhteisöissä.⁵⁴ Siihen vaikutti varmasti ihmisten keskuudessa vallinnut ajattelutapa siitä, että säännöstelyrikollisuutta pidettiin jopa yleisesti hyväksyttynä tapana hankkia täydennystä kansanhuollon niukkoihin annoksiin. Naapureiden toimiin ei puututtu, koska itsekään ei haluttu jäädä kiinni. Kansalaiset hyväksyivät säännöstelyn kiertämisen ja pitivät sitä totutun elintason edellytyksenä. Kansa

⁵² KA, Sisäasiainministeriön kiertokirje kaikille lääninhallituksille 31.8.1942 ja 15.1.1943.

⁵³ Korhonen 1970, 18, 25 ja 62.

⁵⁴ Anttila & Törnudd 1983, 83.

pitikin salakaupasta kärkehtäneit oman tyhmyytensä uhreina eikä varsinaisina rikollisina. Snnstelyrikollisuutta ei myöskään pidetty moraalisesti yhtä arveluttavana kuin muuta rikollisuutta.⁵⁵ Myöskään työvelvollisuuden ja sotavalaistusmääräysten rikkomista ei pidetty yhtä vakavana kuin muuta rikollisuutta.

Yleensä suurin osa rikoksista tulee viranomaisten tietoon yksityisen henkilön tekemän rikosilmoituksen kautta. Toleranssiraja määrää näissä tapauksissa, ilmoitetaanko rikos viranomaisille. Sietorajan vaihteluun vaikuttaa suuresti yleinen mielipide.⁵⁶ Jyväskylän seudulla tavalliset kaupunkilaiset tekivät erittäin harvoin ilmoituksia viranomaisille havaitsemistaan rikkeistä sotatilalakia vastaan. Kansanhuoltolautakunta teki yleensä snnstelymrysten rikkomisesta ilmoitukset sekä virka-apu- ja tutkintapyyntt poliisiviranomaisille. Lisäksi poliisi toimi aktiivisesti kaupungilla ja maaseudulla, että mahdolliset salakaupan harjoittajat jäisivät kiinni. Ihmiset ilmoittivat itse yleensä vain kadonneista ostokorteistaan ja mahdollisesti silloin, kun epäilivät joutuneensa maksamaan kohtuuttomasti jostakin tuotteesta.⁵⁷

Myös työvelvollisuusrikosten kohdalla yleensä työvoimapäällikkö lähetti ilmoitukset ja virka-apupyynnöt poliisille. Tämän rikollisuuden kohdalla on luonnollista, että tavalliset ihmiset eivät tehneet ilmoituksia, vaan ne tekivät työnantajat tai muut viranomaiset. Sotavalaistusmääräysten rikkomisesta ilmoittivat vestnsuojeluviranomaiset. Poliisi toimitti myös alaikäiset ulkona liikkujat pois kaduilta.⁵⁸

⁵⁵ Vuorenmaa 1995, 150; Nuorteva 1987, 78.

⁵⁶ Anttila & Törnudd 1983, 92.

⁵⁷ JyMa, Jkylän poliisin rikosilmoituspäiväkirjat 1939-1947.

⁵⁸ JyMa, Jkylän poliisin rikosilmoituspäiväkirjat 1939-1947.

2.2. RATSIOITA JA TYÖLEIREJÄ

Toisen maailmansodan ajalta on runsaasti esimerkkejä rikosoikeudellista järjestelmää tiukentavista toimista. Tuolloin ei rikollisuuden ehkäisy nykymerkityksessä ollut vielä kehittynyt omaksi suunnitelmalliseksi lohkokseen. Käytetyt keinot olivat rangaistusten ankaroittaminen ja kiinnijoutumisriskin lisääminen. Tavallisesti pyrittiin poliisia ja muuta valvontahenkilöstöä lisäämään sekä omaksumaan uusia valvontamenetelmiä. Myös useat sodasta itsestään johtuneet järjestelyt kuten pommitusten aikaiset ulkonaliikkumiskiellot saattoivat ehkäistä rikollisuutta.⁵⁹

Poliisin keinot olivat rajalliset säännöstelyrikosten selvittämisessä. Siviilipukuisuus, ratsioiden ja kotietsintöjen järjestäminen sekä pakettien avaamiset olivat yleisimmät. Sekä sotatilalaissa että ns. kiskurilaissa todettiin vain, että säännöstelyn noudattamisen valvomiseksi voitiin tarkastaa esimerkiksi myymälöitä ja konttoreita.⁶⁰ Vasta marraskuussa 1941 annetussa valtioneuvoston päätöksessä tarkastuksista annettiin yksityiskohtaisemmat ohjeet.

Niin poliisilla kuin kansanhuoltoviranomaisilla oli oikeus tarkastaa myymälöitä, tuotantolaitoksia, konttoreita, varastoja, kuljetusneuvoja sekä kaupanpito- ja muita asiakirjoja. Asuinhuoneistoja ei kuitenkaan saanut tarkastaa, jos niissä ei harjoitettu liiketoimintaa. Viranomaisilla oli oikeus tarkastaa myös matkatavaroita, kuljetettavia tavaroita ja tavaralähetyksiä ja tietyin rajoituksin suorittaa kotietsintä ja henkilöön kohdistuva tarkastus. Koska nämä tarkastukset rajoittivat tuntuvasti kansalaisille kuuluvia

⁵⁹ Kontula 1996, 88.

⁶⁰ KA, Sisäasiainministeriön kiertokirje kaikille lääninhallituksille 30.9.1939.

perusoikeuksia, oli tarkastajien syytä käyttäytyä asiallisesti, ettei yleisö kokisi tyytymättömyyttä ja vastenmielisyyttä viranomaisia kohtaan.⁶¹

Jyväskylän seudulla salakauppaa ehkäistiin monella eri tavalla. Ensimmäinen keino oli järjestää ratsioita maanteillä, rautatie- ja linja-autoasemilla sekä laivasatamassa. Ratsiat eivät tuottaneet suuria tuloksia, sillä ratsiat toteutettiin päiväsaikaan, kun tavaroiden salakuljettajat liikkuvat yöllä. Tiedon levittyä ratsioista mustan pörssin kauppiaat olivat myös ovelia naamioimaan kuljetuksensa. Silti ihmisten hallusta löydettiin elintarvikkeita, joille ei ollut asianmukaista kuljetuslupaa. Pakettien tarkastukset postissa tuottivat myös tulosta. Kotietsintöjäkin järjestettiin joissakin tapauksissa, kun oli vahvoja epäilyksiä, että kyseisen henkilön kotoa voisi löytyä säännöstelyn alaista tavaraa.⁶² Elintarviketarkkailuun kaivattiin myös yleisön panosta. Ihmisiä kehoitettiin kieltäytymään salakaupasta sekä ilmoittamaan mahdolliset hintakiskontayritykset viranomaisille. Asiakkaat tekivätkin jonkin verran valituksia, kun huomasivat kauppiaan ottaneen liikaa maksua, kun saman tavarahan olisi saanut esimerkiksi toisesta liikkeestä "oikeaan" kansanhuollon vahvistamaan hintaan.⁶³

Käytännössä elintarvikkeiden jakelua kuluttajille säännösteltiin ostokorttien avulla. Ostokortteja vastaan kuluttajat saivat ostaa säännöstelyn alaisia tuotteita. Syksyllä 1939 oli käytössä vain yksi ostokortti, jolla sokeri ja kahvi jaettiin. Siitä kehittyi usean muodonvaihdoksen jälkeen yleisostokortti, jonka avulla jaettiin sokeri, kahvinvastike, saippua, tupakka, perunajauho ja sakariini. Näiden tarvikkeiden jakamiseen tarvittiin neljä kuukautta kestävästä kortin voimassaoloaikana vain muutama kuponki ja siksi yksi ostokortti riitti näille kaikille tuotteille.

⁶¹ KA, Sisäasiainministeriön kiertokirje kaikille lääninhallituksille 4.12.1941.

⁶² Luoma-Aho 1986, 23-25; Jkylän rikospoliisin rikosilmoituspäiväkirjat 1939-1947.

⁶³ Keskisuomalainen 10.2.1942, 3. "Elintarvikeraazzia" toimeenpantiin eilen Jkylän lähiteillä.

Kun viljatuotteiden säännöstely aloitettiin, otettiin käyttöön leipäkortti. Leipäkortin saajat jaettiin neljään ryhmään työn raskauden mukaan. Myös maitokortteja oli neljää lajia eli pikkulasten, lasten, aikuisten ja lisäkortti. Rasvakortteja oli vain kaksi, nimittäin peruskortti, joka annettiin kaikille rasvakortin saantiin oikeutetuille sekä lisäkortti. Lihan säännöstelyssä oli myös perus- ja lisäkortit. Vaatetuskortin lajeja oli alle 5-vuotiaiden, tyttöjen, poikien, naisten ja miesten kortit. Lisäksi käytössä oli ns. ostojärjestyskortti, jolla jaettiin etupäässä kalaa ja marmelaadia sekä ajoittain juurikasveja. Ostojärjestyskortti jaettiin ainoastaan kulutuskeskusten ei-omavaraisille asukkaille, koska tarvikkeita, joita tällä kortilla jaettiin, ei riittänyt muualla jaettavaksi. Vuonna 1946 ostokorttien määrä oli suurimmillaan, jolloin niitä oli 53 lajia yhtä aikaa käytössä.⁶⁴

Elintarvikkeiden ostokorttien jakaminen pyrittiin järjestämään sellaiseksi, että sitä voitiin mahdollisimman vähän käyttää rikoksen kohteena. Jotta ostokortin sai, sitä haluavan oli täytettävä hakemuslomake ja vietävä se kansanhuoltolautakunnan määräämään jakelupaikkaan. Hakija sai uudet kortit esittämällä voimassa olevan yleisostokortin. Koska kaikki eivät asuneet kotipaikkakunnalla, he saivat ostokortit sen paikkakunnan kansanhuollosta, missä asuivat. Jotta joku ei olisi käyttänyt tilannetta hyväkseen, kansanhuoltolautakunta lähetti hakemusanomuksesta jäljennöksen sille kansanhuoltolautakunnalle, josta hakija oli viimeksi saanut ostokortit. Näin pyrittiin estämään, että joku olisi voinut saada kahdet eri ostokortit käyttöönsä.⁶⁵

Toisena ongelmana oli jatkuvat ostokorttien katoamiset. Jo säännöstelyn alkuvaiheessa oli syytä epäillä, että ostokortin kadottamista käytettiin myös

⁶⁴ Utrio 1945, 129-130.

⁶⁵ Luoma -Aho 1986, 27-28.

keinona saada lisäkortteja. Useimmissa tapauksissa uusiin korttiansomuksiin oli suostuttava, koska kansanhuollolla ei ollut mitään koetinkiveä, jolla olisi voinut ratkaista oliko anomus rehellisessä vai vilpillisessä mielessä tehty. Maaliskuusta 1943 lähtien uusien ostokorttien saanti vaikeutui huomattavasti. Ostokortteja alettiin jakaa joka neljäs kuukausi. Tuolloin katsottiin, että todellineenkaan ostokortin katoaminen ei muodostunut liian hankalaksi, kun viimeistään neljän kuukauden kuluttua sai uudet ostokortit. Jokainen ostokortin katoamistapaus oli ilmoitettava poliisille. Tämä ilmeisesti karsi jonkin verran vilpillisiä ilmoituksia. Jos kadottaja pystyi täysin hyväksyttävästi selittämään, että ostokortti oli tuhoutunut tai rikoksen kautta menetetty, annettiin tilalle heti uusi ostokortti. Hyväksyttävänä pidettiin yleensä vain todistajan kertomusta ostokortin katoamisesta, mutta hyvin harvoin näille tapauksille sattui silminnäkijää. Myös ostokorttien väärentäminen vaikeutui, sillä ostokorttien paperin laatu muutettiin sellaiseksi, että väärennys havaittiin jo paljaalla silmällä. Kun ostokortin voimassaoloaika lyhennettiin, se teki väärennyksestä huonosti kannattavan. Ostokortin arvo oli nimittäin mustassa pörssissä sitä korkeampi, mitä pidemmän ajan kortti oli voimassa.⁶⁶

Maataloudesta elantonsa saaneille määrättiin luovutusvelvollisuus, jotta oman maan elintarviketuotanto saataisiin mahdollisimman täydellisesti yleiseen kulutukseen. Tuottajilla oli kuitenkin oikeus pidättää sadostaan oman taloutensa kulutusta vastaava määrä. Käytännössä tuotantoa ja luovutusta oli hyvin vaikea valvoa ja niinpä tuottajat usein jättivät omaan käyttöön enemmän kuin sallitun määrän. Tuo ylimääräinen osa päätyi mustan pörssin markkinoille.

Säännöstelytarvikkeiden tuottajien ja luovuttajien tuli toimittaa kalenterikuukaudelta tai jakelukaudesta selvitys kansanhuoltoviranomaisille. Lihan säännöstelyä oli erittäin vaikea valvoa. Sen pohjana oli karjanhaltijoiden

⁶⁶ Utrio 1945, 131-132.

kansanhuoltolautakunnalle tekemät ilmoitukset eläintensä lukumäärästä. Vuosittain suoritetuissa karjanlaskennoissa löydettiin tuhansittain ilmoittamattomia kotieläimiä. Viljelijät veloitettiin ilmoittamaan hallussaan olevien viljatuotteiden määrän kansanhuoltolautakunnalle ja luovuttamaan niitä joko kokonaan tai osaksi yleiseen kulutukseen. Luovutettavat määrät perustuivat joko leipäviljan viljelyksessä olleeseen peltopinta-alaan tai ennalta määrätyn suuruiseen kokonaispeltopinta-alan osaan. Jakelu perustui siihen, että elinkeinonharjoittajat antoi tietonsa oikeina ja siis koko järjestelmän onnistuminen riippui siitä kuinka luotettavasti he toimittivat tietonsa kansanhuollolle.⁶⁷

Vähittäiskaupat saivat hankkia tarvikkeita vain kansanhuoltolautakunnalta saamaansa ostolupaa vastaan ja luovuttaa niitä ostokortin kuponkeja vastaan. Liikkeen oli määräajoin toimitettava kansanhuoltolautakunnalle ostoluvalla saamaansa tarvikemäärää vastaavat, kuluttajilta saamansa kupongit. Useimpien tarvikkeiden osalta hyväksyttiin mittatappiosta aiheutuva vajaus. Ns. tiskinaluskauppaa pyrittiin rajoittamaan tilausjärjestelmän avulla eli myymälään toimitettiin vain kuluttajien ennakkotilausten mukainen määrä tuotteita. Elinkeinoharjoittajien tarkkailuun liittyi myös hintasäännöstelyn valvonta, jolla estettiin hintakiskontaa. Kansanhuoltoministeriö määräsi ravintoloissa tarjoiltavien ruoka-annosten suuruudet ja sen, miten hinnat oli annettava yleisön tiedoksi.⁶⁸ Tarkkailijat ruokailivat siviilipukuisina ravintoloissa ja niin saatiin selville, jos määräyksiä rikottiin.⁶⁹

Poliisiviranomaisen toimenpiteitä tarvittiin, kun työvelvollinen laiminlöi ilmoittautua asianomaiselle viranomaiselle tai ei noudattanut kuulutuksella

⁶⁷ Salovaara 1977, 174; Utrio 1945, 52-53.

⁶⁸ Utrio 1945, 27.

⁶⁹ JyMa, Jkylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomiokirja 7.11.1944, § 866.

Ravintolanomistaja MJ:n ravintolassa kävi tarkkailija, joka ilmoitti karjalanpaistin olleen liian hyvää, joistakin ruuista otettiin ylihintaa ja tarjottiin liian suuria annoksia.

annettua määräystä saapua työhön. Poliisin oli ryhdyttävä toimenpiteisiin myös, kun työvelvollinen laiminlöi saapua työpaikalle saatuaan henkilökohtaisen työmääräyksen tai poistui luvattomasti työpaikalta tai ei palannut lomalta. Kaikissa näissä tapauksissa säädettiin välittömästi rangaistus, minkä lisäksi syyllinen voitiin heti pidättää ja toimittaa työpaikalle tai erityiseen työmuodostelmaan. Jos työvelvollinen kieltäytyi työpaikallaan suorittamasta hänelle määrättyä työtä tai muutoin rikkoi työsuhdetta koskevia määräyksiä, voitiin hänet pidättää ja toimittaa erityiseen työmuodostelmaan. Jollei työvelvollista voitu määrätä työmuodostelmaan esimerkiksi sairauden vuoksi, poliisi voi pakottaa hänet uhkasakolla täyttämään velvollisuuden. Vasta sitten, kun työvelvollinen kieltäytyi työmuodostelmaan määrättyäkin suorittamasta työtä, oli hänet tuomittava rangaistukseen. Nuoria työvelvollisia ei tuomittu oikeusteitse rangaistukseen, vaan heidät joko vietiin työpaikalleen tai toimitettiin erityiseen työmuodostelmaan.⁷⁰

Vuonna 1943 vahvistettiin laki erikoistyöleireistä ja niitä alkoi syntyä seuraavana vuonna. Varsinkin asutuskeskuksissa oleskeli työtä vieroksuvia tai muuten pahennusta herättävää elämää viettäviä henkilöitä, joiden töihin sijoittamisessa ilmeni vaikeuksia. Nämä henkilöt olivat useimmiten ruumiillisesti heikkoja tai henkisesti vajavaisia. Vaikean työvoimatilanteen aikana oli tärkeää sijoittaa myös tuo heikompilaatuinen työvoima työhön. Heidän toimittaminen työhön ja eristäminen poisti yleistä tyytymättömyyttä, jonka heidän toimeton oleskelunsa aiheutti ja vähensi työvelvollisuudesta pakoilemista. Samalla oli tavoitteena säästää niukkaa poliisivoimaa riistämällä näiltä aineksilta mahdollisuus rikoksiin ja saada yhteiskunnan "pohjasakka" hyödylliseen työhön. Tällaisia henkilöitä varten perustettiin erikoistyöleirejä.⁷¹ Myös Jyväskylän ympäristössä oli työleirejä mm. Uraisilla ja Toivakassa.

⁷⁰ KA, Sisäasiainministeriön kiertokirje kaikille lääninhallituksille 15.1.1943.

⁷¹ Hietaniemi 1995, 250; KA, Sisäasiainministeriön kiertokirje Vaasan ym. lääninhallituksille 10.1.1944.

Jo ennen talvisodan syttymistä annettiin asetus, jossa lääninhallituksella oli valta kieltää yleisöä liikkumasta ulkona määrättyllä alueella tai määrätynä vuorokauden aikana, milloin tällaista pidettiin väestönsuojelun kannalta välttämättömänä. Säännöksen tarkoituksena oli edistää mm. sotilaallisesti tärkeiden alueiden vartiointia. Jatkosodan aikana annettiin uusi asetus ulkona liikkumisen rajoittamisesta sota-aikana. Viranomaiset saivat valtuudet hillitä eräissä kaupungeissa ja asutuskeskuksissa esiintyvää lasten ja nuorison pahantapaista elämää ja kuritonta käyttäytymistä. Suuremmissa kaupungeissa, kuten myös Jyväskylässä, kiellettiin alle 18-vuotiaita henkilöitä oleskelemasta ja liikkumasta ulkona kello 21.30 - 6.00 välisenä aikana. Poikkeuksia sallittiin vain pakottavan syyn takia. Määräystä ei ulotettu aina koko kuntaa koskevaksi, vaan kieltö saattoi koskea esimerkiksi rautatieasemaa, missä nuorison joutilas oleskelu häiritsi kiireisiä matkustajia. Poliisin tuli menetellä harkitsevasti ja kohdistaa toimenpiteensä lähinnä sellaisiin henkilöihin, joiden käyttäytyminen antoi siihen aiheita.⁷²

Sotavalaistus- eli pimennysmääräysten noudattamiseen kiinnitettiin erityistä huomiota. Pienikin rikkomus säännöksiä kohtaan aiheutti tutkimustoimenpiteitä. Pian kuitenkin huomattiin, että ihmisten mielikuvitus oli usein saanut vallan ja ilmiannot merkkivaloista vihollisille aiheuttivat hyvin harvoin tarvetta jatkotoimenpiteisiin.

⁷² KA, Sisäasiainministeriön kiertokirje kaikille lääninhallituksille 7.11.1939 ja 7.11.1941.

3. SOTA-AJAN RAJOITETTUA ELÄMÄÄ

3.1. KUPONKIPELIÄ

Ostokortit olivat henkilökohtaisia, sillä kansanhuoltolautakunta määräsi eri suuruiset elintarvikekortit kunkin elämäntilanteen ja tarpeen mukaan. Siksi ostokorttien myynti, ostaminen, vaihtaminen, panttaaminen rahaa vastaan, varastaminen sekä väärentäminen oli kiellettyä. Tätä kaikkea kuitenkin tapahtui, sillä vähäiset korttiannokset asettivat ihmisten omantunnon koetukselle. Vuoden 1939 puolella Jyväskylässä tapahtui vain yksi ostokortteihin liittyvä rikos. Erään tehtaan edustaja oli käyttänyt väärin bensiinin ostolupakorttia. Auto, jota varten bensiinin ostokortti oli myönnetty, oli luovutettu puolustuslaitoksen käyttöön. Syytetty ei ollut tiennyt, ettei samalla kortilla saanut hankkia bensiiniä toiseen autoon.⁷³

Varsin monet perustelivat rikostaan sillä, ettei ollut tiennyt säännöistä. Kuitenkin kansanhuolto huolehti tiedottamisesta mm. sanomalehtien avulla. Ilmoituksena julkaistiin lehdissä joka kuukausi ns. korttikalenteri, jossa tiedotettiin seuraavan kuukauden jakeluannokset. Säännöt eivät myöskään muuttuneet kovin usein sotavuosien aikana. Kahden vuosikymmenen takainen säännöstely ensimmäisen maailmansodan ajalta oli myös useimpien aikuisten hyvässä muistissa. Pula-ajan vaikeista vuosistakaan ei ollut kulunut kuin puolisen vuosikymmentä. Siten uuteen säännöstelyaikaan oli ehkä tiettyjä edellytyksiä suhtautua oikein, vaikka 1930-luvun lopun voimakas hyvinvoinnin nousu teki vaikeaksi luopua kulutustarvikkeiden runsaudesta.⁷⁴

⁷³ JyMa, Jkylän rikospoliisin tutkintapöytäkirjat 12.12.1939; Myös Jkylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomiokirja 24.10.1944, § 820.

⁷⁴ Salovaara 1977, 25; Tommila 1972, 571.

Vuoden 1940 lopulla korttipeli peitti jo suurimman osan ihmisten jokapäiväisistä tarpeista. Yhä useammat ilmoittivat poliisille kadonneesta ostokortistaan. Ostokortti kadotettiin usein kotona, missä se saattoi tulla vahingossa poltetuksi muiden papereiden mukana tai katosi muuten vain täysin "tuntemattomalla tavalla" esimerkiksi piirongin laatikosta. Ostokortti pääsi häviämään usein myös kauppareissulla tai tansseissa. Käsilaukku tai lompakko jätettiin huolettomasti näkyvään paikkaan, josta varkaan oli helppo napata se. Jotkut miehet olivat juopotelleet, jolloin lompakko ja ostokortit pääsivät häviämään.⁷⁵

Korttien katoamista pidettiin joskus myös lasten huolimattomuuden aiheuttamana. Ostokortit olivat joutuneet heidän leikkeihinsä ja lapset saattoivat kadottaa ostokortit ostosreissulla. Miehet kadottivat ostokortteja myös sotapalveluksen aikana sekä linnoitus- ja metsätöissä.⁷⁶ Eräs rouva poltti poikansa ostokortit, ettei olisi joutunut houkutuksiin poikansa ollessa sotaväessä. Rouva ei tiennyt, että kyseiset ostokortit olisi pitänyt palauttaa kansanhuoltoon.⁷⁷ Säännöstelykauden alussa ostokorttien käsittely oli varmasti tottumatonta ja rauhanvuosina tavaroitaan saattoi jättää huolettomasti näkyvällekin paikalle, minkä vuoksi ostokortteja katosi paljon. Olisi kuitenkin luullut, että sodan kestäessä ihmisistä olisi tullut huolellisempia, mutta näin ei tapahtunut. Ostokortteja katosi jatkuvasti erittäin paljon.⁷⁸

⁷⁵ JyMa, Jkylän rikospoliisin tutkintapöytäkirjat 29.4.1940 ja 29.12.1940; Myös Jkylän nimismiespiirin apulaisnimismiehen tutkintapöytäkirjat 1.4.1942, 6.7.1942 ja 9.1.1944.

⁷⁶ JyMa, Jkylän järjestysosaston pöytäkirjat 30.12.1940 ja 18.4.1941; Myös Jkylän nimismiespiirin nimismiehen rikosilmoituspäiväkirjat 17.1. ja 22.1.1941.

⁷⁷ JyMa, Jkylän nimismiespiirin apulaisnimismiehen tutkintapöytäkirjat 12.6.1941. Katso myös 7.6.1945. IY poltti poikansa ostokortin kannan, kun oli tottunut, että poika ei tarvitse ostokorttia, kun tämä oli ollut aiemmin sotapalveluksessa.

⁷⁸ Työn Voima 21.1.1945, 3. "Korttihuijarit" tiukalle. Lehdessä uutisoitiin, että Jyväskylässä oli viime korttijakelun jälkeen ilmoitettu kadonneeksi useita satoja yleisostokortteja, erityisesti välittömästi ennen uusien anomusten sisäänjättämistä.

Talvella 1941 Jyväskylän seudulla epäiltiin harjoitettavan huomattavan paljon elintarvikekorttikeinottelua. Korttien katoamisia tapahtui hyvin paljon ja suurimman osan katoamisista arveltiin tapahtuneen tarkoituksella eli kortti oli myyty ja sitten pyydettiin uutta korttia “kadonneen” tilalle. Korteista maksettiin kovia hintoja. Korteja myytiin viinan rahoittamiseksi, mutta myös täysin luotettavina pidettyjen henkilöiden epäiltiin syyllistyneen tähän. “Korttihuijareista” oli tulla keväällä suoranainen vitsaus. Korteista syövytettiin oikean omistajan nimi pois ja myytiin niitä pahaa aavistamattomille ihmisille. Kansanhuollon henkilökunta paljasti tällaiset tapaukset tehokkaasti ja niin myyjä kuin ostajiakin rangaistiin.⁷⁹

Jotkut yrittivät hyötyä siitä, että sota-aikana joutui liikkumaan enemmän paikkakunnalta toiselle esimerkiksi työn perässä. Näin kansanhuolto saattoi vahingossa antaa ostokortit sekä koti- että työpaikkakunnalta. Eräs perhe oli saanut maito- ja lihakortit Jyväskylän lisäksi toiselta paikkakunnalta ja käytti molempia kortteja. Työmies PL kielsi hankkineensa kahdet kortit tarkoituksella, vaan oli tehnyt niin erehdyksessä paikkakunnan vaihdoksen yhteydessä. Hän myönsi kuitenkin syyllisyytensä siihen, ettei ollut palauttanut ylimääräisiä kortteja.⁸⁰ Myös työmiehen vaimo MS syyllistyi ostokorttien väärinkäyttöön. Hän ei ollut palauttanut kansanhuoltoon armeijan palvelukseen siirtyneen miehensä ostokortteja, vaan oli käyttänyt niitä itse jatkuvasti. Hän oli myös hankkinut uudet kortit miehensä nimellä, sillä miehen piti vapautua armeijasta lähi aikoina. Työmiehen vaimo oli käyttänyt myös niitä kortteja.⁸¹

⁷⁹ Työn Voima 10.1.1941, 2. Elintarvikekorttikeinottelua Jkylän seudulla harjoitetaan huomattavan paljon. Työn Voima 17.5.1941, 2. Kansanhuoltotoimisto Jkylän maalaiskunnassa on kuukauden ajan toiminut muutetun lain puitteissa.

⁸⁰ JyMa, Jkylän raastuvaoikeuden arkisto, tuomiokirja 25.2.1941, § 193.

⁸¹ JyMa, Jkylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomiokirja 27.1.1942, § 37. Katso myös Jkylän pitäjän tuomiokirja 9.9.1942, § 79. OL jätti palauttamatta Ruotsiin lähteneiden lastensa yleisostokortit, jätti uudet korttianomukset myös lapsistaan ja saikin heille kortit.

Jos onnistui hankkimaan toisen henkilön yleisostokortin, voi siihen väärentää nimensä ja yrittää siten hankkia kahdet ostokortit kansanhuollosta. Ihmiset keksivät kaikenlaisia epäilyttäviä tarinoita, joita yritettiin syöttää kansanhuollon virkailijoille. Eräässä tapauksessa nainen päätyi varastamaan ostokortteja juopuneelta mieheltä. Ostokorteissa ei ollut nimiä, joten rikoksen tekijä laittoi niihin oman nimensä ja käytti kortit.⁸² Tämä oli vakavampi tapaus, sillä tekijä syyllistyi säännöstelymääräysten rikkomisen ohella myös varkauteen sekä asiakirjan väärennökseen.

Väärentäjien mielenkiinto kohdistui erityisesti yleisosto- ja tupakkakortteihin. Ne noteerattiin korkeimpaan arvoon mustassa pörssissä, koska näillä ostokorteilla saatiin sokeria ja tupakkaa, jotka olivat erinomaisia keinotteluvälineitä.⁸³ Kansanhuoltolautakuntaan toimitettavia korttianoimuksia ja muita todistuksia yritettiin väärentää varsin usein. Rouva SV osti maitoa kahdella lasten maitokortilla, vaikka hänellä ei tiettävästi lapsia ollutkaan. Hän oli väärentänyt lasten syntymätodistukset. Ostokortteja myytiin ja myös pantattiin rahapulassa, PL panttasi yleisostokorttinsa lainan vakuudeksi.⁸⁴

Salakauppa eli mustan pörssin kauppa oli säännöstelytuotteiden kauppaa säännöstellyn kaupan ulkopuolella. Siihen kuului varsinaisen ammattimaisen salakaupan lisäksi vaihtokaupat, kaupunkilaisten ruuanhankintamatkat maaseudulle ja tiskinaluskauppa.⁸⁵ Pulaan jouduttaessa avustusta pyydettiin ensin sukulaisilta ja tuttavilta, sittemmin tuntemattomiltakin. Salakauppa ei

⁸² JyMa, Jkylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomiokirja 22.2.1944, § 157.

⁸³ Utrio 1945, 133.

⁸⁴ JyMa, Jkylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomiokirja 28.3.1944, § 511. Katso myös tapaus 3.4.1947, § 644. VT oli jopa saanut ilmaiseksi lihakortteja, kun toinen henkilö oli maatalossa töissä ja ei siis tarvinnut itse kortteja. VT syyllistyi kuitenkin rikokseen vastaanottamalla ja hallussaan pitämällä hänelle kuulumattomia ostokortteja.

⁸⁵ Kontula 1996, 28. Tiskinaluskauppa tarkoittaa sitä, että osa tuotteista laitettiin sivuun ja myytiin tutuille asiakkaille korkeampaan hintaan.

ollut mikään uusi ilmiö. Sitä harjoitetaan aina oloissa, joissa kaikkia hyödykkeitä ei ole vapaasti saatavissa. Erityisesti elintarvikkeet oli yleisesti keinottelun kohteena. Tuottajat myivät tavallisille, maksukykyisille asiakkaille parempaan hintaan mieluummin kuin toimittivat tuotteensa säntillisesti kansanhuollon ohjaamaan yleiseen kulutukseen. Elintarvikkeita ostettiin mustasta pörssistä eniten keväisin, kun huoltotilanne oli pahimmillaan.⁸⁶

Ruoka-annosten jatkuvan niukkuuden vuoksi yhä useammat syyllistyivät ostamaan joko suoraan tuottajilta tai mustasta pörssistä. Sitä kautta hankkivat täydennystä ruokapöytänsä ne, joilla oli rahaa tai muuta vaihdettavaa. On laskettu, että noin kolmannes keskivertoperheen tarvitsemista vilja- ja rasvatuotteista hankittiin mustasta pörssistä. Kansa piti oikeutenaan hankkia salakaupasta tuotteita, joita kansanhuolto ei kyennyt toimittamaan riittävästi yleiseen myyntiin. Ihmiset eivät olleet huolissaan moraalisesta puolesta, vaikka salakauppa olikin laitonta. Viranomaiset pitivät mustaa pörssiä merkinä kansan moraalin rappeutumisesta. Ammattimainen salakauppa sotaa käyvässä maassa oli verrattavissa vihollisen avustamiseen, koska sen laajentuminen saattoi elintarvikehuollon epäjärjestykseen ja siten heikensi rintamantakaista työskentelyä. Kansalaiset kuitenkin hyväksyivät sen ja pitivät sitä totutun elintason edellytyksenä.

Musta pörssi kukoisti jatkosodan aikana sekä vielä joitakin aikoja sen jälkeenkin. Talvisodan aikana sitä ei ollut, sillä silloin ei ehtinyt tulla huutavaa puutetta elintarvikkeista. Säännöstelyjärjestelmä kehittyi täyteen mittaansa vasta vuoteen 1942 mennessä, jolloin säännöstelyn laajempi rikollinen kiertäminen oli mahdollista. Säännöstelyjärjestelmä loi rinnalleen kukoistavan

⁸⁶ Kontula 1996, 28; Vuorenmaa 1995, 148.

rikollisuuden, joka oli yksityisten kansalaisten, yritysten ja yhteisöjen toimintaa mustan pörssin markkinoilla.⁸⁷

Tavalliset ihmiset myivät säännöstelyn alaisia tuotteita kaduilla ja torilla ylihintaan ja ostokorttia vaatimatta. Tupakka oli suosituimpia mustan pörssin kauppitteluvälineitä. Siitä oli jatkuva pula, sillä tupakan kulutuksessa armeijan tarve oli edellä siviiliväestöä.⁸⁸ Mustan pörssin “keskustoimipaikat” Jyväskylässä olivat kirkkopuisto ja kauppatori. Siellä yritettiin kauppitella kaikenlaisia tavaroita, kuten käytettyjä vaatteita.⁸⁹ Erityisen suosittua oli ostaa sakariinia ja myydä sitä eteenpäin. Sakariini olikin mustan pörssin kysytyimpiä artikkeleita, varsinkin heti sodan jälkeen sokeripulan vuoksi.⁹⁰

Vaikka kansa oli tietoinen tiukoista määräyksistä, niin pula houkutteli usein myös pimeän lisätulon hankkimiseen ja ns. tiskin alta myyntiin.⁹¹ Hyvin yleinen tapaus oli, kun kaupan henkilökunta myi säännöstelynäistä tavaraa ostokuponkia vaatimatta. Tällaisia tuotteita olivat tavallisesti kahvi, sokeri ja tupakka. Kauppias sai tuolloin paremman hinnan ja ostaja säästi kallisarvoisia ostokuponkejaan. Määräysten rikkominen paljastui yleensä kerran kuussa tehtävän kuponkilaskennan yhteydessä. Kuponkivajauksessa varastosta puuttuvien tavaroiden vastineeksi ei löytynyt kuponkeja.⁹² Paikallinen kansanhuoltolautakunta ryhtyi tuolloin toimenpiteisiin tekijän löytämiseksi ja rankaisemiseksi.

⁸⁷ Vuorenmaa 1995, 148-150; Jermo 1974, 51; Sisä-Suomi 5.12.1943, 4. Salakauppiat rangaistukseen.

⁸⁸ Hietanen 1990b, 311.

⁸⁹ Keski-suomalainen 24.9.1946, 3. Mustan pörssin keskustoimipaikat Jkylässä.

⁹⁰ JyMa, Jkylän rikospoliisin rikosilmoituspäiväkirjat 1945; Salovaara 1977, 135. Myös Jkylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomiokirja 6.3.1945, § 392, 11.4.1945, § 558 ja 8.8.1945, § 1480.

⁹¹ Tommila 1972, 573-574.

⁹² JyMa, Jkylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomiokirja 17.8.1943, § 724. Vastaavia tapauksia oli mm. 16.3.1943, § 184; 20.4.1943, § 295 ja 1.2.1944, § 88.

Monelle oli liian suuri houkutus käydä maaseudulta hieman täydennystä ruokavarastoonsa. Perheen äiti saattoi myös pyytää maalla asuvaa sukulaistaan lähettämään esim. lihaa kaupunkiin.⁹³ Näin säästettiin jälleen ostokuponkeja. Monille viljelijöille oli mustan pörssin tarjoama voitto niin suuri, että kansanhuollolle ei aina ilmoitettu todellisia tuotantolukuja.⁹⁴ Yleisintä oli myydä elintarvikkeita tai heiniä ylihintaan ja näin käytettiin hyväksi sellaisten henkilöiden ahdinkoa, jotka eivät itse olleet tuottajia. Talollisen leski AI möi 5,4 kg painavan porsaan perien siitä yhden kilon sokeria ja 1 000 markkaa rahaa.⁹⁵ Tällainen tulikin yleiseksi, että kaupunkilainen tuli ostoksille maalle mukanaan sellaisia nautintoaineita, joita sai hieman helpommin kaupungin liikkeistä. Tällainen vaihtokauppakin oli kuitenkin kiellettyä.

Viranomaisten tarkastusvaltuuksien lisääntyessä ilmeni runsaasti tapauksia, joissa asianomaisella ei ollut kansanhuollon lupaa kuljettaa ja pitää hallussaan säännöstelyn alaista tavaraa. Viranomaiset puuttuivat epäilyttävännäköisiin paketteihin linja-autoissa ja rautatieasemalla. Viranomaiset olivat tehokkaita ja mm. postilähetyksistä paljastui säännöstelyn alaista tavaraa. Maalaiskunnassa poliisin tietoon oli tullut, että puutavaraa ajavissa kuorma-autoissa matkusti ihmisiä, jotka mm. kuljettivat laittomasti säännösteltyjä elintarvikkeita. Toimitetussa tarkastuksessa löydettiin mm. pienviljelijä EL kuljettamassa voita ja lihaa ilman lupaa.⁹⁶

Talollisen vaimo TV:llä oli hallussaan 10 kg sianlihaa ja noin 6 kg voita, joille ei ollut kuljetuslupaa. Hän oli aikonut vaihtaa kyseisillä tarvikkeilla joko

⁹³ JyMa, Jkylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomiokirja 28.4.1942, § 331.

⁹⁴ Tommila 1972, 574.

⁹⁵ JyMa, Jkylän pitäjän tuomiokirja 30.8.1945, § 42. Katso myös 31.10.1944, § 845 ja 28.8.1945, § 8 ja § 12.

⁹⁶ JyMa, Jkylän rikospoliisin rikosilmoituspäiväkirjat, esim. 9.2.1942 oli tehokas tarkastus, sillä silloin jäi useampi henkilö kiinni luvattomasta elintarvikkeiden kuljetuksesta. Jkylän pitäjän tuomiokirja 23.1.1946, § 65. HT oli pyytännyt lähettämään maalta voita yms., mutta paketti takavarikoitiin postissa. HT valitti korttiannosten olevan liian pieniä.

kangasta tai puvun miehensä sisarenpojalle, joka oli orpo. Osan tarvikkeista hän oli myös aikonut lahjoittaa tuttavalleen, jonka luona oli saanut asua siirtolaisaikana vuonna 1941.⁹⁷ Elintarvikkeista voi oli sota-ajan kuumimpia mustan pörssin artikkeleita, koska sitä oli kotivoin muodossa helppo valmistaa ja sen säilyvyys oli hyvä. Samoin sianliha oli salakaupan kestoartikkeleita.⁹⁸ Tuomiokirjoista löytyy joskus myös inhimillisiä selityksiä rikoksiin. Kirvesmies SP:llä oli hallussaan 2,4 kg raakaa kahvia, jonka oli hankkinut säännöstelyn vastaisesti. Kun hänen vaimonsa täytti seuraavassa kuussa 50 vuotta, oli hän päättänyt hankkia kunnon kahvia tämän juhliin. Lopulta hän oli tavannut naisen, jonka kanssa kaupat syntyi. Mies vakuutti, ettei ollut ostanut kahvia myydäkseen sitä eteenpäin.⁹⁹

Suurempi rikkomus oli, kun mylläri KA hankki säännöstelyn ulkopuolelta 2 000 kg vehnää, jauhatti sen myllyssään ja myi jauhot salakaupassa ylihintaan. LL osti puolestaan peräti 5 533 kg paalattua heinää ja möi sitä huomattavaan ylihintaan käyttäen hyväksi paikkakunnalla vallinnutta suurta heinäpulaa.¹⁰⁰ Kokonaisuudessaan salakauppa oli vielä varsin vähäistä maalaiskunnan alueella syksyllä 1943. Joitakin maitolitroja sekä voi- ja lihakiloja meni mustaan pörssiin, mutta se oli varsin pientä.¹⁰¹

Elinkeinonharjoittajat rikkoivat säännöstelymääräyksiä monin eri tavoin. Säännöstelyn alkuvuosina syyllistyttiin usein hintakiskontaan. Siihen vaikutti lainsäädäntö, sillä hintoja tarkkailtiin ns. kiskurilain avulla. Kauppiaat yrittivät kiskoa kohtuuttomia hintoja, vaikka säännöstelyalaisista tavaroista oli tehty hintataulukot. Kauppias KK möi kangasta ylihintaan, koska oli joutunut miehensä kuoltua kokemattomana hoitamaan kauppaa. Hän ei tiennyt

⁹⁷ JyMa, Jkylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomiokirja 19.2.1946, § 299.

⁹⁸ Hietanen 1990b, 309.

⁹⁹ JyMa, Jkylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomiokirja 13.3.1947, § 513. Katso myös 6.3.1947, § 465.

¹⁰⁰ JyMa, Jkylän pitäjän tuomiokirja 4.4.1945, § 22.

¹⁰¹ Keskisuomalainen 2.9.1943, 4. Ylijäämäviljaa luovutettu Jkylän maalaiskunnassa.

määräyksiä tarkkaan ja ei siis pyrkinyt ottamaan korkeita hintoja hyötymistarkoituksessa. Liikkeen hoitoa ei olisi saanut antaa taitamattoman henkilön käsiin, mutta ammattitaitoisesta työvoimasta oli pulaa. Vuonna 1943 syytetty HN myi villatakkeja ylihintaan. Takit oli valmistettu ylihinnoitelluista langoista. Villatakkeihin ei ollut myöskään hankittu kansanhuoltoministeriön hintavahvistusta. Tuossa tapauksessa kohtuuttomien hintojen ottamisesta ei kuitenkaan koitunut tekijälle taloudellista hyötyä.¹⁰² Useimmiten kauppias sai suuret voitot, minkä vuoksi hintakiskontaa ei hyväksytty vaikeana aikana.

Kiskomista saattoi tapahtua hyvin monenlaisissa tilanteissa. Maanviljelijä NL möi halkoja ylihintaan eräälle työmaalle. Hän oli tiedustellut halkojen hintaa kaupungin kansanhuoltolautakunnalta eikä tullut ajatelleeksi, että rajahinnat olisi erilaiset Jyväskylässä ja Vaajakoskella. NL maksoi kaikille takaisin liikaa perimänsä summat.¹⁰³ KS oli ollut kyntämässä erään henkilön pellolla vain noin puolentoista tunnin ajan ja peri miehen sekä hevosen työpalkkana 200 markkaa. Oikea taksa olisi ollut noin 50 markkaa. Useat tilalliset joutuivat KS:n röyhkeän kiskonnan kohteeksi.¹⁰⁴

Kauppiaiden ohella muutkin elinkeinonharjoittajat syylistyivät rikkomuksiin. Vuosien 1943 ja 1946 aikana tuli runsaasti ilmoituksia, kun ihmiset jättivät Lehtisen nahkatehtaalle vuotia valmistettavaksi ilman asianmukaista valmistuslupaa. Jalkinekorjaaja JL syylistyi vakavaan säännöstelyrikokseen. Hän oli ottanut liikaa maksua jalkineiden korjauksesta. Hänellä oli myös hallussaan yli 80 kg nahkaa ja hänelle oli tullut aikaisemminkin useita nahkalähetyksiä, kyseessä oli siis jatkettu säännöstelymääräyksiä vastaan tehty

¹⁰² JyMa, Jyväskylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomiokirja 16.2.1943, § 105; Jkylän pitäjän tuomiokirja 14.2.1942, § 50.

¹⁰³ JyMa, Jkylän nimismiespiirin apulaisnimismiehen tutkintapöytäkirjat, mm. 24.4., 24.10. ja 13.11.1941.

¹⁰⁴ JyMa, Jkylän rikospoliisin rikosilmoituspäiväkirjat 22.5.1943.

rikos. Viranomaisia oli harhautettu ilmoittamalla, että lähetyksissä oli lestiä nahan sijasta. JL:n hallussa oli myös luvattomasti hankittuja elintarvikkeita.¹⁰⁵

Elinkeinonharjoittajien tekemät useat rikkomukset ihmetyttävät suuresti, sillä pahimmillaan riskinä oli menettää lupa harjoittaa elinkeinoaan määräaikaaisesti. Kahvilanomistaja TL peri ylihintaa oluesta ja laiminlöi kansanhuoltoministeriön määräyksen pitää ravintolahinnasto yleisön nähtävänä. Omistaja ei pitänyt hinnastoa esillä, sillä kahvilassa kävi etupäässä nuorisoa, joka turmeli ja repi hinnastot. Siksi hän piti hinnastoa kahvilan keittiössä. Oluen myynti olisi ollut kannattamatonta kohonneiden rahtimaksujen jälkeen, jos hän ei olisi nostanut hintaa.¹⁰⁶ Ravintolat ja kahvilat yrittivät usein kiertää säännöstelyä sallituissa rajoissa. Säännöstelytalous kohdistui tuntuvasti juuri ravintolatoiminnan kaltaiseen ylellisyydeksi katsottuun elinkeinoon. Yleisin rikkomus ravintoloissa oli hintakiskonta ja toiseksi yleisin säännöstelyn vastainen tarjoilu.¹⁰⁷

Edellisten lisäksi maaseudulla oli joitakin omia säännöstelyrikollisuuden muotoja. Keväällä 1941 Jyväskylän pitäjässä ilmeni ongelmia, kun kaikki isännät eivät oikein noudattaneet määräyksiä. He laiminlöivät teurastusmääräyksiä ja yrittivät myydä lihaa ilman lihakortteja. Lisäksi kansanhuoltolautakunnalle tehdyt satoilmoitukset eivät pitäneet paikkansa. Ajomies JP teurasti sian, mutta ei luovuttanut hallussaan ollutta lihakorttia kansanhuoltolautakunnalle. Näin hän pystyi hankkimaan käyttöönsä lihaa enemmän kuin oli sallittua. Maaseudulla laiminlyötiin velvollisuutta ilmoittaa

¹⁰⁵ JyMa, Jkylän rikospoliisin rikosilmoituspäiväkirjat, esim. 6.8., 24.8. ja 17.11.1943; Jkylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomiokirja 8.2.1944, § 108; Myös Keski-Suomalainen 4.1.1944, 4. Suuri säännöstelymääräysten rikkomisjuttu paljastettu Jkylässä.

¹⁰⁶ JyMa, Jkylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomiokirja 13.3.1947, § 1427. Katso myös 20.3.1947, § 559. Matkustajakodin omistaja oli perinyt jatkuvasti ylihintaa huoneista ja matkustajille tarjoilluista virvoitusjuomista.

¹⁰⁷ Sillanpää 1993, 53 ja 55.

kansanhuoltolautakunnalle kuukausitilitykset karjan- ja viljatuotteista sekä laiminlyötiin luovuttaa omasta kulutuksesta yli jäävä osuus yleiseen kulutukseen.¹⁰⁸ Maalaiskunnan kansanhuollon johtaja Paavo Huttunen kiitteli kuitenkin pitäjäläisiä, että he suurimmalta osalta täyttivät luovutusvelvollisuutensa rehdisti ja asiallisesti. Lihanluovutuksessa esiintyi kuitenkin valitettavaa niskurointia.¹⁰⁹

Tilallinen VK oli holhoojana perikunnan tilalla, jossa vuotuiset sadot olivat erittäin heikot ja edellisenä keväänä siemenet oli jäänyt kylvämättä tulvaveden vuoksi. VK:n täytyi huolehtia myös omasta tilastaan, joten ei voinut huolehtia riittävästi perikunnan tilasta. Luovutusvelvollisuuden täyttäminen osoittautui ylivoimaiseksi, sillä tilan kokonaissatokaan ei ollut sitä määrää. Häneltä oli kuitenkin jäänyt epähuomiossa tekemättä ilmoitus kansanhuollolle, ettei pysty täyttämään luovutusmääräystä. Maanviljelijä KM kertoi antaneensa ilman korttia ruokaa tilansa vieraille työntekijöille. Hän piti sitä välttämättömänä, mikäli aikoi saada työvoimaa taloon ja työt tehtyä.¹¹⁰

KK oli kesällä 1944 heinätoissa eräällä tilalla, mutta ei ottanut palkkaa. Tilan rouva kehotti kuitenkin KK:ta lähettämään maitokannun hänelle, jotta voisi lähettää maitoa palkkioksi kesän työavusta. Maitokannu löytyi myöhemmin poliisilta ja KK myönsi, ettei ollut antanut ostokorttia eikä hänellä ollut myöskään lupaa kuljettaa maitoa.¹¹¹ KK otti ymmärrettävästi mielellään palkan maidon muodossa, sillä siitä oli jatkuva pula kuljetusvaikeuksien vuoksi. Oikeastaan ei ihmetytä, että hän ei tullut antaneeksi ostokorttia, sillä

¹⁰⁸ JyMa, Jkylän pitäjän tuomiokirja 14.2.1942, § 30, 15.4.1942, § 50 ja 3.6.1942, § 56. Katso myös 4.6.1942, § 68, 10.9.1942, § 96 ja 8.2.1945, § 13.

¹⁰⁹ Keskisuomalainen 22.7.1942, 3. Kansanhuolto Jkylän maalaiskunnassa.

¹¹⁰ JyMa, Jkylän pitäjän tuomiokirja 3.3.1947, § 19 ja 25.4.1947, § 106.

¹¹¹ JyMa, Jkylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomiokirja 14.3.1945, § 448.

KK ei varsinaisesti ostanut maitoa, vaan sai sen työpalkkana. Tämä oli erittäin lievä tapaus.

Säännöstelyrikkomukset muodostivat suurimman osan sotatilalain vastaisista rikoksista. Vuoden 1939 puolella säännöstelyyn liittyvää rikollisuutta ei vielä sanottavammin tapahtunut. Talvisodan aikana elintarviketilanne ei ehtinyt heikentyä hyvän lähtötilanteen ja sodan lyhyen keston vuoksi. Tuolloin säännöstelyn alaisia tuotteita olivat vain nestemäiset polttoaineet sekä ulkomailta tuotavat nautintoaineet sokeri, kahvi ja tee. Varsinaisia peruselintarvikkeita oli lähes normaalisti saatavilla. Säännöstelymääräyksiä noudatettiin tunnollisesti, mikä sekin osaltaan piti yleisen huoltotilanteen tyydyttävänä.¹¹² Jyväskylän poliisin tietoon tuli vain viisi tapausta, joista yksi tuomittiin raastuvassa (katso liite 1.). Pääasiassa kyse oli kiskomistapauksista, joissa autonkuljettaja oli ottanut kohtuuttoman maksun antamastaan kyydistä. Jyväskylän pitäjässä viranomaisten tietoon ei tullut yhtään säännöstelyrikosta vuonna 1939.¹¹³

Vuonna 1940 säännöstelyn vastaista rikollisuutta oli luonnollisesti enemmän. Kyseisenä vuonna kaupungin poliisin tietoon tuli 18 säännöstelyrikosta. Ns. kiskomistapauksia oli jälleen runsaasti.¹¹⁴ Valokuvaaja ON myi tupakkaa omista varoistaan ja pyysi siitä kovaa hintaa. Tämä oli ainoa säännöstelyrikos, josta annettiin tuomio raastuvassa kyseisenä vuonna.¹¹⁵ Vuonna 1940 maalaiskunnassa ilmeni yksi kiskomistapaus, mutta senkin käsittelyä lykättiin.

Talvisodan aikana tavanomainen rikollisuus väheni tuntuvasti. Kun rikoksiin helpoimmin altistuva nuorehko miesväestö koottiin itärajalta aluksi

¹¹² Suomi sodassa 1982, 92.

¹¹³ JyMa, Jyväskylän rikospoliisin rikosilmoituspäiväkirjat ja raastuvanoikeuden arkisto, tuomioluettelo 1939.

¹¹⁴ JyMa, Jyväskylän poliisin rikosilmoituspäiväkirjat 1940.

¹¹⁵ JyMa, Jyväskylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomiokirja 17.6.1940, § 434.

sotilaskoulutukseen ja linnoitustöihin ja pian sen jälkeen taistelemaan, väheni kaikki tyypillinen rauhanajan rikollisuus välittömästi. Tutkimuksissa sekä ensimmäisen että toisen maailmansodan ajalta on todettu, että sodan alkaessa rikollisuus laski ja sitten sodan kestäessä se alkoi nousta. Sodan alussa korostuivat yhteiskunnan yhteiset päämäärät, mikä laski rikollisuutta. Heti välirauhan aikana, kun miehet kotiutettiin rintamalta, rikollisuus lisääntyi huomattavasti. Kasvun syynä olivat myös kasvava tavarapula ja säännöstely sekä monet muut tekijät, jotka johtivat määräysten kiertämiseen ja rikkomiseen. Samalla lakien kunnioitus heikkeni.¹¹⁶

Vuonna 1941 säännöstelyrikosten määrä kasvoikin huomattavasti. Niitä oli 50 tapausta, joista 41 tuomittiin raastuvassa. Saman vuoden aikana myös maalaiskunnassa ilmeni jo useampia säännöstelyrikoksia, kaikkiaan 10 tapausta. Suurin osa oli edelleen kiskomistapauksia. Vuonna 1942 poliisiin tietoon tuli jo 142 tapausta, joista tuomion sai 107 henkilöä. Vastaavasti Jyväskylän pitäjän käräjillä tuomittiin 45 säännöstelyrikoksiin syyllistynyttä.¹¹⁷

Kasvu oli siis huimaava edelliseen vuoteen verrattuna. Määrän kasvuun vaikutti lainsäädännössä tapahtunut muutos, sillä ns. valtalain mukaan rikolliseksi toiminnaksi leimattiin paljon sellaisia asioita, jotka ennen lakia eivät olleet lainvastaisia. Säännöstelyrikosten määrään vaikutti järjestelmän kiertämisen kriminalisointi ja valvonnan tiukentuminen. Vuosina 1942-1943 alkoivat myös talvisodan aikaiset yhteiset tavoitteet menettää otettaan ja normeista poikkeaminen lisääntyi. Ankarimmillaan säännöstely oli vuosina 1941-45, jolloin lähes kaikki tärkeät ja yleiset ruokatarvikkeet, yllisyys- ja nautintoaineista puhumattakaan, tuli kulutukseen kansanhuollon kautta. Suomi

¹¹⁶ Kontula 1996, 56; Soikkanen 1987, 148.

¹¹⁷ JyMa, Jkylän rikospoliisin rikosilmoituspäiväkirjat ; Jkylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomioluettelot 1941-1942 ja Jkylän pitäjän tuomioluettelot 1941-1942.

alkoi elää taloudellisissa ja sosiaalisissa suhteissaan syvää sodantilaa keväällä 1942.¹¹⁸

Syksy 1941 ja talvi 1942 olivat yleisen huoltotilanteen kannalta erittäin vakavaa aikaa. Kuluttajien korttiannoksia jouduttiin pienentämään. Suurin osa kuluttajista hankki täydennystä ja vaihtelua ruokavalioon virallisen jakeluorganisaation ohi. Paikallisessa lehdistössä kiinnitettiin huomiota lukuisiin rikoksiin. Lehdistö aikoi ryhtyä toimiin vähentääkseen rikollisuutta julkaisemalla syyllisten ja rikoksista tuomittujen nimet sanomalehdissä. Tämä ei kuitenkaan toteutunut kovin kattavasti, sillä oikeastaan vain suuremmissa ja enemmän huomiota herättävissä tapauksissa syyllisen nimi julkaistiin lehdissä. Toisaalta lehdistössä pyrittiin jopa vähättelemään säännöstelyrikollisuutta esimerkiksi siten, että johdonmukaisesti jätettiin tuomittujen nimet mainitsematta.¹¹⁹ Tämä kuvastaa hyvin yleistä suhtautumista säännöstelyrikollisuutta kohtaan.

Vuonna 1943 säännöstelyrikokset lisääntyivät entisestään, niitä ilmoitettiin poliisille 179. Näistä tapauksista 125 päätyi tuomioon raastuvanoikeudessa. Pitäjän käräjillä tuomion sai vain 29 säännöstelyrikokseen syyllistynyttä. Maalaiskunnan puolella ei siis tapahtunut samanlaista rikollisuuden kasvua kuin kaupungissa ja muualla maassa. Viimeisenä varsinaisena sotavuonna 1944 poliisin tietoon tulleiden rikosten määrä väheni huomattavasti, niitä oli vain 86, joista tuomittiin 72. Samana vuonna pitäjän käräjillä tuomittiin 32 tapausta.¹²⁰ Säännöstelyrikokset vähenivät koko maassa, mikä liittyi ehkä kesän 1944 uhkaavaan tilanteeseen sotarintamalla. Armeijasta ei myönnetty lomiam ja reserviläisiä kutsuttiin takaisin palvelukseen. Koko kansakunnan

¹¹⁸ Hietanen 1992, 160 ja 166; Soikkanen 1987, 156.

¹¹⁹ Sisä-Suomi 22.9.1942, 2. Maidontarve Jyväskylässä voidaan tyydyttää; Jermo 1974, 119.

¹²⁰ JyMa, Jkylän rikospoliisin rikosilmoituspäiväkirjat; Jkylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomioluettelot 1943-1944 ja Jkylän pitäjän tuomioluettelot 1943-1944.

olemassaolo oli uhattuna ja huolimatta kaoottisesta tilanteesta sosiaalinen kontrolli oli voimakas.¹²¹

Sodan päättyminen ei merkinnyt välitöntä helpottumista elintarviketilanteeseen. Päinvastoin, talvi 1944-1945 oli elintarvikehuollon kannalta erittäin vaikea, koska tuonti Saksasta päättyi heti syyskuussa 1944. Säännöstely säilyi välirauhan aikanakin entisellään tai jopa tiukentui. Keväällä 1945 korttiannoksia oli pienennettävä, ja musta pörssi kukoisti, sillä säännöstelymoraalista ei ollut jäljellä kuin rippeet. Vuonna 1945 rikollisuuden kasvuun vaikutti rintamalta kotiutetut sotilaat. Tuolloin elettiin sotavuosien liikkuvinta aikaa, kun kotiutettavan armeijan lisäksi Karjalan siirtoväki oli tien päällä. Hävitty sota aiheutti joissakin hällä väliä -elämäntyylin, jossa perinnäinen raja rikollisuuden ja rehellisyyden välillä hämärtyi. Sodasta palaavilla ja muillakin oli vaikeuksia sopeutua jälleen rauhan oloihin. Jotkut hakivat rikollisuuden kautta itselleen jännitystä, joka elämästä puuttui sodan loputtua.¹²² Ensimmäisenä rauhan vuotena kaupungissa tehtiin 299 ilmoitusta säännöstelyrikoksista, joista 242 tuomittiin raastuvassa. Maalaiskunnan puolella tuomittiin 32 henkilöä.¹²³ Sodan jälkeinen rikollisuuden kasvu ei tullut viranomaisille yllätyksenä, sillä etukäteen oltiin selvillä siitä, että armeijan siirtyessä pitkällisen sodan jälkeen rauhanajan oloihin, rikollisuus tulisi lisääntymään. Tilanne osoittautui kuitenkin odotettua paljon pahemmaksi, sillä kaikenlainen rikollisuus lisääntyi.¹²⁴

Vuosi 1946 oli synkin vuosi säännöstelyrikosten suhteen Jyväskylässä, sillä poliisin tietoon tuli 408 tapausta. Raastuvassa tuomittiin 389 syyllistä. Säännöstelyjärjestelmä oli tuolloin laajimmillaan, sillä käytössä oli kaikkiaan

¹²¹ Soikkanen 1987, 149.

¹²² Hietanen 1992, 174; Kallioniemi 1997, 336; Kontula 1996, 111; Soikkanen 1987, 149.

¹²³ JyMa, Jkylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomioluettelot 1945; Jkylän pitäjän tuomioluettelot 1945.

¹²⁴ Verkko 1945, 6.

53 lajia ostokortteja. Rikosten määrää nosti suuri määrä tapauksia, joissa henkilöt jättivät vuotia valmistettavaksi ilman asianmukaista lupaa Lehtisen nahkatehtaalle. Nämä tapauksethan nostivat myös vuoden 1943 rikoslukuja. Tarkkailutoiminta oli kaupungissa tehokkainta vuosina 1945 ja 1946. Siirtoväkeä oli paljon, mikä vaikutti jonkin verran rikollisuuteen. Myös maalaiskunnan puolella käräjillä tuomittujen määrä nousi huippuunsa, kaikkiaan rangaistuksen sai 97 henkilöä. Vuonna 1947 tilanne säännöstelyrikosten osalta alkoi helpottaa, sillä rikoksia ilmeni 226, joista tuomittiin 211 henkilöä. Maalaiskunnassa tuomittiin 58 säännöstelyrikokseen syyllistynyttä.¹²⁵

Kaupungissa tehtiin siis huomattavasti enemmän säännöstelyrikoksia kuin maalaiskunnassa. Yksi syy on varmasti erot elinkeinorakenteessa. Jyväskylässä oli jo tuolloin runsaasti kauppoja ja muita liikkeitä, joissa oli enemmän tilaisuuksia rikollisuuteen. Esimerkiksi Lehtisen nahkatehtaan toiminta nosti kaupungin rikoslukuja useana vuonna. Maalaiskunnan rikosluvut kasvoivat oikeastaan vasta sodan jälkeen, jolloin miesten kotiuduttua mustan pörssin tarve kasvoi kovan pulan jatkuessa. Silloin tuottajat jättivät runsaasti puutteellisia ilmoituksia kansanhuoltoon, että tuotteita olisi jäänyt enemmän myytäväksi salakauppaan. Yleensä maaseudun elintarviketilanne oli parempi, vaikka viljelijöillä olikin kovat luovutusvelvollisuudet suoritettavana. Tämä vähensi säännöstelyrikollisuutta maalaiskunnassa ja esimerkiksi ostokorttien väärinkäyttöä tapahtui huomattavasti enemmän kaupungissa. Kaupungin väkiluvun kasvu näkyy varmaan rikosluvuissa, kun sodan kuluessa tuli enemmän rikosten tekijöitä.

¹²⁵ JyMa, Jkylän rikospoliisin rikosilmoituspäiväkirjat 1946-1947; Jkylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomioluettelot 1946-1947 ; Jkylän pitäjän tuomioluettelot 1946-1947; Luoma-Aho 1986, 49-50.

Raja yksityisen omaisuuden ja oman käden oikeuden välillä alkoi hämärtyä jo esikunnan määräämän maanpuolustuksen ylimääräisen harjoituksen ns. YH:n aikana syksyllä 1939. Sotavuosien irrallisuus ja tilapäisyys sekä koko ajan kasvava säännöstely houkutteli rikoksiin. Poikkeusolojen vaikutusta rikollisuuteen selitetään erityisesti rikostilaisuuksien kasvulla. Kriisien aika tarjoaa yleensä enemmän ja monipuolisempia tilaisuuksia rikollisuuteen kuin normaaliaika. Kun mahdollisuus kasvoi, näytti myös halu lisääntyvän. Näin voi siis puhua tilaisuusrikollisuudesta. Tilaisuusrikollisuus auttoi myös henkistä jaksamista, vaikka sen perimmäisenä tavoitteena olikin usein vain oman vatsan täyttämisen tai rahapussin lihottaminen toisten kustannuksella.¹²⁶ Yleinen mielipide ja yksilön oikeustajunta suhtautui säännöstelymääräysten rikkomiseen ymmärtävämmiin kuin perinteiseen rikollisuuteen. Säännöstelyrikosten yleisyys heikensi lakien ja esivallan auktoriteettia.

Saattaa kuitenkin olla vaarallista tulkita rikostilaisuuksien määrän vaikutusta liian yksioikoisesti. Vaikutus voi tapahtua monen samanaikaisen, suoran ja epäsuoran tekijän kautta. Yhteiskunnan tasapainotila muuttuu jyrkästi sodan aikana. Tuolloin voidaan puhua myös puutteen synnyttämästä rikollisuudesta. Yhteisössä vallitsevat käyttäytymissäännöt ohjaavat kuitenkin tällaisissakin tilanteissa verraten tehokkaasti yksilön käyttäytymistä. Silloinkin, kun vakava tai pitkäaikainen kriisi murentaa epävirallisia yhteisörakenteita, estävät syvälle juurtuneet, sisäistetyt kieltonormit edelleen yksilöitä tekemästä rikoksia.¹²⁷ Tämän vuoksi talvisodan aikana rikollisuus oli vähäisempää. Sodan kestäessä ihmiset antoivat helpommin periksi perinnäisille arvoille ja sortuivat rikollisuuden tielle.

Tilaisuuden lisäksi rikos tarvitsee myös motiivin ja motivoitun tekijän. Rikoksesta koituva hyöty suhteessa kiinnijäämisen riskiin on oleellinen

¹²⁶ Hietanen 1992, 165 ja 169; Kontula 1996, 112.

¹²⁷ Anttila & Törnudd 1983, 81-82.

rikosmotivaatioon vaikuttava asia. Ihmisten kärsiessä pulasta rikoksen tuottama hyöty kasvaa. Toisaalta mitä voimakkaampia on tällaisessa tilanteessa sosiaaliset sidokset ihmisten välillä ja mitä paremmin he jakavat yhteiset päämäärät, sitä vähemmän he turvautuvat rikoksiin. Tästä on talvisodan aikainen rikollisuuden lasku loistava esimerkki.¹²⁸

3.2. LAPIOON NOJAILUA

Työvelvollisuuslaki toi myös mukanaan oman vain sota-ajalle tyypillisen rikollisuuden, mihin vaikutti, kuinka tiukasti työvelvollisuutta sovellettiin. Kun laki säädettiin kesällä 1939, kuva tulevasta sodasta ja sen vaikutuksista työvoimakysymykseen oli varsin hahmottumaton. Suomessa ei ollut varsinaista työttömien armeijaa, josta olisi riittänyt sekä sotilaita rintamalle että työvoimaa sodan tarpeisiin.¹²⁹

Työvelvollisia käytettiin jo ns. YH:n aikana syksyllä 1939 täyttämään kotirintaman työvoimaan jääneet aukot. Aluksi pääongelmana oli työvoiman hankkiminen sotateollisuuteen, linnoitustöihin ja maan energiahuollolle välttämättömiin halonhakkuisiin. Nämä olivat maanpuolustuksen kannalta tärkeitä aloja. Talvisodan ominaispiirre oli se, että maaseudun miehet olivat rintamalla juuri parhaana hakkuukautena. Työvelvollisuutta jouduttiin soveltamaan talvisodan kuukausina laajimmin linnoitustöissä, vaikka varsinkin alkuun paikallinen väestö hakeutui työhön myös oma-aloitteisesti.¹³⁰

Työvoimapula ei kuitenkaan ehtinyt kehittyä talvisodan aikana niin vaikeaksi, että se olisi vaikuttanut tuotantoelämään maanpuolustuskykyä heikentävästi. Työtä vieroksuvatkin käsittivät tilanteen vakavuuden ja siksi kortistoihin

¹²⁸ Kontula 1996, 112.

¹²⁹ Seppinen 1989, 178.

¹³⁰ Salovaara 1977, 37; Seppinen 1989, 178; Kallioniemi 1998, 125.

merkittiin vuoden 1940 alussa tavallista vähemmän työttömiä.¹³¹ Lisäksi talvisodan kansakuntaa yhdistävä henki näkyi myös työvelvollisuuden suorittamisessa. Tilanne oli sellainen myös Jyväskylän seudulla, missä työvelvollisuutta ei suuremmin rikottu vuonna 1940.

Talvisodan alussa Jyväskylästä poistui paljon ihmisiä ja poliisilaitokselle tuli ilmoituksia tehtaiden ja liikkeiden toiminnan vaikeutumisesta työntekijöiden poistuttua maaseudulle. Tilanteesta kuitenkin selvittiin ja tuossa vaiheessa ei ilmene, että työvelvollisuuden laiminlyönti olisi lisääntynyt.¹³² Vuoden 1940 aikana Jyväskylässä ilmeni kolme työvelvollisuuden rikkomistapausta, joissa kaikissa laiminlyötiin määräystä lähteä linnoitustöihin. Raastuvanoikeudessa näistä tuomion sai vain yksi henkilö (katso liite 2.).¹³³

Torikauppias JT oli saanut määräyksen lähteä suorittamaan työpalvelusta maaliskuussa 1940. Hän oli kuitenkin juopotellut lähtöpäivää edeltävänä yönä niin paljon, ettei kyennyt lähtemään määrättyinä aikana junaan. Hänelle määrättiin toinen lähtöpäivä, mutta hän ei ehtinyt silloinkaan junaan. Hän hankki sitten itse myöhemmin muun työn, sillä ei ollut erityisen halukas lähtemään linnoitustöihin. JT pelkäsi joutuvansa hautaamaan ja korjaamaan kaatuneita.¹³⁴ Pelko saattoi olla aiheellinen, mutta ei vaikuttanut kovin yleiseltä vähäisen työvelvollisuusrikollisuuden perusteella.

Vuonna 1940 Jyväskylän maalaiskunnassa viranomaisten tietoon tuli vain yksi työvelvollisuuden laiminlyönti. Sekatyömies OP ei ollut mennyt hänelle määrättyyn työhön sairauden vuoksi, mutta hän ei ollut ymmärtänyt ilmoittaa

¹³¹ Suomi sodassa 1982, 93; Salovaara 1977, 37.

¹³² Seppänen 1987, 19.

¹³³ JyMa, Jkylän poliisin rikosilmoituspäiväkirjat 1940; Jkylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomioluettelot 1940.

¹³⁴ JyMa, Jkylän rikospoliisin tutkintapöytäkirjat 5.3.1940; Jkylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomiokirja 1.4.1940, § 217.

sairaudestaan työpaikalle.¹³⁵ Talvisodan jälkeen syntynyt tilanne muutti täydellisesti työmarkkinaolot. Siihen saakka kireän työvoimapulan sijasta oli edessä työvoiman liikatarjontaa siinä määrin, että aluksi oli olemassa vakava työttömyyden uhka. Työvoimaviranomaisten synkistä ennusteluista huolimatta armeijan kotiuttaminen ei aiheuttanut suurtyöttömyyttä. Armeija nimittäin pysyi kotiuttamisesta huolimatta suurena koko välirauhan ajan, sillä linnoitustyöt työllistivät miehiä. Lisäksi maa- ja metsätalouden suuri työvoimantarve piti yllä työllisyyttä.¹³⁶

Jatkosodan syttyminen aiheutti maahamme jälleen pysyvän työvoimapulan. Siksi pyrittiin löytämään viimeisetkin käytettävissä olevat työvoimareservit. Lakia sodanaikaisesta työvelvollisuudesta tiukennettiin ja täsmennettiin vuonna 1942. Lain mukaan maanpuolustuksen ohella myös väestön toimeentulolle tärkeä tai maan talouselämän ylläpitämiseksi välttämätön työ katsottiin sellaisiksi toimialoiksi, joihin työvoiman sijoittaminen oli ensisijaista. Tämä merkitsi sitä, että mikäli henkilö oli sellaisessa työssä, jonka ei katsottu palvelevan maan etua, hänet voitiin määrätä uuteen, tärkeysarvostelmat täyttävään tehtävään.¹³⁷

Tuomioistuinten rikollisuustilaston mukaan työvelvollisuuden rikkojia ei ollut tuomiolla koko maassa vuonna 1941.¹³⁸ Kyseisen vuoden alkupuolella ei työvoimasta ollut pulaa, sillä maassa elettiin välirauhan aikaa. Jatkosota syttyi kesäkuussa 1941, mikä vaikutti varmasti heinä- ja sadonkorjuutöiden suorittamiseen. Silti alkanut sota loi varmaan kansaan sellaista taisteluhenkkeä, että töistä niskurointia ei ilmennyt ja kansalaiset, erityisesti naiset ja nuoriso,

¹³⁵ JyMa, Jkylän pitäjän tuomiokirja 27.9.1940, § 53.

¹³⁶ Hietanen 1990a, 119. Suomen sota : Sotatalous 1975, 60-61.

¹³⁷ Suomi sodassa 1982, 310.

¹³⁸ Hietanen 1992, s.171.

hakeutuivat vapaaehtoisesti töihin.¹³⁹ Vuoden 1941 lopulla alettiin myös ikäluokkien 1897-1911 osittainen kotiuttaminen rintamalta. Se helpotti huomattavasti työvoimatilannetta aina kesäkuuhun 1944 saakka, jolloin aloitettiin kotiutettujen kutsuminen takaisin palvelukseen.¹⁴⁰

Jyväskylässä vuonna 1942 poliisin tietoon tuli 15 työvelvollisuuden rikkomistapausta, joista tuomittiin kuitenkin vain 5. Miehet olivat tottuneet kuriin jo talvisodan aikana rintamalla ja tuntuivat noudattavan hyvin viranomaisten antamia työmääräyksiä. Naisia ei tarvinnut suoranaisesti määrätä työhön ennen kesää 1942, sillä heitä hakeutui riittävästi vapaaehtoisesti työmarkkinoille. Kun naisille alettiin antaa varsinaisia työmääräyksiä, he osoittivat jonkin verran vastahakoisuutta ja jopa niskoittelua.¹⁴¹

Seuraavana vuonna viranomaisten tietoon tuli jo 30 työvelvollisuuden rikkomistapausta, joista tuomion sai 13 henkilöä. Jotkut kokivat työmääräyksen saamisen edelleen jopa häpeälliseksi asiaksi, mitä odotettiin pelolla. Sehän oli kuitenkin vain ilmoitus siitä, että työvoimaa tarvittiin ja sillä hetkellä tarvittiin juuri ilmoituksen saaneen henkilön osuutta yhteiseen tuotantokamppailuun. Vuonna 1943 naiset suhtautuivat jo paremmin työvelvollisuuden vaatimaan "uhraukseen". Työvelvollisuutta pidettiin jonkinlaisena naisten "asevelvollisuutena".¹⁴² Se oli naisten taistelua kotirintamalla samalla, kun miehet taistelivat varsinaisella rintamalla. Viimeisenä sotavuonna työvelvollisuusrikoksia tuli poliisin tietoon 32

¹³⁹ Työn Voima 19.7.1941, 2. Nuorisotyövoimalle on jo avautunut työmahdollisuuksia. Jkylän nuoriso hakeutui innolla maataloustöihin avuksi. Samoin naisia ilmoittautui ilahduttavan paljon vapaaehtoisesti lähtemään maataloustöihin.

¹⁴⁰ Jatkosodan historia 1994, 306; Suomi sodassa 1982, 310.

¹⁴¹ Keski-suomalainen 11.8.1942, 3. Työvelvollisuuslaki koskee myös naisia.

¹⁴² Sisä-Suomi 26.1.1943, 2. Naisilta vaaditaan ilmoituksenteko työpaikkaa vaihtaessaan; Sisä-Suomi 13.7.1943, 2. Nyt tarvitaan työvoimaa heinäntekoon; Sisä-Suomi 12.2.1944, 5. Työpalvelusta olisi kehitettävä kaikkia velvoittava naisten asevelvollisuus.

tapausta, mutta tuomion sai enää vain 6 henkilöä. Tuomittuja oli yleensä vähän, sillä suurin osa tapauksista raukesi työvelvollisen palattua takaisin työhön. Lisäksi monet saivat vapautuksen työvelvollisuudesta lääkärintarkastuksen jälkeen.¹⁴³

Maalaiskunnan puolella käräjillä ei tuomittu ketään työvelvollisuuden rikkomisesta vuonna 1942. Seuraavana vuonna tuomittiin 16 henkilöä ja vuonna 1944 enää 8 henkilöä. Vuoden 1944 rikosmäärän väheneminen johtui siitä, että viranomaiset luopuivat työvelvollisuuden käyttämisestä jo lokakuussa 1944.¹⁴⁴

Työvelvollisuuslain rikkojat sortuivat tekoonsa monista syistä. Viranomaisille ilmoittautumatta jättäminen oli yleisintä. Eräässä tapauksessa sekatyömies TR ilmoittautui linnoitustöihin ja teki töitä kolme päivää. Palkkaa ei tietenkään saanut heti töiden alettua. Niinpä työmies rahan puutteen vuoksi jätti työnsä siitä kenellekään ilmoittamatta ja matkusti tätinsä luo.¹⁴⁵ Työvelvollinen saatettiin kuitenkin määrätä palaamaan työhönsä. Mikäli hän ei totellut määräystä, vaan hakeutui uuteen työhön, se oli rangaistava teko.¹⁴⁶

Varsin yleistä oli myös vedota terveydellisiin syihin ja erota niiden vuoksi työstä. Sekatyömies SK oli töistä pois sairauden vuoksi. Hän ei kuitenkaan ollut käynyt lääkärissä eikä ilmoittanut töihin poissaolonsa syytä. Vasta tervehdyttyään hän ilmoitti sairauden syyksi poissaoloonsa.¹⁴⁷ Koska mies ei ollut hankkinut lääkärintodistusta, työnantajaa epäilytti sairauden todenperäisyys. Siksi myös tuomioistuin katsoi töistä poissaolon laittomaksi.

¹⁴³ JyMa, Jkylän rikospoliisin rikosilmoituspäiväkirjat 1941-44; Jkylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomioluettelot 1941-44.

¹⁴⁴ JyMa, Jkylän pitäjän tuomioluettelot 1942-44; Hietanen 1992, 171.

¹⁴⁵ JyMa, Jkylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomiokirja 15.12.1942, § 632.

¹⁴⁶ JyMa, Jkylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomiokirja 10.11.1942, § 532 ja 17.10.1944, § 807.

¹⁴⁷ JyMa, Jkylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomiokirja 17.10.1944, § 806.

Juopottelu oli myös varsin yleinen syy työvelvollisuuden laiminlyömiseen. Jossain tapauksissa saatettiin vain jatkaa toimetonta elämää työmääräyksestä huolimatta.¹⁴⁸ Jatkosodan aikana jouduttiin sijoittamaan runsaasti ns. kunnan kansalaisiakin epämieluisiin töihin. Tällöin työtävieroksuvat yhteiskunnan laitapuolen kulkijat herättivät pahaa verta yleisessä mielipiteessä. Erityisenä silmätikkuna olivat alkoholisoituneet ja seksuaalisesti ”huonotapaiset” naiset.¹⁴⁹ Myös Jyväskylässä toimetonta ja epäsiiveellistä elämää viettävät naiset laiminlöivät työvelvollisuuden suorittamista. Autonkuljettajan vaimo EP jatkoi toimetonta elämää ja istuskeli iltaisin ravintolassa. Kuulustelujen jälkeen hänet saatettiin määrättyyn työhön Valtion syytintehaalle. Työläisnainen TP määrättiin Uraisille työleirille, koska oli viettänyt toimetonta elämää. Hän kuitenkin pakeni Jyväskylässä leirin johtajalta. Myöhemmin hänet tavattiin potilaana sairaalasta.¹⁵⁰

Monilla oli myös vääriä käsityksiä työvelvollisuustyöstä maksettavasta palkasta. Työmies EL meni aluksi hänelle määrättyyn työhön, mutta poistui sieltä luvottomasti palaamatta takaisin. Hän väitti saaneensa lopputilin ja siirtyneensä paremman palkan perässä toiseen työhön. Hän ei kuitenkaan ollut saanut työnantajalta lupaa poistua.¹⁵¹ Sellainenkin tapaus ilmeni, jossa työvelvollinen kieltäytyi kaikesta työstä liian pienen palkan vuoksi ja yllytti muita ikäisiään samanlaiseen vastarintaan. Henkilö lähetettiin pois töistä sietämättömän käytöksen vuoksi, mutta häntä ei voitu tuomita alaikäisenä

¹⁴⁸ JyMa, Jkylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomiokirja 22.2.1944, § 155 ja 11.4.1944, § 314.

¹⁴⁹ Hietanen 1992, 171-172.

¹⁵⁰ JyMa, Jkylän rikospoliisin rikosilmoituspäiväkirjat 10.1, 21.1, 28.1. ja 1.2.1940 sekä 3.2. ja 8.2.1944; Jkylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomiokirja 22.2.1944, § 155 ja 23.2.1944, § 169.

¹⁵¹ JyMa, Jkylän pitäjän tuomiokirja 28.9.1943, § 110. Katso myös § 111. PH vaihtoi myös työpaikkaa paremman palkan vuoksi. 26.9.1944, § 87, työläinen OT jäi töistä pois liian pienen palkan vuoksi mitään siitä ilmoittamatta.

henkilönä. Eräässä tapauksessa työmies väitti, ettei hänellä vain ollut kunnan kampeita työhön ja pyysi sen vuoksi lopputiliä.¹⁵²

Työaikaan, lomiin ja palkkaan nähden työvelvollisuudessa sovellettiin kuitenkin samoja määräyksiä, jotka olivat yleensä voimassa työsuhteita koskevissa asioissa. Ihmisten väärin käsitysten oikaisemiseksi myös paikallinen lehti puuttui asiaan ja siinä korostettiin, että työvelvollisuustyöstä maksettiin palkkaa toisin kuin usein luultiin.¹⁵³

Muutama henkilö tuomittiin, koska he eivät olleet ilmoittautuneet työvelvollisuuskutsunnoissa. Työmies AS ei osallistunut kutsuntatilaisuuteen. Työvelvollisuuskutsunnasta oli tiedotettu pylväisiin kiinnitetyillä ilmoituksilla ja paikkakunnan lehdissä julkaistuilla julkisilla kuulutuksilla. AS ei ollut tarkoituksella niskoitellut määräystä vastaan, vaan hän ei ollut käsittänyt, että sanomalehdessä ollut hänen mielestään sekava kuulutus koskisi myös häntä. Hän oli samaan aikaan töissä isänsä tilalla, mistä toimitettiin halkoja yleiseen kulutukseen. Metsäyhtiöiden työntekijöistä tuli olla luettelo, jossa näkyivät henkilöt, joiden ei tarvinnut osallistua työvelvollisuuskutsuntaan. AS ei ollut huolehtinut nimeään kyseiseen luetteloon eikä edes työskennellyt metsäyhtiön palveluksessa. Näin oli siis tapahtunut laiminlyönti, vaikka ei kovin vakava sellainen. JK ei sen sijaan vaan ehtinyt kutsuntaan määrättyinä päivinä, koska hänen oli käytävä tuolloin myllyssä. Lisäksi hänellä oli omien sanojensa mukaan niin huono hevonen, että katsoi, ettei siitä olisi metsätöihin.¹⁵⁴ Jälkimmäisessä tapauksessa syyt kutsunnasta poisjäämiseen vaikuttivat kovin tekaistuilta.

¹⁵² JyMa, Jkylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomiokirja 16.3.1943, § 186; Jkylän poliisin rikosastion rikosilmoituspäiväkirjat 22.5.1943.

¹⁵³ Jermo 1974, 146; Työn Voima 27.9.1941, 2. Jkylän työläiset noudattavat tyydyttävästi työvelvollisuudesta annettuja määräyksiä.

¹⁵⁴ JyMa, Jkylän pitäjän tuomiokirja 4.3.1943, § 22 ja § 23.

Kansalaiset hakeutuivat vapaaehtoisesti työhön erittäin aktiivisesti koko sodan ajan eikä lain mahdollisia pakkokeinoja tarvinnut kovinkaan laajasti käyttää. Työvoimapula oli kuitenkin niin kova, ettei kenenkään olisi pitänyt suhtautua kielteisesti työvelvollisuuteen. Jyväskylän kaupungin työvoimapäällikkö korosti, että työvelvollisuus ei merkitse pakkotyötä, vaan on ”isänmaan hyväksi uurastamista”.¹⁵⁵ Maatalous oli sellainen ala, joka erityisesti kärsi miesten poissaolosta. Erityisesti kesällä 1944 Jyväskylän työvoimapiirin päällikkö joutui toteamaan alueen työvoimatilanteen kiristyneen maatalouden piirissä ja erityisesti sadonkorjuutöihin tarvittiin aputyövoimaa.¹⁵⁶ Työvoimapula johtui muuttuneesta tilanteesta sotarintamalla, jonne tarvittiin kaikki käytettävissä oleva miesvoima. Työvoiman kysyntä maataloustöiden osalta oli luonnollisesti suurin kesällä ja syksyllä, juuri heinätöiden ja sadonkorjuun aikaan.

Vuoden 1942 talvi oli erittäin kylmä ja maan polttopuuvarat hupenivat lähes olemattomiin. Jyväskylän polttopuutilanne oli hyvin vaikea jo edellisinä vuosina, mutta vasta tuolloin alettiin toimii. Tilanteen korjaamiseksi keksittiin ns. mottitalkoot, mikä tarkoitti sitä, että jokaisen kynnelle kykenevän kansalaisen piti hakata yksi motti halkoja. Mottiurakat eivät kuuluneet työvelvollisuuden piiriin, sillä niistä määräsi toinen laki. Hakkuuvelvollisuuden antaminen nojautui valtioneuvoston päätökseen ”eräistä väestön toimeentulon ja maan talouselämän turvaamiseksi tarkoitavista toimenpiteistä”. Päätös annettiin 29.5.1941.¹⁵⁷ Mottiurakoidenkin laiminlyönti oli siis rikos. Myöhemmin kansalaisille annettiin monin paikoin työmääräysurakoita halonhakuuseen myös työvelvollisuuslain nojalla. Vuonna 1943 työvoimaviranomaiset katsoivat tarpeelliseksi ryhtyä

¹⁵⁵ Keskiuomalainen 28.7.1944, 3. Tekemätöntä työtä, joka odottaa tekijöitä.

¹⁵⁶ Työn Voima 27.7.1944, 2. Työvoiman totaalinen mobilisointi toteutettava.

¹⁵⁷ Utrio 1994, 52; Katso myös Keskiuomalainen 5.4.1940. Polttopuutilanne on Jkylässä muodostunut tavattoman vaikeaksi.

työvelvollisuuslain perusteella jakamaan myös ehdottoman velvoittavia kansanhakkuu-urakoita polttoainepuutteen torjumiseksi.¹⁵⁸

Yleisesti voidaan sanoa, että mottitalkoiden myötä kotirintama löysi taas yhteishengen. Muutamina tiukkoina kuukausina työntekijöitä jouduttiin määräämään osallistumaan tilapäisesti ja oman työnsä ohella puunhakkuutöihin. Kun mottiurakoita jouduttiin määräämään pakosta, merkitsi se alussa vallinneen yhteishengen katoamista. Työläiset valittivat, kuinka he joutuivat tekemään urakkansa iltaisin työpäivän päätyttyä tai pyhäisin.¹⁵⁹ Talvella 1943 hakkuutöiden suorittaminen katsottiin suorastaan kansalaisten velvollisuudeksi, jota verrattiin asepalveluksen suorittamiseen, kuten työvelvollisuutta yleensä.¹⁶⁰

Jyväskylän seudulla kansanhakkuuvelvollisuuden laiminlyönti keskittyi talveen 1944. Tuolloin kaupungissa poliisin tietoon tuli 30 henkilöä, jotka olivat laiminlyöneet hakkuuvelvollisuutensa suorittamisen. Heistä tuomion sai 25 henkilöä. Maalaiskunnan käräjillä kyseisestä rikkeestä tuomittiin samaan aikaan 22 henkilöä. Nuori tyttö KK oli saanut määräyksen osallistua kansanhakkuuseen, mutta oli jättänyt määräyksen täyttämättä. Hän luuli, ettei koululaisen tarvitse noudattaa hakkuumääräyksiä.¹⁶¹ Jatkosodan aikana oli kuitenkin voimassa rajoitettu työvelvollisuus, joka koski myös nuoria. Muita syitä sille, ettei kaikki suorittaneet hakkuuvelvollisuuttaan, oli pitkät työpäivät, toisten piti hoitaa perhettä ja jotkut perustelivat velvollisuuden laiminlyöntiä sairaalloisuudellaan.¹⁶²

¹⁵⁸ Leiponen 1987, 247.

¹⁵⁹ Jermo 1974, 149; Kallioniemi 1998, 146.

¹⁶⁰ Keskisuomalainen 13.3.1943, 3. Tärkeimpänä tämän hetken tehtävänä on saada metsätyöt suoritetuiksi; Keskisuomalainen 4.2.1944, 3. Hakkuu- ja ajotyöt on asepalveluksen kaltaisia kansalaisvelvollisuuden täyttämisiä.

¹⁶¹ JyMa, Jkylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomiokirja 29.2.1944, § 186.

¹⁶² JyMa, Jkylän pitäjän tuomiokirja, 27.3.1944, § 18-22.

Työvelvollisuusrikokset keskittyivät yleensä asutuskeskuksiin. Jyväskylän seudulla työvelvollisuutta rikottiin kuitenkin lähes yhtä usein sekä kaupungissa että maalaiskunnassa. Työvelvollisuuden rikkomisesta annettiin jopa enemmän tuomioita maalaiskunnassa kuin kaupungissa. Jyväskylän maalaiskunnassa oli useita sotatalouden kannalta tärkeitä tehtaita, jotka tarvitsivat runsaasti työvoimaa. Työvelvolliset olivat saaneet määräyksen usein juuri tehdastyöhön, mutta katsoivat sen syystä tai toisesta sopimattomaksi.¹⁶³

Työvelvollisuusrikokset johtuivat osaksi ihmisten mukavuudenhalusta, kun vaihdettiin työpaikkaa paremman palkan vuoksi. Kysymyksessä oli myös hyödyn tavoittelu, jossa hyöty nähtiin suuremmaksi kuin rangaistuksen aiheuttama pelko. Toisaalta ns. toimeettomat naiset olivat suorastaan laiskoja ja siksi laiminlöivät työmääräyksiensä suorittamisen. Erityisesti naisilla oli myös aivan turhia pelkoja ja epäluuloja. Jotkut epäilivät määrätyn työn olevan liian rankkaa ja eivät sen vuoksi suorittaneet velvollisuuttaan.

3.3. VERHOT KIINNI

Säännöstely- ja työvelvollisuusrikosten ohella myös pelkkä sotatila sinänsä toi heti joulukuusta 1939 mukanaan oman rikollisuutensa. Lain avulla kansalaiset pyrittiin pitämään tiukennetun yhteiskuntakurin ja -järjestyksen piirissä perinteisiä kansalaisvapauksia rajoittaen. Syytteenasetettujen ja tuomittujen määrä oli luonnollisesti pienempi kuin poliisin tietoon tulleen rikollisuuden määrä. Sotatilalain vastaisten rikosten valtakunnallisesti suuri yhteismäärä koostui lukuisista pienistä asioista, kuten valaistus- ja liikkumismääräysten rikkomisesta.¹⁶⁴

¹⁶³ Katso esimerkiksi: JyMa, Jkylän pitäjän tuomiokirja 28.9.1943, § 110. Työmies EL oli määrätty naulatehtaalle työhön.

¹⁶⁴ Hietanen 1992, 171.

Talvisodan syttyessä sotavalaistus oli voimassa koko maassa. Jyväskylän kaupungin ja sen lähiympäristön valaistus oli lähellä sotavalaistusta jo lokakuun puolenvälin jälkeen, jolloin valaistuksen säännöstely aloitettiin koko maassa. Valaistuksen säännöstely saatettiin 17. lokakuuta 1939 alkaen sellaiseen valmiuteen, että sotavalaistus oli toteuttavissa käskystä kahdessa tunnissa.¹⁶⁵

Kansalaisia yritettiin neuvoa tiukkojen sotavalaistusmääräysten noudattamisessa jo aikaisemmin syksyllä. Yleisen tilanteen ollessa jännittynyt lokakuun alussa 1939 Jyväskylässä ja sen lähiympäristössä järjestettiin pimennysharjoitus. Harjoitus pidettiin vihollisen ilmahyökkäyksen varalta ja siinä annettiin määräykset valojen käytöstä. Ainakin yhden huoneen ikkunat tuli peittää. Harjoituksen yhtenä tarkoituksena oli oppia peittämään ikkunat oikein ja kunnolla. Paikallisen lehdistön mukaan pimennysharjoitus onnistui hyvin, vaikka joitakin laiminlyöntejä havaittiinkin.¹⁶⁶ Maalaiskunnassa Vaajakoskella järjestettiin vastaavanlainen harjoitus 7. lokakuuta. Harjoitus onnistui hyvin, sillä vain parista syrjäisestä mökistä näkyi valoa.¹⁶⁷

Pimennyksen aikana kaikki ikkunat ja valoaukot oli peitettävä niin, ettei niistä näkynyt pienintäkään valoa rakennuksen ulkopuolelle. Mikäli ikkunoita ei voitu peittää, oli kyseisen huoneen lamppu irrotettava ja huolehdittava, ettei muista huoneista pääsyt tunkeutumaan valoa peittämättömän ikkunan kautta. Myöhemmin neuvottiin, että kaikki ikkunat oli peitettävä, ettei valaistu ikkuna jäisi vahingossa näkyviin mahdollisen ilmahälytyksen yllättäessä.¹⁶⁸ Erityisesti oli huomattava, että pimennys ei toimi, jos oli vaaleat verhot, jotka kuultavat

¹⁶⁵ Suomi sodassa 1982, 47.

¹⁶⁶ Sisä-Suomi 3.10.1939, 2. Väestönsuojelutoimiston tiedoituksia; Keskisuomalainen 6.10.1939, 2 ja Sisä-Suomi 6.10.1939, 2. Jkylän pimennysharjoitus eilenillalla.

¹⁶⁷ Keskisuomalainen 7.10.1939, 2. Vaajakoski pimeäksi ja 8.10.1939, 2. Vaajakosken pimennys onnistui.

¹⁶⁸ Roiko-Jokela 1994, 412; Työn Voima 13.10.1939, 3 ja 18.10.1939, 2. Väestönsuojelutoimiston tiedoituksia.

läpi. Talvisodan aikana ikkunat pimennettiin yksinkertaisesti mustalla paperilla, joka liimattiin tai nastoitettiin ikkunankehyyksiin.¹⁶⁹

Myös taskulamppujen, himmentämättömien polkupyörälyhtyjen yms. käyttö oli kielletty pimennyksen aikana. Taskulamput oli verhottava sinisellä paperilla. Myös autoilijoiden täytyi himmentää kulkuneuvojensa valot. Autojen lamput peitettiin mustalla paperilla ja vain keskelle jätettiin kapea rako valaisemaan matkantekoa.¹⁷⁰ Katuvalot sekä liikkeiden mainosvalot tuli sammuttaa ja myös teollisuuslaitokset järjestivät sotavalaistuksen. Liikkeiden ovet oli varustettava valosululla tai niiden aukiolo voitiin kieltää pimeään aikaan.¹⁷¹

Talvisodan kuukausina sotavalaistusrikkomuksia tehtiin varsin paljon. Vuonna 1940 Jyväskylän poliisin tietoon tuli 37 tapausta, joissa oli rikottu pimennyksestä annettuja määräyksiä. Kyseisistä rikkomuksista sai tuomion 27 henkilöä raastuvanoikeudessa (katso liite 3.). Liikkeiden ikkunoiden pimentämisessä oli varsin paljon puutteita. Erään liikehuoneiston ovia avatessa näkyi ulos kirkas, kauaskantoinen valo. Ulko-ovien eteen näkyvyyden esteeksi asetetut verhot oli poistettu. Kauppiaan mukaan liikeapulainen oli huolimattomuuttaan ottanut verhot pois ja tämä myönsikin näin tapahtuneen. Myös eräessä kenkäkaupassa valot oli jätetty palamaan ja näyteikkunat oli peittämättä.¹⁷²

Liikkeiden ohella autoilijat eivät huolehtineet autojensa valojen himmentämisestä kunnolla. Autonkuljettaja VP ajoi posti- ja lennätinhallituksen autoa, jonka valot loistivat kirkkaasti eikä asetuksen

¹⁶⁹ Utrio 1994, 24.

¹⁷⁰ Utrio 1994, 24.

¹⁷¹ Sisä-Suomi 3.10.1939, 2. Väestönsuojelutoimiston tiedoituksia; Keski-suomalainen 12.1.1940, 2. VSS-keskuksen tiedoituksia.

¹⁷² JyMa, Jkylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomiokirja 4.3.1940, § 147 ja 11.3.1940, § 173.

mukaista sinistä valoa näkynyt. Autoilija selitti, että sininen väri kului lumisateessa pois auton lyhdyistä.¹⁷³ Useimmiten kaupunkilaiset kuitenkin syyllistyivät sääntöjen rikkomiseen kotioloissaan. Ilmahälytyksen aikana oli erään talon alakerran ikkunasta kahdesti näkynyt ulos kirkas valo. Pyykkäri HK oli ollut pyykillä ja ikkunoissa olleet paperit olivat lionneet pois eikä hän ollut sitä huomannut ajoissa.¹⁷⁴ Poliisin tietoon oli tullut jopa se, kun maalari TH käytti tulitikkua tulen syöttämiseen ilmahälytyksen aikana.¹⁷⁵

Pimennysrikosten suurehko määrä on ymmärrettävä. Kaupunkilaisten oli aluksi vaikea tottua uusiin määräyksiin ja muistettavaa oli paljon. Ohjeet edellyttivät myös tiettyä huolellisuutta. Pimennysrikoksia ei luonnollisesti ilmennyt rauhan solmimisen jälkeen, sillä maassamme siirryttiin rauhan ajan käytäntöihin valaistuksen osalta.

Maaliskuun lopussa 1940 ikkunoista ja ovista sai poistaa pimennysverhot. Verhot oli kuitenkin syytä säilyttää, niin että tarpeen vaatiessa pimentäminen voitiin toteuttaa jälleen nopeasti. Kahden tunnin sotavalaistusvalmius jäi edelleen voimaan. Liikkeiden mainosvalojen käyttö oli jälleen sallittua.¹⁷⁶ Kesällä valoa riitti askarointiin muutenkin ja ikkunoiden pimennyksestä ei luonnollisesti tarvinnut huolehtia.

Jatkosodan alkaessa ikkunoiden pimentämistä varten saatiin tukevaa, toiselta puolelta mustaa, toiselta puolelta ruskeata pimennyspaperia. Oikeaoppinen verho ei päästänyt välähdystäkään läpi.¹⁷⁷ Loppukesällä 1941 täysi pimennys oli jälleen saatava aikaan kahdessa tunnissa. Kaikilla tuli olla tallessa pimennysverhot ja -laitteet. Mainosvalot kiellettiin kokonaan koko

¹⁷³ JyMa, Jkylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomiokirja 15.4.1940, § 231.

¹⁷⁴ JyMa, Jkylän poliisin järjestysosaston päiväkirjat 1.12.1939 ja 28.12.1939; Jkylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomiokirja 4.3.1940, § 146.

¹⁷⁵ JyMa, Jkylän poliisin järjestysosaston päiväkirjat 28.2.1940.

¹⁷⁶ KA, Sisäasiainministeriön kiertokirjeet kaikille lääninhallituksille 3.9.1940.

¹⁷⁷ Utrio 1994, 24.

valtakunnassa ja ulkovalaistusta tuli välttää muualla, paitsi aivan pakottavissa tilanteissa, kuten asemilla ja työmailla. Tilanne pysyi samanlaisena jatkosodan loppuun saakka, sotavalaistus oli saatava aikaan riittävän nopeasti aina syyspimeistä lähtien.¹⁷⁸

Jyväskylässä sotatilalain vastaisesta rikollisuudesta tuomittujen määrä näyttää pieneltä. Vuosina 1941-1943 Jyväskylässä ei tullut poliisin tietoon yhtään pimennysmääräysten rikkomisia ja näin ollen ketään ei myöskään tuomittu kyseisestä rikoksesta. Vasta vuonna 1944 sotavalaistus jouduttiin toteuttamaan, kun sodan luonne muuttui. Tuolloin Jyväskylässä poliisin tietoon tuli 19 sotavalaistusmääräysten rikkomista, joista 12 tapausta tuomittiin raastuvassa. Sotavalaistusmääräysten rikkomiset keskittyivät vuoden 1944 alkusyksyyn, jolloin sodassa elettiin ratkaisuvaiheita.¹⁷⁹

Varsin yleistä oli, ettei huolehdittu kaikkien ikkunoiden pimentämisestä. Tällöin esimerkiksi keittiön kirkas valo saattoi heijastua kamarin ikkunan kautta ulos.¹⁸⁰ Asemamies JL syyllistyi pimennysmääräysten rikkomiseen. Hänen asuntonsa ikkunat olivat pimentämättä myöhään illalla, vaikka täydellinen pimennys oli määrätty kello 21.00 alkaen. JL arveli, että hänen alivuokralaiset olivat jättäneet verhot laskematta. AH oli puolestaan laittanut ikkunoihinsa tavalliset verkkasuojat, sillä hän piti varsinaisia pimennysverhoja niin rumina.¹⁸¹

Jyväskylän maalaiskunnan käräjillä sotavalaistusmääräyksiä rikkoneita ei tuomittu sotavuosina lainkaan. Pimennysmääräykset koskivat kuitenkin myös

¹⁷⁸ Sisä-Suomi 2.8.1941, 2. Valaistuksen säännöstely; Sisä-Suomi 21.8.1943, 2.

Pimennysmääräykset jatkuvat kaupungissa.

¹⁷⁹ JyMa, Jyväskylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomioluettelot 1941-44.

¹⁸⁰ JyMa, Jyväskylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomiokirja 18.4.1944, § 327.

¹⁸¹ JyMa, Jyväskylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomiokirja 12.9.1944, § 698; Jkylän poliisin järjestysosaston päiväkirjat 5.9.1944.

maaseutua.¹⁸² On vaikea uskoa, että maalaiskunnassa ei olisi tapahtunut sotavalaistusmääräysten rikkomisia. Valvontaviranomaisilla oli paljon ylimääräisiä sodasta aiheutuvia töitä ja henkilökunnasta oli pulaa, mikä vaikutti valvonnan tehokkuuteen. Muun rikollisuuden kontrollointi on ehkä nähty siellä tärkeämmäksi tehtäväksi. On myös ilmeistä, että maalaiskylässä tai pikkukaupungissa selvittiin epävirallisin keinoin sellaisista tapauksista, joissa suurissa asutuskeskuksissa jouduttiin turvautumaan viranomaisten apuun. Jos rikoksen tekijä tunnettiin, hänet tavoitettiin helposti ja häneen voitiin tehokkaasti käyttää epävirallisia sanktioita, kuten moittimista.¹⁸³ Näin on varmaan tapahtunut myös Jyväskylän maalaiskunnassa, mikä vaikutti siihen, että rikkeet eivät ehtineet viranomaisten tietoon. Lisäksi asutus oli pääasiassa harvempaa kuin kaupungissa, joten valon näkyminen jonkin talon ikkunasta ei aiheuttanut vaaratilannetta yhtä suurelle ihmismäärälle kuin kaupungissa. Pimennysrikollisuus loppui lokakuussa 1944, jolloin sotavalaistus lopetettiin.¹⁸⁴

Sotatilalain nojalla puututtiin myös alle 18-vuotiaiden ulkonaliikkumiseen yöaikaan. Vuonna 1942 Jyväskylän poliisiviranomaiset tapasivat kaduilta 20 nuorta henkilöä kello 21.30 jälkeen ilman pätevää syytä. Seuraavana vuonna ilmeni 11 samanlaista tapausta. Näistä viisi nuorta sai lievän tuomion raastuvanoikeudessa vuonna 1942, mutta seuraavana vuonna ainoastaan kaksi henkilöä tuomittiin (katso liite 3.). Vuonna 1944 poliisin tietoon ei tullut enää laittomia alaikäisiä ulkona liikkujia. Alaikäisten ulkonaliikkumista yöllä rajoitettiin vain kaupungeissa tai asutuskeskuksissa, joten Jyväskylän maalaiskunnan käräjillä nuoria ei tuomittu kyseisestä rikoksesta.

¹⁸² Keski-suomalainen 1.9.1944, 3. Ikkunat on pimennettävä !

¹⁸³ Anttila & Törnudd 1983, 89.

¹⁸⁴ Sisä-Suomi 25.10.1944, 1. Sotavalaistus lakkautetaan.

Työmiehen tytär AL rikkoi liikkumiskieltoa. Hänet tavattiin ulkona kello 21.30 jälkeen, vaikka ulkonaolo siihen aikaan oli kiellettyä alle 18-vuotiailta. Useimmiten nuoria tavattiin rautatieasemalta. Työmiehen tytär AL oli myös rautatieasemalla ilman mitään erityistä syytä, vaan oli siellä tavataksaan tuttuja. Nuoret olivat kyllä tietoisia, ettei yöllä saisi liikkua ulkona. Eräs nuori oli ollut elokuvissa ja päätti mennä junalla kotiin, joten sen vuoksi hän oli niin myöhään rautatieasemalla. Monet nuoret olivatkin huvittelemassa kaupungilla ja siksi olivat öiseen aikaan liikkeellä.¹⁸⁵

Sotavalaistusmääräysten rikkomiset johtuivat yleensä ihmisten huolimattomuudesta ja ehkä jopa välinpitämättömyydestä. Talvisodan alussa uusiin määräyksiin oli varmaan harjoituksista huolimatta vaikea tottua. Tavalliset kaupunkilaiset olivat jossain määrin huoleellisempia, mutta liikkeiden henkilökunta käyttäytyi osaksi välinpitämättömästi, sillä määräykset haittasivat liikkeiden mainontaa. Pimennysrikollisuuteen vaikutti ennen kaikkea valvonnan tehokkuus. Lisäksi vuonna 1944 saattoi olla jo jonkinlaista väsymystä sotaan ja sen vaikutuksiin arkielämässä. Kun sotamenestys alkoi kääntyä vastapuolen eduksi, moni saattoi ajatella, että määräysten noudattaminen olisi turhaa.

Nuoret rikkoivat öistä ulkonaliikkumiskieltoa, sillä halusivat elämäänsä ehkä jonkinlaista jännitystä. Se oli samalla rajojen kokeilua, mitä nuoret tekevät aina. Nuoret kokivat ehkä öisestä ulkonaliikkumisesta saamansa hyödyn suureksi eikä mahdollinen rangaistus pelottanut. Rangaistukset eivät olleet kyseisestä rikollisuudesta kovin suuria.

* * *

¹⁸⁵ JyMa, Jyväskylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomiokirja 24.11.1942, § 574. Jkylän poliisin järjestysosaston päiväkirjat 12.11. ja 10.12.1942.

Jyväskylän seudun säännöstelyrikollisuuden määrässä tapahtuneet muutokset noudattivat varsin samaa linjaa kuin koko maassa. Hyvän kuvan säännöstelyjärjestelmän kehittymisen ja sen valvonnan tiukkenemisen sekä kasvavan rikollisuuden suhteesta antaa vertailu vuosien 1941 ja 1942 tilastotietojen välillä. Koko maassa poliisin tietoon tuli toukokuusta 1941 lähtien lähes 5 000 säännöstelyrikosta. Seuraavana, ensimmäisenä varsinaisena taloudellisen ja kansanhuollollisen ahdinon vuotena, poliisi kirjasi jo 24 307 säännöstelyrikosta. Tästä tasosta tuli vakio aina vuoteen 1945 asti, jolloin näissä rikoksissa tapahtui selvä kasvu.¹⁸⁶ Jyväskylän seudullakin säännöstelyrikollisuuden määrä kääntyi nousuun vuodesta 1941 lähtien ja huomattava nousu tapahtui sodan jälkeen vuonna 1945. Vuodesta 1942 alkaen säännöstelyrikollisuus levisi koko maahan, eikä selviä eroja maaseudun ja kaupungin välillä ollut enää havaittavissa. Vasta vuodesta 1945 lähtien rikkomukset painottuivat jälleen kaupunkiin.¹⁸⁷ Jyväskylässä oli jatkuvasti huomattavasti enemmän säännöstelyrikollisuutta kuin maalaiskunnassa, mutta ero korostui entisestään vuonna 1945.

Työvelvollisuuden laiminlyönnistä tuomittiin koko maassa vuonna 1942 vain 420 kansalaista. Tämän jälkeen tuomittujen määrä kasvoi saavuttaen huippunsa vuonna 1944, jolloin tuomittiin hieman yli 4 200 työvelvollisuutta rikkonutta. Työvelvollisuusrikokset keskittyivät yleensä selkeästi asutuskeskuksiin, kun taas Jyväskylän seudulla sekä kaupungissa että maalaiskunnassa tehtiin lähes yhtä paljon työvelvollisuusrikoksia.¹⁸⁸ Varsinaisen sotatilalain vastaisen rikollisuuden määrä jäi hyvin vähäiseksi Jyväskylän seudulla. Valtakunnan tasolla kyseinen rikollisuus saavutti huippunsa vuonna 1943, jolloin tuomittiin yli 17 200 suomalaista. Tästä

¹⁸⁶ Hietanen 1992, 166.

¹⁸⁷ Hietanen 1992, 167.

¹⁸⁸ Hietanen 1992, 171-172.

huipusta tuomittujen määrä laski vuosina 1944 ja 1945 ja väheni tämän jälkeen olemattomiin.¹⁸⁹

¹⁸⁹ Hietanen 1992, 171.

4. RANGAISTUSTEN VAIHTELEVA KIRJO JA RIKOKSEN TEKIJÄN MUOTOKUVA

4.1. SAKOT TAI VANKEUTTA

Ensisijaisesti rangaistusten merkitys on siinä, että ne antaa uskottavuutta kontrollijärjestelmän toiminnalle. Rikosoikeudellisilla seuraamuksilla on yleisestävä vaikutus. Se perustuu olettamukseen, että tieto laissa olevista säännöksistä, niihin sisältyvistä rangaistuksista ja lain soveltamisesta käytäntöön vaikuttaa yhteiskunnan jäsenten käyttäytymiseen, esimerkiksi peloittavasti. Rangaistuksen tehokkuuden tulee piillä sen väistämättömyydessä eli tärkeintä on rangaistuksen täytäntöönpanon varmuus. Rangaistuksella pyritään korjaamaan, ojentamaan ja parantamaan. Rangaistuksen tehtävä on saada rikoksen tekijä halukkaaksi ja pystyväksi vastaisuudessa elämään nuhteettomasti ja huolehtimaan itse toimeentulostaan.¹⁹⁰

Sotavuosien aikana oli käytössä kaksi lajia vapausrangaistuksia, kuritushuone ja vankeus. Kuritushuone oli alunperin vankeutta ankarampi vapausrangaistuksen muoto. Kuritushuonetuomioita määrättiin kahdenlaisia, rikollinen joko eristettiin kokonaan tai osaksi vuorokautta. Vapausrangaistusta pidetään eräänlaisena tyyppirangaistuksena. Se on taustauhkana siinä tapauksessa, ettei sakkorahoja syystä tai toisesta tule maksettua, ja se on tavallisin seuraamus törkeimmistä lainloukkauksista. Sakko on vanha seuraamus rikoksesta ja lukumääräisesti yleisin rangaistusmuoto. Alunperin sakot olivat markkamäärältään kiinteitä, mutta sotavuosina oli jo käytössä nykyinen päiväsakkojärjestelmä. Uudistuksella pyrittiin siihen, että sakkorangaistus kohtaisi sakotettavia heidän varallisuusasemastaan riippumatta samalla ankaruudella. Päiväsakkojärjestelmässä päiväsakkojen

¹⁹⁰ Anttila & Törnudd 1983, 83 ja 146; Foucault 1980, 14-15 ja 24.

lukumäärä määräytyy rikoksen törkeysasteen ja päiväsakon rahamäärä rikosentekijän varallisuuden mukaan. Ensimmäinen laki, joka mahdollisti rangaistuksen antamisen ehdollisena, oli vuonna 1918 säädetty laki ehdollisesta tuomiosta. Ehdollisuutta harkittiin, mikäli rikoksen tekijän katsottiin ojentautuvan ilman ehdotonta rangaistusta. Käytäntö suosi niitä rikoksen tekijöitä, joiden kohdalla ennuste oli suotuisampi.¹⁹¹

Suurin osa ilmitulleista säännöstelymääräysten rikkojista sai myös tuomion. Tuomittu määrättiin pääsääntöisesti maksamaan sakkoja. Vuodesta 1943 lähtien toistuva säännöstelyn kiertäminen saattoi johtaa ankariinkin tuomioihin. Kuitenkin vain pieni osa syytteen saaneista tuomittiin vapausrangaistukseen.¹⁹²

Sotatilalain rangaistusasteikko oli suhteellisen lievä, sakkoa tai enintään kuusi kuukautta vankeutta. Sen sijaan ns. kiskurilaissa, jolla pyrittiin estämään hintakiskontaa, rikosoikeudelliset seuraukset olivat huomattavasti ankarammat. Normaalitapauksessa rangaistus oli enintään kaksi vuotta vankeutta ja erittäin raskauttavien asianhaarojen vallitessa jopa kolme vuotta kuritushuonetta. Vain erittäin lieventävien asianhaarojen vallitessa rangaistukseksi määrättiin sakkoa.¹⁹³

Vuosina 1939-1940 Jyväskylässä säännöstelyrikoksista määrätyt rangaistukset olivat ainoastaan sakkoja ja lisäksi rikoksen tekijä joutui luonnollisesti korvaamaan yhteiskunnalle saamansa taloudellisen edun. Valtiolle menetetyksi tuomitun omaisuuden arvo tai hyöty oli markkamääräisesti sakkoja suurempi. Rikoksen tuottama taloudellinen hyöty voitiin tuomita valtiolle enintään kolminkertaisena. Tekijät selvisivät 300 markan ja 450 markan sakoilla.¹⁹⁴

¹⁹¹ Utriainen 1989, 82, 107 ja 169; Kekkonen 1982, 5.

¹⁹² Hietanen 1992, s. 169; Kontula 1996, 62.

¹⁹³ Luoma-Aho 1986, 113; Utrio 1945, 43.

¹⁹⁴ JyMa, Jkylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomioluettelot ja -kirjat 1939-1940.

Toukokuussa 1941 lainsäädäntö muuttui, kun laki väestön toimeentuloa vaarantavien rikosten rankaisemisesta korvasi kiskurilain. Rangaistusasteikko oli lähes samanlainen kuin kiskurilaissa, enintään voitiin tuomita kaksi vuotta vankeutta. Jyväskylässä sakkojen suuruus vaihteli 100 markan ja 2 500 markan välillä. Lisäksi neljä henkilöä tuomittiin vankeuteen. Maalaiskunnassa vuonna 1941 sakkojen suuruus vaihteli 150 markasta 600 markkaan.¹⁹⁵

Rangaistukset tehtiin huomattavasti ankarammiksi lain muutoksella huhtikuussa 1942, mikä johtui säännöstelyrikollisuuden jatkuvasta kasvusta. Vähimmäissakkojen määrä kasvoi tai tuomioksi saatettiin määrätä heti vähintään kolme kuukautta vankeutta. Enimmillään voitiin tuomita seitsemän vuotta kuritushuonetta ja määrätä menettämään kansalaisluottamus määräajaksi.¹⁹⁶ Rangaistusta määrättäessä riittää, että sen aiheuttama paha ylittää sen edun, jonka syyllinen saa rikoksen kautta. Siten rangaistus tuottaa odotetun vaikutuksen.¹⁹⁷ Lainmuutos herätti keskustelua paikallisessa lehdistössä, sillä pelättiin, että olisi vaikea taistella todellista, hyötyä tavoittelevaa rikollisuutta vastaan, kun suuret määrät tavallisia kansalaisia tehtiin rikollisiksi.¹⁹⁸ Tuomioita pidettiin myös kovin epätasaisina, samanlaisesta rikkomuksesta toinen voi päästä sakoilla, kun taas toinen passitettiin vankilaan.¹⁹⁹

Jatkosodan aikana Jyväskylässä tuomittu selvisi yleensä muutaman sadan markan sakolla, mutta vakavammissa tapauksissa hän saattoi joutua maksamaan tuhansiakin markkoja. Vuonna 1942 pienin määrätty

¹⁹⁵ JyMa, Jkylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomioluettelo 1941; Jkylän pitäjän tuomioluettelo 1941; Utrio 1945, 44.

¹⁹⁶ Utrio 1945, 44.

¹⁹⁷ Foucault 1980, 109.

¹⁹⁸ Keski-suomalainen 14.3.1942, 2. Rangaistukset säännöstelymääräysten rikkomisesta.

¹⁹⁹ Utrio 1994, 143.

sakkorangaistus oli 50 markkaa ja suurin 8 000 markkaa. Silloin joutui telkien taakse seitsemän rikollista ja kuritushuoneeseen toimitettiin kolme henkilöä. Seuraavana vuonna sakkorangaistukset olivat yhä useammin tuhansien markkojen suuruisia. Kaikkiaan sakot vaihtelivat 150 markan ja 12 000 markan välillä. Vankeuteen tuomittiin kahdeksan henkilöä.²⁰⁰ Kun tekee vertailuja eri vuosina määrättyjen sakkorangaistusten välillä, tulee huomioida se, että sotavuosina rahan arvo muuttui ja palkat nousivat jatkuvasti.²⁰¹ Rangaistukset suurenivat toki samassa suhteessa. Se, että kaupungin raastuvanoikeudessa määrättiin useammin suurempia tuomioita kuin maalaiskunnan käräjillä, johtui varmaan osaltaan siitä, että tuomittavina oli enemmän kauppiaita ja muita parempituloisia.

Jyväskylän pitäjän käräjillä päädyttiin varsin samanlaisiin tuomioihin kuin kaupungin raastuvanoikeudessa. Rangaistusten perusteella selvästi huomaa, että vuodesta 1942 lähtien säännöstelyrikoksiin alettiin suhtautua vakavammin. Tuolloin alettiin tuomita kovempiin rangaistuksiin myös maalaiskunnassa tapahtuneiden rikosten kohdalla. Siihen asti säännöstelyrikokset olivat vähäisempiä ja niitä ei edes tehty kovin paljon vuosittain. Sakot vaihtelivat 100 markan ja 8 125 markan välillä.²⁰² Pääasiassa sakot vaikuttavat pienemmiltä kuin mitä määrättiin kaupungissa raastuvassa, mutta se johtuu varmasti rikosten laadusta. Käräjillä tuomittiin myös harvemmin vankeustuomioon, mutta vuonna 1943 yksi henkilö joutui kuritushuoneeseen ja seuraavana vuonna yksi henkilö vankeuteen.²⁰³

²⁰⁰ JyMa, Jkylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomioluettelot 1942-1943.

²⁰¹ Katso Suomen taloushistoria 3, 407, 413 ja 414. Taulukoista voi havaita, että maatalous-, metsä- ja teollisuustyöntekijöiden palkat nousivat jatkuvasti sotavuosien aikana.

²⁰² Suomen taloushistoria 3, 407. Suurimman sakkorangaistuksen saanut henkilö oli maanviljelijä, jotka ansaitsivat vuonna 1943 keskimäärin 80 markkaa päivässä. Tuossa tapauksessa rangaistus oli varsin ankara.

²⁰³ JyMa, Jkylän pitäjän tuomioluettelot 1942-1944.

Säännöstelyrikkomuksiin liittyi usein jokin muu rikos, kuten juopumus, varkaus tai jonkin asiakirjan väärennös. Useimmiten väärennöksen kohteeksi joutuivat ostokortit tai kansanhuoltoon toimitettavat todistukset ostokorttien hankkimista varten.²⁰⁴ Tällaisissa tapauksissa syytetty tuomittiin suuriin sakkoihin tai jopa muutamaksi kuukaudeksi vankeuteen. Myös maksuvarojen puutteessa sakko sovitettiin vankilassa. Vankeustuomio odotti myös, jos rikoksen tekijä oli ehdonalaisessa.²⁰⁵ Vankeusrangaistukseen liittyi usein kansalaisluottamuksen menetys määrääjäksi. Vuonna 1944 sakkujen suuruus vaihteli 200 markan ja 15 000 markan välillä. Kuusi rikollista joutui vankeuteen ja kaksi kuritushuoneeseen. Vankeusrangaistusten pituus vaihteli neljästä kuukaudesta 11 kuukauteen.²⁰⁶

Sodan jälkeen vuosina 1945-1947 pienistä rikkomuksista selvisi edelleen muutaman sadan markan sakolla. Mutta vakavammista rikoksista tuomittiin vuonna 1945 enimmillään 18 000 markan sakkoon ja vuonna 1947 peräti 22 000 markan sakkoon. Lisäksi vankeus- ja kuritushuonetuomioita annettiin huomattavasti enemmän, vuonna 1945 raastuvanoikeus määräsi 32 henkilöä vankeuteen ja 11 henkilöä kuritushuoneeseen. Seuraavina vuosina ei vankeusrangaistuksia annettu enää yhtä suuressa määrin, vuonna 1946 vankeuteen joutui 22 henkilöä ja kuritushuoneeseen vain kaksi henkilöä. Seuraavana vuonna vankeuteen tuomittiin enää kuusi rikollista ja kuritushuoneeseen kolme rikollista. Vankeustuomioiden pituudet eivät suuremmin muuttuneet vuosien aikana. Suurin osa tuomioista oli alle vuoden pituisia. Ankarinta seitsemän vuoden kuritushuonetuomiota ei tuomittu koskaan.²⁰⁷

²⁰⁴ JyMa, Jkylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomiokirja 26.9.1946, § 2041.

²⁰⁵ JyMa, Jkylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomiokirja 6.3.1945, § 394 ja 28.3.1945, § 543.

²⁰⁶ JyMa, Jkylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomioluettelot 1941-44.

²⁰⁷ JyMa, Jkylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomioluettelot 1945-47.

Jyväskylän maalaiskunnan käräjien tuomiot olivat varsin samansuuruisia sodan jälkeen vuosina 1945-1947. Vuonna 1946 suurin sakkorangaistus oli 22 500 markkaa ja seuraavana vuonna vielä 14 400 markkaa. Vankeusrangaistusten määrä ei varsinaisesti lisääntynyt, vuonna 1946 tuomittiin kuitenkin kaksi rikollista vankeuteen ja yksi henkilö kuritushuoneeseen. Kaikkiaan vankeustuomiot olivat enimmillään vuoden mittaisia.²⁰⁸

Työvelvollisuuden rikkojien ensisijaisena rangaistusmuotona oli erityisiin sotilasviranomaisten johtamiin työmuodostelmiin lähettäminen. Vasta viimeisenä keinona oli syytteeseen asettaminen.²⁰⁹ Tuomittujen sakkojen suuruus oli selvästi alhaisempi kuin säännöstelyrikosten kohdalla. Vuonna 1940 Jyväskylässä syylliset tuomittiin sakkoihin, joiden suuruus vaihteli 300 markasta 1 000 markkaan. Vuosina 1942-1944 Jyväskylässä sakkorangaistuksen suuruus vaihteli 300 markasta aina 2 000 markkaan. Jyväskylän maalaiskunnassa sakot vaihtelivat 100 markan ja 1 000 markan välillä. Kansanhakkuuvelvollisuuden laiminlyömisestä selvisi varsin pienillä sakoilla, mutta tuon rikkeen kohdalla rangaistuksen tarkoituksena olikin varmaan taata tehokas velvollisuuden suorittaminen. Sakot vaihtelivat 300 markan ja 1 000 markan välillä, kaupungissa yksi hakkuuvelvollisuuden laiminlyöjä sai peräti 1 600 markan sakon.²¹⁰

Jyväskylässä suuri osa työvelvollisuuden rikkomisista katsottiin melko vakaviksi, sillä useille määrättiin vankeustuomio. Vuonna 1942 kaikki työvelvollisuuden rikkomiset olivat niin vakavia, että syylliset tuomittiin vankeuteen. Seuraavana vuonna tuomittiin lähes puolet vankilaan, mutta vuonna 1944 vankilaan joutui enää kaksi työvelvollisuuden rikkojaa. Maalaiskunnassa työvelvollisuusrikollisuuden kannalta huippuvuosi oli 1943,

²⁰⁸ JyMa, Jkylän pitäjän tuomioluettelot 1945-47.

²⁰⁹ Hietanen 1992, 171-172.

²¹⁰ JyMa, Jkylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomioluettelot 1940-44; Jkylän pitäjän tuomioluettelot 1940-44.

jolloin vankeuteen tuomittiin viisi rikollista. Seuraavana vuonna telkien taakse joutui enää yksi rikollinen. Vapausrangaistuksen eli vankeutta saivat ne, jotka eivät suostuneet työntekoon. Vankeuteen joutui myös, jos oli poistunut luvottomasti määrätystä työstä. Mikäli rikokseen liittyi selvää laiskuutta tai muu rikos, syytetty joutui vankilaan. Vankeusrangaistuksen pituus vaihteli yhden ja viiden kuukauden välillä.²¹¹

Kuten jo aiemmin on todettu, sotatilalain rangaistusasteikko oli melko lievä. Varsinaiset sotatilalain rikkojat saivat yleensä sakkoja ja erittäin harvat tuomittiin vankeuteen. Tuomittujen sakkojen suuruuskin oli selvästi alhaisempi kuin säännöstelyrikosten tuomioissa.²¹² Jyväskylässä tapahtuneista alaikäisten liikkumiskiellon rikkomisista annetut sakot vaihtelivat 50 markan ja 200 markan välillä. Vuonna 1940 pimennysmääräysten laiminlyömisestä annetut sakot vaihtelivat 25 markan ja 150 markan välillä. Vuonna 1944 samasta rikoksesta tuomitut saivat 300 markasta 900 markkaan sakkoa.²¹³ Vankeuteen ei kuitenkaan tuomittu ketään sotavalaistusmääräysten tai ulkonaliikkumiskiellon rikkoneista.

Rangaistusten ankaruuteen vaikutti monet seikat. Parhaimmassa tapauksessa syyte saatettiin hylätä. Hylkäämiseen johti riittävien todisteiden puute tai, jos syytetyn voitiin todeta toimineen vastoin lain kirjainta täysin tahattomasti ja ilman hyötymistarkoitusta. Autonkuljettaja LH sai vapautuksen syytteestä, koska oli rikkonut lakia tahattomasti. Hän oli hankkinut laillisesti omalla, vaimonsa ja lapsensa ostokorteilla voita, mutta ei ollut ymmärtänyt hankkia kuljetuslupaa.²¹⁴

²¹¹ JyMa, Jkylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomioluettelot 1940-44; Jkylän pitäjän tuomioluettelot 1940-44.

²¹² Hietanen 1992, 171.

²¹³ JyMa, Jkylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomioluettelot 1940-44.

²¹⁴ JyMa, Jkylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomiokirja 3.11.1942, § 516.

Usein laissa on säädetty rikostyyppin lieville ja törkeille tekemuodoille sivuasteikkoja, jotka poikkeaa rikostyyppin perusasteikosta. Rangaistusasteikkojen on katsottu kuvastavan tekojen haitallisuuden ja moitittavuuden astetta. Rangaistuksen lieventämisperusteet liittyvät tekotilanteeseen, tekijän mielentilaan ja tekijän pyrkimykseen minimoida rikoksen seuraukset sekä tekijän tahattomuus ja tietämättömyys.²¹⁵ Tuomiokirjoissa näitä kutsuttiin lieventäviksi asianhaaroiksi. Hotellinomistaja SJ rikkoi säännöstelymääräyksiä erittäin lieventävin asianhaaroin. Hän tarjosi hotellissaan liharuokaa "lihattomana" päivänä, koska ei ollut selvillä "lihattomista" päivistä. Niistä oli kyllä tiedotettu selvästi kaikille ravintoloille.²¹⁶

Lisäksi lieventäviä asianhaaroja olivat rikoksen tekijä ikä sekä rikoksen "pienuus". Nuorena henkilönä eli alaikäisenä tekijä sai pienemmät sakot kuin aikuinen olisi saanut. Sakon lisäksi nuori rikollinen saatettiin passittaa kasvatuslaitokseen. Alle 18-vuotiaat nuoret rikoksen tekijät olivat sota-ajan alkuvaiheessa rikosoikeudellisesti erikoisasemassa. Heitä ei esimerkiksi voitu tuomita täyteen rangaistukseen. Vuonna 1942 nuorten asema huononi selvästi, sillä nuori voitiin tuomita sodanaikaisesta rikoksesta täyteen rangaistukseen. Vuodesta 1940 lähtien rikosoikeudellinen vastuu on alkanut 15 vuoden iässä. Ikäraja on kiinteä ja se lasketaan henkilön syntymäpäivän lopusta. Lain mukaan "teko, joka muuten on rangaistava jääköön rankaisematta, jos sen tekee 15 vuotta nuorempi lapsi".²¹⁷

²¹⁵ Utriainen 1989, 137, 153 ja 159.

²¹⁶ JyMa, Jkylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomiokirja 5.5.1942, § 1. Katso myös tuomiokirja 3.4.1947, § 644. Rakennusmies VT oli saanut ilmaiseksi toisen henkilön lihakortit, kun tämä ei tarvinnut niitä. Hän kuitenkin syyllistyi rikokseen vastaanottamalla ja hallussaan pitämällä hänelle kuulumattomia ostokortteja. Erittäin lieväksi tapauksen teki se, että ostokorttien omistaja oli antanut ne omasta tahdostaan eikä myynyt niitä.

²¹⁷ Utriainen 1989, 47; Hannula 1981, 140.

Suuriin sakkoihin ja vankeusrangaistuksiin johtivat rikokset, joihin vaikuttivat raskauttavat asianhaarat. Sellaisia olivat selvä tahallisuus ja suunnitelmallisuus rikoksen teossa. Jatkettu määräysten rikkominen sekä rikoksen uusiminen osoittavat tekijässä ilmeistä piittaamattomuutta lain kielloista ja käskyistä. Raskauttavaa oli myös, jos rikollinen oli syyllistynyt useampiin rikoksiin samanaikaisesti. Jos useampia rikoksia on tehty yhdellä teolla, on ainoastaan yksi yleinen rangaistus tuomittava, mutta sitä seikkaa, että rikoksia on useampia, on pidettävä raskauttavana.²¹⁸ Sekatyömies ST oli varastanut lompakon sekä ostanut ja myynyt ostokortteja. Ostamallaan ostokorteilla hän oli hankkinut itselleen seuraavan kuukauden ostokortit kansanhuollosta. Varkaudesta hänet tuomittiin kahdeksaksi kuukaudeksi vankeuteen ja jatketusta säännöstelymääräysten rikkomisesta neljäksi kuukaudeksi vankeuteen. Lisäksi hänet tuomittiin kolmeksi vuodeksi olemaan ilman kansalaisluottamusta.²¹⁹

Jos uudestaan tehdyt rikolliset teot on saman rikoksen jatkamista, on syylliselle tuomittava rangaistus niin kuin yhdestä rikoksesta, mutta rikoksen jatkamista pidetään raskauttavana asianhaarana. Kauppias AT oli jatkuvasti vuosien 1943 ja 1944 aikana sekä vuoden 1945 alkupuolella myynyt kankaita ylihintaan. Kyseessä oli siis kauan jatkunut ja hyötymistarkoituksessa tehty rikos, josta AT sai sakkoa 14 000 sakkoa.²²⁰

²¹⁸ Utriainen 1989, 148, 151 ja 157.

²¹⁹ Katso esim. JyMa, Jkylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomiokirja 6.11.1945, § 2135.

²²⁰ JyMa, Jkylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomiokirja 20.11.1945, § 2246. Katso myös tuomiokirja 6.2.1946, § 272. Liikemies TP oli harjoittanut luvatonta heinäkauppaa pitemmän aikaa talvella 1943-1944.

4.2. HAMEVÄKEÄ JA TYÖLÄISIÄ

Poikkeusolojen aikana rikostilaisuuksia saattaa hyödyntää sellaisetkin väestöryhmät, jotka normaalioloissa harvoin tekevät rikoksia.²²¹ Niinpä pula ja tiukat määräykset vetivät uusia kansalaisryhmiä rikosten pariin sotavuosien aikana. Rikoksen tekoon alttiimpien 20-30-vuotiaiden miesten määrä tuomittujen joukossa väheni rintamallaolon vuoksi aina vuoteen 1944 asti. Miesten kohdalla lisääntyi nuorten alle 20-vuotiaiden ja toisaalta iäkkäämpien rikollisuus. Sen sijaan naisten osalta tuomiot lisääntyivät kaikissa ikäryhmissä, Silvo Hietasen mukaan eniten kuitenkin 18-20-vuotiaiden kohdalla.²²²

Nuorten naisten rikollisuus kasvoi eniten sodan aikana, vanhempien naisten vasta sodan jälkeen. Nuoret naiset rikkoivat erityisesti sotatilalakia, 20-29-vuotiaat työvelvollisuutta ja vanhemmat naiset säännöstelyä.²²³ Tämä on varsin luonnollista rikosten luonteesta johtuen ja ilmenee myös Jyväskylän seudulla. Sotatilalain mukaan rajoitettiin mm. nuorten ulkonaliikkumista öisin. Hieman yli 20-vuotiailla naisilla oli usein pieniä lapsia hoidettavanaan, minkä vuoksi he ehkä kokivat työvelvollisuuden rasitteeksi. Vanhemmat naiset olivat usein naimisissa ja perheellisiä. He joutuivat jatkuvasti tekemisiin säännöstelymääräysten kanssa hankkiessaan ruokaa perheelleen. Samoin maaseudulla vanhemmat naiset olivat usein vastuussa maatilan hoidosta, joten he joutuivat kosketuksiin tiukkojen määräysten kanssa esimerkiksi vilja- ja maitoluovutusten vuoksi. Säännöstelymääräysten rikkomista ei pidetty moraalisesti yhtä arveluttavana kuin muuta rikollisuutta. Tämä säännöstelyrikosten vähättely laski rikollisuuden kynnystä, mikä saattoi olla syynä rangaistukseen tuomittujen naisten ja nuorten osuuden kasvuun jatkosodan aikana.²²⁴

²²¹ Kontula 1996, 37.

²²² Hietanen 1992, 173-174.

²²³ Kontula 1996, 58.

²²⁴ Nuorteva 1987, 78.

Sotavuosina Jyväskylässä rikoksen tekijät olivat yleensä syntyneet 1900- ja 1910-luvuilla eli he olivat tekohetkellä n. 30-40-vuotiaita. Naisten ikäjakauma oli laaja, aina 20-vuotiaasta n. 60-vuotiaaseen. 20-30-vuotiaita miehiä ei ollut syytettynä tai tuomittuna muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta lainkaan. Alle 20-vuotiaita ja 40-60-vuotiaita miehiä oli tuomiolla runsaasti. Maalaiskunnassa rikolliset olivat ehkä jonkin verran iäkkäämpiä kuin kaupungissa, sillä tuomittuina oli varsin usein 1880- ja 1890-luvuilla syntyneitä miehiä. Vuodelta 1943 voi havaita, että työvelvollisuuden rikkojat olivat varsin nuoria, useimmiten 1920-luvulla syntyneitä eli noin 20-vuotiaita naisia ja miehiä.²²⁵

Sota laski siis ratkaisevasti yleisissä alioikeuksissa syytettyjen ja tuomittujen miesten määrää. Miesten rikollisuutta sotavuosina vähensi se, että rikollisuuteen alttiiden rintamamiesikäluokkien mahdollisuudet syyllystä sota-ajan massarikollisuuteen, kuten säännöstelymääräysten rikkomiseen, oli ainakin annettujen tuomioiden perusteella vähäisemmät kuin kotirintamalla eläneiden.²²⁶ Miehet ovat yleensä taipuvaisempia rikollisuuteen kuin naiset, mikä tuli ilmi, kun he palasivat rintamalta kotiin. Vuodesta 1945 lähtien miehet tekivät säännöstelyrikoksia huomattavasti enemmän kuin naiset.

Yleisissä alioikeuksissa rikoksista syytettyjen ja tuomittujen naisten suhteellinen osuus lisääntyi huomattavasti sotavuosina. Suoraa vertailua rauhanvuosiin ei kuitenkaan pitäisi tehdä, sillä armeijassa olleet miehet tuomittiin rikoksistaan kenttäoikeuksissa. Naisten määrä kasvoi kaikissa sota-ajan yhteiskunnalle tyypillisissä rikollisuuden lajeissa vuoteen 1944 asti.²²⁷ Sota-ajan erityisolot ostokortteineen ja pienine ruoka-annoksineen

²²⁵ JyMa, Jkylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomioluettelot 1939-44; Jkylän pitäjän tuomioluettelot 1939-1944.

²²⁶ Hietanen 1992, 173.

²²⁷ Hietanen 1992, 173.

houkuttelivat ymmärrettävästi juuri naisia rikollisuuden teille. 1940-luvun lopussa erityislainsäädännön syrjäytyttyä naisten rikollisuus laski lähes entisiin lukuihinsa.

Rikostilastojenkin perusteella voi päätellä, että naisten asema yhteiskunnassa muuttui sodan aikana. Oli luonnollista, että naisten osuus säännöstelyrikoksissa oli korkeampi kuin yleensä rikoksissa. Mutta sota-aikana naisten rikollisuus kasvoi myös muutenkin. Se tavallaan kuvasti naisten aktiivisempaa panosta ja laajentunutta toiminta-alaa yhteiskunnassa.²²⁸ Naisten rooli muuttui suomalaisessa yhteiskunnassa merkittävästi. Suomalainen nainen oli perinteisesti tottunut hoitamaan kodin ja lapset, mutta sota-aikana hänen oli astuttava ulos roolistaan ja lähdettävä töihin myös kodin ulkopuolelle.²²⁹

Kodin ulkopuolella työskentelyn ohella sosiaalinen liikkuvuus kasvoi ja siten naisiin kohdistunut perinteinen kontrolli löystyi. Kun naisten piti ottaa hoitaakseen miesten tehtävät, he kohtasivat myös enemmän tilaisuuksia rikosten tekemiseen. Vaikka väestö liikkui enemmän poikkeuksellisissa paikoissa, suurin vaikuttaja oli kuitenkin uudenlainen ja monesti tilannekohtainen moraalinen ja ajattelutapa. Säännöstelyrikosten tekemisen voi selittää hyvin pitkälti sillä, että naisten velvollisuus oli pulankin vallitessa huolehtia perheen ruokkimisesta ja vaatettamisesta.²³⁰

Vaikka naiset vaikuttivat ajautuvan rikollisuuden teille entistä useammin, miehet olivat kuitenkin yleensä enemmistönä. Lukuunottamatta vuotta 1942 miehet syyllistyivät Jyväskylässä joka vuosi enemmän säännöstelyrikoksiin. Kuitenkin jatkosodan vuosina naisia oli melko paljon tuomittuina. Naiset

²²⁸ Soikkanen 1987, 151-152.

²²⁹ Kallioniemi 1998, 133.

²³⁰ Kontula 1996, 20-21 ja 37.

hoitivat perheen taloudenhoidon ja siinä tuli useita tilaisuuksia säännöstelyn kiertämiseen. Siksi naiset syyllistyivät usein ostokorttien väärinkäyttöön. He yrittivät hankkia ylimääräisiä ostokortteja, että saisivat suuremmat ruoka-annokset perheelleen. Varakkaammat naiset saattoivat ostaa säännöstelynalasta tavaraa kovalla hinnalla ja ilman ostokuponkeja pimeiltä markkinoilta. Yrittäjiä oli siis monenlaisia. Eräässäkin tapauksessa nainen yritti ostaa maitoa lasten maitokortilla, vaikka hänellä ei ollutkaan lapsia.²³¹ Lisäksi kauppaliikkeiden naisvaltainen henkilökunta korosti naisten osuutta Jyväskylässä, sillä naisten työtehtävissä houkutus rikoksiin kasvoi. Kaupoissa useimmiten naisvaltainen henkilökunta myi tavaraa ostokuponkeja vaatimatta.

Sotavalaistusmääräysten rikkomiseen miehet syyllistyivät selvästi naisia useammin vuonna 1940. Naiset syyllistyivät myös työvelvollisuuden laiminlyömiseen vähemmän kuin miehet. Naiset olivat siis varsin tunnollisia työssään. Jotkut saattoivat vedota sairauteen tai väittivät saavansa parempaa työtä kuin mihin heidät oli määrätty. Naisten vähäisyys työvelvollisuuden laiminlyöjinä johtui siitä, että he ilmoittautuivat usein vapaaehtoisesti töihin ja heille ei tarvinnut antaa varsinaisia työmääräyksiä sodan alkuvuosina. Silvo Hietasen mukaan sotatila- ja työvelvollisuusrikosten osalta naiset olivat tuomituista viimeisenä varsinaisena sotavuonna jopa enemmistönä. Jyväskylässä vuonna 1944 tilanne oli sellainen sotavalaistuksen laiminlyöjien osalta eli sitä rikkoi useimmiten naiset. Työvelvollisuutta miehet kuitenkin rikkoivat koko sodan ajan enemmän kuin naiset.²³²

Maalaiskunnassa miehet tekivät rikkomuksia säännöstelymääräyksiä ja työvelvollisuutta vastaan jatkuvasti enemmän kuin naiset. Naiset ilmestyivät siellä rikostilastoon vasta vuonna 1942. Elämä maaseudulla oli

²³¹ JyMa, Jkylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomiokirja 3.2.1942, § 56.

²³² JyMa, Jkylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomioluettelot 1940-1944; Hietanen 1992, 173.

ruuanhankinnan suhteen helpompaa, sillä viljelijät saivat jättää osan sadostaan oman talouden käyttöön. Siksi naisten ei tarvinnut sortua niin paljon ostokorttien väärinkäyttöön. Toisaalta maaseudun asukkailla oli suuri houkutus piilottaa osa sadostaan ja hankkia sen avulla lisätuloja mustan pörssin kautta.²³³

Tavanomainen rikollisuus on aina kasautunut voimakkaimmin alaluokkaan. Teollisuuden myötä syntyi asutuskeskuksiin uusi alaluokka, työväestö, johon rikollisuus keskittyi.²³⁴ Jyväskylä oli työläisten kaupunki ja työläiset rikkoivat säännöstelymääräyksiä eniten, heitä oli jatkuvasti eniten tuomittuina. Myös sekatyömiesten ja muiden työläisten vaimot syyllistyivät usein säännöstelymääräysten rikkomiseen.²³⁵ Työmiehen palkka ei ollut suuri, joten hänen vaimollaan oli varmasti pulmia perheen elättämisessä. Heidän elantonsa oli pitkälti ostokorteilla saatavien elintarvikeannosten varassa ja he käyttivätkin ostokortteja väärin monin eri tavoin. Heillä tuskin oli mahdollisuutta omaan viljelyyn työn ohessa.

Kauppiaat ja kauppojen muu henkilökunta, kuten myymäläapulaiset, olivat toinen suuri ryhmä, joka teki säännöstelyrikkomuksia. He syyllistyivät kohtuuttomien hintojen vaatimiseen säännöstelynalaisista tavaroista eivätkä olleet aina riittävän tarkkoja ostokuponkien kanssa. He saattoivat myös myydä tuotteita vaatimatta ostajalta ostokuponkeja eli tiskin alta. Liikkeiden hoitajat ja myyjät tekivät yleensä enemmän hintarikoksia kuin itse kauppiaat. Kauppiaat eivät aina edes tienneet liikkeessään tapahtuneista rikkeistä, vaikka olivat loppujen lopuksi vastuussa liikkeensä toiminnasta.²³⁶

²³³ JyMa, Jkylän pitäjän tuomioluettelot 1939-1947.

²³⁴ Kekkonen 1982, 9.

²³⁵ JyMa, Jkylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomioluettelot 1939-1947.

²³⁶ JyMa, Jkylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomioluettelot 1939-1947. Esim. 28.11.1945, § 2326. Myymälänhoitaja SJ oli syytettynä tarvikkeiden hinnoittamisesta ja myymisestä ylihintaan. Hän ei ollut itse hinnoitellut tarvikkeita, vaan sen olivat

Säännöstely rajoitti myös ravintoloiden toimintaa. Siksi ravintolan- ja hotellinomistajat sekä tarjoilijat eivät aina noudattaneet sota-ajan tiukkoja määräyksiä täysin moitteettomasti. Ravintolanpitäjä IP oli luovuttanut voita ilman vastaavia voikortin kuponkeja tai muuten säännöstelymääräysten vastaisesti.²³⁷ Korttiajan alussa elintarvikekuponkien leikkaaminen harmitti ravintolahenkilökuntaa ylimääräisenä ja aikaavievänä työnä. Tarjoilijat “unohtivat” usein ottaa asiakkaalta elintarvikekupongin ja oppivat väärentämään laskuja viranomaisten harhauttamiseksi.²³⁸ Matkustajakotien omistajat ottivat vastaavasti ylihintaa huoneistaan.²³⁹

Maanviljelijät joutuivat luovuttamaan tietyn osan tuotannostaan armeijan ja kotirintaman käyttöön. Tuottajaperheet onnistuivat usein tiukoista pakko-otoista huolimatta piilottamaan osan omaan käyttöönsä ja myivät sen sitten kalliiseen hintaan mustan pörssin markkinoille.²⁴⁰ Useat toimittivat eläimen nahkoja tehtaalle ilman valmistuslupaa.²⁴¹

Työmiesten vaimot laiminlöivät vähän työvelvollisuutta, mihin oli varmasti syynä jo ennestään huono taloudellinen tilanne. Eräässä tapauksessa autonkuljettajan vaimo EP jatkoi kuitenkin toimetonta elämää jättäen ilman laillista syytä ilmoittamatta siitä työpaikalle.²⁴² Työvelvollisuutta laiminlöivät erityisesti työmiehet, mihin on luonnollisesti syynä se, että viranomaiset antoivat työmääräyksiä useimmiten tehdastyöhön. Työvoimapula kosketti pitkälti juuri teollisuutta, jota Jyväskylässä oli runsaasti. Samoin tilanne oli

suorittaneet apulaiset. SJ:n mielestä oli mahdotonta vaatia, että hänen olisi pitänyt varmistaa apulaisten työ. Syytetyn syyksi luettiin kuitenkin puutteellinen valvonta.

²³⁷ JyMa, Jkylän rikospoliisin tutkintapöytäkirjat 14.12.1940.

²³⁸ Sillanpää 1993, 54-55.

²³⁹ JyMa, Jkylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomiokirja 2.11.1943, § 982.

²⁴⁰ Hietanen 1992, 311-313; Ks. esim. JyMa, Jkylän rikospoliisin tutkintapöytäkirjat 14.12.1940.

²⁴¹ JyMa, Jkylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomiokirja 27.10.1943, § 962.

²⁴² JyMa, Jkylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomiokirja 22.2.1944, § 155.

maalaiskunnan puolella, missä työmiehet laiminlöivät työmääräyksiä myös eniten. Kauppiaat ja ravintoloitsijat rikkoivat usein pimennysmääräyksiä. Sota tietysti haittasi heidän elinkeinoaan, kun värikäs ulkomainonta oli kiellettyä. Kuitenkin kaikkein eniten sotavalaistusmääräyksiä rikkoivat aivan tavalliset kaupungin asukkaat, jotka olivat huolimattomia valojen käytön kanssa.²⁴³

Jyväskylän maalaiskunnassa säännöstelyrikkoksia tehneiden ammattijakauma poikkesi jonkin verran kaupungista. Siellä nimittäin säännöstelymääräyksiä rikkoivat useimmiten talolliset, tilalliset ja maanviljelijät sekä heidän puolisonsa. He rikkoivat tuottamiensa elintarvikkeiden luovutusvelvollisuutta sekä myivät luovutukselta säästyneitä tuotteita kalliilla hinnalla esimerkiksi kaupungista tulleille ostajille.²⁴⁴

Toinen suuri ryhmä, joka rikkoii säännöstelymääräyksiä maalaiskunnassa, oli varsin luonnollisesti työläiset. Heitähän oli poikkeuksellisen paljon suhteessa kunnan koko väestöön. Sodan jälkeen vuodesta 1946 lähtien työmiesten määrä säännöstelyrikosten tekijöinä kasvoi huomattavasti, mikä oli havaittavissa myös kaupungissa, koska miehet palasivat rintamalta. Jyväskylän maalaiskunta ei ollut samanlainen kauppakeskus kuin Jyväskylän kaupunki. Siksi siellä ei kauppohenkilökunta syllistynyt yhtä runsaasti rikoksiin. Eikä esimerkiksi tiskien alta myyntiin ollut yhtä suurta tarvetta, kun ihmiset saattoivat hakea täydennystä ruokapöytänsä naapuritalalta.²⁴⁵

²⁴³ JyMa, Jkylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomioluettelot 1939-1947.

²⁴⁴ JyMa, Jkylän pitäjän tuomioluettelot 1939-1947.

²⁴⁵ JyMa, Jkylän pitäjän tuomioluettelot 1939-1947.

5. PÄÄTÄNTÖ

Sotatilalaki, jatkuva tavarapula ja säännöstely sekä ihmisten joutuminen pois kotiseuduiltaan lisäsivät rikollisuutta sotavuosina. Aiemmin “kunniallisina” pidetyt kansalaiset luiskahtivat kaidalta polulta rikollisuuden tielle. Perinteisesti rehelliset maaseudun asukkaat ja naiset tulivat sotavuosina ensimmäistä kertaa laajemmassa mitassa rikostilastoihin. Silvo Hietanen puhuu erityisestä sota-ajan moraalista, joka kehittyi rauhanajan moraalin rinnalle.²⁴⁶

Sota-aikana ihmisten suhtautuminen rikosten tekoon muuttui, mutta suoraa vertailua rauhanaikaan ei voi tehdä. Varsinaisesta moraalin muuttumisesta on ehkä hieman uskaliaista puhua. Sota-aikaan liittyi sellaisia määräyksiä, joiden rikkomista ei osannut edes kuvitella rikokseksi rauhan aikana. Ihmisten oli totuteltava uusiin olosuhteisiin ja muistettava kaikki määräykset. Naisten osuus rikosten tekijöinä lisääntyi suhteellisesti, sillä suuri osa miehistä oli rintamalla. Naisten määrä kasvoi kuitenkin myös määrällisesti jatkosodan tiukkoina vuosina.

Säännöstelyrikokset muodostivat suurimman ryhmän sotatilalain vastaisista rikoksista. Säännöstelyjärjestelmä koostui lukuisista määräyksistä, jotka koskivat kaikkia. Ostokorttien kanssa pelailu muodosti yhden suuren kokonaisuuden varsinkin Jyväskylän kaupungissa tehdyistä säännöstelyrikoksista. Kaupunkilaiset olivat tyytymättömiä ostokorteilla saatavien ruoka-annosten suuruuteen, ne olivat useassa tapauksessa riittämättömät. Raskaan työn tekijän suurempi annos ei välttämättä ollut riittävä. Siksi ostokortit joutuivat monenlaisen rikollisen toiminnan kohteiksi.

²⁴⁶ Hietanen 1992, 169.

Salakauppaa tehtiin monella saralla. Tyhjä vatsa pisti tekemään laittomia ostoksia viimeisillä markoilla. Moni rehellinen ja tunnollinen perheenäiti joutui rikollisuuden tielle. Joku saattoi ajatella, että hänen täytyi saada ylimääräinen kahviannos esimerkiksi lapsensa hääjuhliä varten. Mustasta pörssistä saatu ruokavaraston lisäys paitsi täytti monen nälkäisen vatsan, toi myös kaivattua piristystä ankaraan arkeen esimerkiksi ylimääräisen kahvi- tai sokeriannoksen muodossa. Kauppojen henkilökunta harjoitti ns. tiskin alta myyntiä, mistä ainakin varakkaammat pystyivät hankkimaan täydennystä ruokapöytänsä antimiin.

Säännöstelyrikosten määrä lisääntyi vuodesta 1941 lähtien lainsäädännön tiukentumisen ja kasvavan pulan myötä. Siitä lähtien säännöstelyrikollisuus lisääntyi huomattavasti saavuttaen huippulukemansa Jyväskylän seudulla vuonna 1946. Sodan jälkeen rikollisuus lisääntyi suuresti, kun miehet palasivat rintamalta kotiin ja ankara aika masensi kansalaisia.

Kaiken kaikkiaan säännöstelyrikoksia tehtiin maalaiskunnassa huomattavasti vähemmän kuin kaupungissa. Maaseudullahan on yleensä vähemmän rikollisuutta ja maanviljelijöiden ei tarvinnut sortua esimerkiksi ostokorttien väärinkäyttöön siinä määrin kuin kaupunkilaisten. Tämän vuoksi Jyväskylän kaupungissa säännöstelyrikollisuus oli yleensä laadultaan vakavampaa kuin maalaiskunnassa. Maaseudulla ei syntynyt niin järjestelmällistä rikollisuutta kuin kaupungissa, jossa kysyntä oli valtava, mikä oli omiaan synnyttämään ammattimaisempaa rikollisuutta. Myös oikeusistuimien antamat rangaistukset olivat jossain määrin lievempiä maalaiskunnassa kuin kaupungissa, mikä kuvastaa sitä, että rikosten luonne oli erilainen. Toisaalta rikosten runsauden vuoksi Jyväskylän raastuvanoikeus joutui varmasti turvautumaan rangaistusasteikkojen ankarampiin tuomioihin, kun taas maalaiskunnan käräjillä tuomittiin vankeuteen vasta todella törkeissä tapauksissa.

Työvelvollisuusrikokset muodostivat toisen suuren ryhmän sotatilalain vastaisista rikoksista. Tyypillisesti työvelvollinen laiminlöi velvollisuuden ilmoittautua työpaikalleen, tekeytyi sairaaksi tai vietti muuten arveluttavaa elämää. Työvelvollisuusrikollisuutta oli Jyväskylän seudulla eniten vuosina 1942 ja 1943, jolloin elettiin keskellä sota-aikaa. Silloin työvelvollisuuslain määräykset olivat myös tiukimmillaan. Yleensä kyseinen rikollisuus keskittyi asutuskeskuksiin, mutta Jyväskylän maalaiskunnassa oli lähes yhtä paljon työvelvollisuuden rikkojia kuin kaupungissa. Siihen vaikutti maalaiskunnan poikkeuksellisen vankka teollistuneisuus.

Sotavalaistus oli voimassa sotavuosien keskeisinä kuukausina. Siksi Jyväskylän sotavalaistusrikokset keskittyivät vuoden 1940 alkuun ja toisaalta vuoden 1944 alkusyksyyn. Varsinkin vuoden 1940 pimennysrikokset johtuivat varmaan osaksi siitä, että ihmiset olivat tottumattomia uusien määräysten keskellä. Moni pimennysmääräyksen rikkoja ei varmaan tahallaan jättänyt pimentämättä ikkunoitaan, vaan yksinkertaisesti unohti sen sodan alussa. Pimennysharjoitukset olivat tarpeellisia, että kaupunkilaiset osasivat toimia oikein. Pimennysrikoksia ei ilmennyt maalaiskunnan puolella, vaikka sotavalaistus oli voimassa koko maassa. Siihen on varmasti ollut syynä valvonnan puute, sillä poliisiviranomaiset kärsivät jatkuvasta henkilökuntapulasta miesten ollessa rintamalla. Alaikäisten asiattomaan ulkonaliikkumiseen yöllä jouduttiin puuttumaan varsin vähän jatkosodan aikana Jyväskylässä.

Sotatilalain vastaisen rikollisuuden suuruuteen vaikutti kontrollin määrä. Säännöstelyrikollisuuden kasvu Jyväskylän seudulla jatkosodan jälkeen johtui osaksi valvonnan tehostumisesta, kun poliisihenkilöstö vahvistui miesten palattua rintamalta. Rikollisuuden kontrollointi kärsi koko sotavuosien ajan siitä, että valvontaviranomaisia ei ollut riittävästi tehokkaaseen toimintaan kasvavan rikollisuuden torjumiseksi. Säännöstelyrikollisuuden torjunnassa

toimi poliisin rinnalla kansanhuoltolautakunta, jonka työskärsa kasvoi suureksi säännöstelyvuosien aikana. Työvelvollisuuden suorittamista valvoi vastaavasti työvoimalautakunta. Näiden viranomaistahojen ohella epämuodollinen sosiaalinen kontrolli ei oikein toiminut. Nälkä koetteli kaikkia, joten siihen ei puututtu, jos joku täydensi ruokavarastojaan mustan pörssin avulla. Myöskään kukaan ei ilmoittanut, jos naapuri ei käynyt töissä. Ihmisten lisääntynyt liikkuvuus ja työskentely kodin ulkopuolella vähensivät myös naapureiden mahdollisuuksia tarkkailla toistensa puuhia.

Sotatilalain vastainen rikollisuus oli myös pitkälti "tilaisuusrikollisuutta". Säännöstelyrikollisuudessa oli usein kyse hyödyn tavoittelusta, kun tilaisuus antoi siihen mahdollisuuden. Toisaalta rikkomukset olivat usein pakonsanelemaa ruuan hankkimista. Työvelvollisuusrikollisuudessa oli myös pitkälti kyse hyödyn tavoittelusta, esimerkiksi paremmasta palkasta tai suorastaan laiskuudesta. Ihmisten moraalien laskusta sodan aikana on vaikea puhua, vaan voi sanoa, että tilaisuus tekee varkaan usein myös rauhanaikana. Kaiken kaikkiaan kansalaiset olivat sotaan uupuneinkin valmiit kantamaan osansa sotaponnistuksista harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta.

LIITE 1.

SÄÄNNÖSTELYRIKOKSET JYVÄSKYLÄN KAUPUNGISSA
 JA MAALAISKUNNASSA 1939-1947 (JyMa, Jkylän
 raastuvanoikeuden arkisto, tuomioluettelot 1939-1947 ja Jkylän pitäjän
 tuomioluettelot 1939-1947.)

	RAASTUVANOIKEUDESSA TUOMITUT	KÄRÄJILLÄ TUOMITUT
1939	1	-
1940	1	-
1941	41	10
1942	107	45
1943	125	29
1944	72	32
1945	242	32
1946	389	97
1947	211	58

LIITE 2.

TYÖVELVOLLISUUSRIKOKSET
JYVÄSKYLÄN
KAUPUNGISSA JA MAALAIKUNNASSA 1939-1947 (JyMa,
Jkylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomioluettelot 1939-1947 ja Jkylän pitäjän
tuomioluettelot 1939-1947)

	RAASTUVANOIKEUDESSA TUOMITUT	KÄRÄJILLÄ TUOMITUT
1940	1	1
1941	-	-
1942	7	-
1943	13	16
1944	6	8

LIITE 3.

SOTAVALAISTUSRIKOKSET JYVÄSKYLÄSSÄ 1939-1947

(JyMa, Jkylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomioluettelot 1939-1947 ja Jkylän pitäjän tuomioluettelot 1939-1947)

RAASTUVANOIKEUDESSA

TUOMITUT

1940	27
1944	12

ALAIKÄISTEN ULKONALIKKUMISKIELLON RIKKOMISET
JYVÄSKYLÄSSÄ 1939-1947 (JyMa, Jkylän raastuvanoikeuden arkisto,
tuomioluettelot 1939-1947 ja Jkylän pitäjän tuomioluettelot 1939-1947)

RAASTUVANOIKEUDESSA

TUOMITUT

1942	5
1943	2

LÄHTEET

1. Arkistolähteet:

Kansallisarkisto, Helsinki (KA):

Sisäasiainministeriön kiertokirjeet 1939-47.

Jyväskylän maakunta-arkisto (JyMa):

Jyväskylän raastuvanoikeuden arkisto, tuomioluettelot ja -kirjat 1939-1947.

Jyväskylän tuomiokunta, varsinaisasiain pöytäkirjat 1939-1947.

Jyväskylän nimismiespiirin apulaisnimismiehen tutkintapöytäkirjat 1939-1947.

Jyväskylän rikospoliisin rikosilmoituspäiväkirjat 1939-1947.

Jyväskylän poliisin järjestysosaston päiväkirjat 1939-1947.

2. Sanomalehdet 1939-1947:

Keskisuomalainen

Sisä-Suomi

Työn Voima

3. Virallisjulkaisut:

Parlamentaarisen sotatilalakikomitean mietintö, 1988:40, Helsinki 1988.

Suomen asetuskokoelma 1930, Helsinki 1931.

4. Kirjallisuus:

ALASUUTARI 1995. Alasuutari, Pertti, Laadullinen tutkimus, Jyväskylä 1995.

- ANTTILA & TÖRNUDD 1983.** Anttila, Inkeri & Törnudd, Patrik, Kriminologia ja kriminaalipolitiikka, Juva 1983.
- FOUCAULT 1980.** Foucault, Michel, Tarkkailla ja rangaista, Keuruu 1980.
- HANNULA 1981.** Hannula, Ilari, Vankeinhoitoon liittyvän lainsäädännön historiaa 1881-1975. Teoksessa Suomen vankeinhoidon historiaa, osa 1. Katsauksia vankeinhoidon kehitykseen, Helsinki 1981.
- HIETANEN 1990a.** Hietanen, Silvo, Oikeusvaltiosta hallintovaltioksi - hallinto sotavuosien Suomessa. Teoksessa Kansakunta sodassa 2. Vyö kireällä. Toim. Silvo Hietanen, Helsinki 1990.
- HIETANEN 1990b.** Hietanen, Silvo, Perunan ja rukiin maa. Teoksessa Kansakunta sodassa 2. Vyö kireällä. Toim. Silvo Hietanen, Helsinki 1990.
- HIETANEN 1992.** Hietanen, Silvo, Rikollisuus ja alkoholi sota-ajan yhteiskunnassa. Teoksessa Kansakunta sodassa 3. Kuilun yli. Toim. Silvo Hietanen, Helsinki 1992.
- HIETANIEMI 1992.** Hietaniemi, Tuija, Lain vartiossa. Poliisi Suomen politiikassa 1917-1948, Historiallisia tutkimuksia 166, Vammala 1992.
- HIETANIEMI 1995.** Hietaniemi, Tuija, Totuuden jäljillä. Suomalaisen rikospoliisin taival, Helsinki 1995.
- JATKOSODAN HISTORIA 6.** Toim. Maanpuolustuskorkeakoulun historian laitos, Porvoo 1994.
- JERMO 1974.** Jermo, Aake, Kun kansa eli kortilla, Keuruu 1974.

- KALLIONIEMI 1997.** Kallioniemi, Jouni, Suomalaiset isänmaan asialla, Jyväskylä 1997.
- KALLIONIEMI 1998.** Kallioniemi, Jouni, Kotirintama 1939-1945, Jyväskylä 1998.
- KARONEN 1996.** Karonen, Petri, Pohjolan vaarallisimmat asuinpaikat. Teoksessa Laittomuuden laitatiellä: Rikos Suomessa 1500-luvulta nykypäiviin. Toim. Sari Forsström, Helsinki 1996.
- KEKKONEN JA YLIKANGAS 1982.** Kekkonen, Jukka ja Ylikangas, Heikki, Vapausrangaistuksen valtakausi, Nykyisen seuraamusjärjestelmän historiallinen tausta, Helsinki 1982.
- KONTULA 1996.** Kontula, Osmo, Poikkeusolojen rikollisuus, Helsinki 1996.
- KORHONEN 1970.** Korhonen, Erkki, Jyväskylä Keski-Suomen väestönsuojelun johdossa 1927-1944. Pro gradu -tutkielma, Jyväskylä 1970.
- KUUSANMÄKI 1962.** Kuusanmäki, Jussi, Jyväskylän raastuvanoikeus ja maistraatti 100 vuotta 1862-1962, Jyväskylä 1962.
- LAINEN 1991.** Laine, Matti, Johdatus kriminologiaan ja poikkeavuuden sosiologiaan, Juva 1991.
- LAPPALAINEN 1977.** Lappalainen, Jussi T., Jyväskylän maalaiskunnan kirja, Jyväskylä 1977.
- LEIPONEN 1987.** Leiponen, Kauko, Kansa talkoissa, Jyväskylä 1987.

- LUOMA-AHO 1986.** Luoma-Aho, Jarmo, Säännöstelyvalvonta ja säännöstelyrikokset Jyväskylässä vuosina 1939-1949. Pro gradu -tutkielma, Jyväskylä 1986.
- NUORTEVA 1987.** Nuorteva, Jussi, Suomen vankeinhoitolaitos toisen maailmansodan aikana. Teoksessa Suomen vankeinhoidon historiaa, osa 4: Vangit - vankilat - sota, Helsinki 1987.
- PITKÄNEN 1995.** Pitkänen, Timo, Tuomiokunnan asiakirja-aineisto. Teoksessa Sisä-Suomen tuomiokirjat tutkimuslähteinä ja elämän kuvaajina. Toim. Timo Pitkänen ja Heikki Roiko-Jokela, Jyväskylä 1995.
- RAKKOLAINEN 1996.** Rakkolainen, Mari, Agraariajan rikollisuus ja rikollisuuden selitysmallit Euroopassa. Teoksessa Laittomuuden laitatiellä: Rikos Suomessa 1500-luvulta nykypäiviin. Toim. Sari Forsström, Helsinki 1996.
- ROIKO-JOKELA 1994.** Roiko-Jokela, Heikki, Murroksen ajat: poliittiset leirit ja sota-ajat. Teoksessa Päivät seutuvilla Päijänteen, Säynätsalolaisten kirja. Toim. Matti Rautjoki, Pieksämäki 1994.
- SALOVAARA 1977.** Salovaara, Karli, Säännöstellen selvittiin, Jyväskylä 1977.
- SARASTE 1990.** Saraste, Erja, Talonpitoa rintaman varjossa. Teoksessa Kansakunta sodassa 2. Vyö kireällä. Toim. Silvo Hietanen, Helsinki 1990.
- SEPPINEN 1989.** Seppinen, Ilkka, Talvisodan talous. Teoksessa Kansakunta sodassa 1. Sodasta sotaan. Toim. Silvo Hietanen, Helsinki 1989.

- SEPPÄNEN 1987.** Seppänen, Esa, Jyväskylän poliisilaitos 1939-1969. Pro gradu -tutkielma, Jyväskylä 1987.
- SILLANPÄÄ 1993.** Sillanpää, Merja, Kansanhuollon keittoa ja tikkuviinaa, Helsinki 1993.
- SOIKKANEN 1987.** Soikkanen, Hannu, Sosiaaliset olosuhteet. Teoksessa Pohjola toisen maailmansodan aikana, Mänttä 1987.
- SUOMEN SOTA 1941-45:** Sotatalous. toim. Sotatieteen laitoksen sotahistorian toimisto, Helsinki 1975.
- SUOMEN TALOUSHISTORIA 3.** Historiallinen tilasto. Toim. Kaarina Vattula, Helsinki 1983.
- SUOMI SODASSA:** Talvi- ja jatkosodan tärkeät päivät, Keuruu 1982.
- TALVISODAN HISTORIA 4.** Toim. Sotatieteen laitoksen sotahistorian toimisto, Porvoo 1979.
- TOMMILA 1972.** Tommila, Päiviö, Jyväskylän kaupungin historia 1837-1965, 1, Jyväskylä 1972.
- TOMMILA JA RAITIO 1976.** Tommila, Päiviö ja Raitio, Tuure, Keski-Suomen lehdistö 1918-1944, osa 3, Jyväskylä 1976.
- TUORI & SCHEININ 1989.** Tuori, Kaarlo & Scheinin, Martin, Lukeeko hätä lakia?, Helsinki 1989.

UTRIAINEN 1989. Utriainen, Terttu, Rikosten rangaistukset ja muut seuraamukset, Mänttä 1989.

UTRIO 1945. Utrio, Untamo, Viisi vuotta kansanhuoltoa, Helsinki 1945.

UTRIO 1994. Utrio, Meri ja Untamo, Pois pula, pois puute, Kun kansa selviytyi, Hämeenlinna 1994.

VERKKO 1942. Verkko, Veli, Maamme rikollisuuden kehitys pitäen silmällä talvisodan vaikutuksia, Helsinki 1942.

VERKKO 1945. Verkko, Veli, Kolmivuotinen sota ja aselepo rikollisuuskriisien aiheuttajina. Nykyinen rikollisuuskriisi historiamme pahin. Eriapinos Itsenäisen Suomi n:o 10/1945, Helsinki 1945.

VERKKO 1949. Verkko, Veli, Rikollisuus yhteiskunnallisena ilmiönä. Yksilö ja yhteiskunta. Yleisradion opintoesitelmäsarja 1948-1949, Helsinki 1949.

VUORENMAA 1995. Vuorenmaa, Anssi, Musta pörssi, pulan varjo. Teoksessa Nainen sodassa, kotona ja rintamalla 1939-1945. Suomen vapauden puolesta, Helsinki 1995.

VÄYRYNEN 1990. Väyrynen, Olavi, Hintavalvonnan vaihteita, Juva 1990.

YLIKANGAS 1996. Ylikangas, Heikki, Wallesmanni. Kuusi vuosisataa kansan ja esivallan välissä, Jyväskylä 1996.